

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“

ISSN 0350-8102

МАКЕДОНИСТИКА

10

Скопје, 2009

МАКЕДОНИСТИКА

Списанието излегува повремено.

Издавач: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Редакција: Снежана Велковска (главен уредник),

Стоја Поп-Атанасова и Светлана Давкова-Ѓоргиева.

Коректура: Весна Катарџиева-Момировска

Компјутерска подготовка: Европа 92 - Кочани

Печатница: Европа 92 - Кочани

Тираж: 300 примероци

398.5 (=163.3):811.163.3'366.58

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ,,
МАКЕДОНИСТИКА 10/2009

БИЛЈАНА МЛАДЕНОВСКА – МАЛЕНКО

**ИСКАЖУВАЊЕ НА МИНАТОСТ ВО
НАРОДНАТА ПРОЗА
(МАРКО ЦЕПЕНКОВ)**

В О В Е Д

Цел на нашата тема, пред сè, е да се види како се искажува минатост во македонската народна проза, и тоа, во собраните текстови на Марко Цепенков. Обемноста на материјалот ни наложи да извршиме делумна ексцерпција, а при анализата се ограничиме на следниве задачи: прво, основно средство со кое граматички се изразува временскиот план е глаголскиот систем, односно личните глаголски форми. За таа цел, ќе ги разгледаме следните глаголски времиња: минатото определено свршено време, минатото определено несвршено време, минатото неопределено време, предминатото време, минато-идното време и идно прекажаното време; второ, ќе се задржиме на СУМ и ИМАМ конструкциите чие основно значење е резултативното, т.е. во моментот на соопштување го презентираат резултатот или состојбата од дејството што се извршило во минатото; трето, ќе се задржиме и на неличните глаголски форми, глаголската именка и глаголскиот прилог, како и на заповедниот начин. Неличните глаголски форми исто така се носители на временски значења. Нивниот временски план се открива кога тие се заменуваат со лични глаголски форми. Дејствата изразени со овие форми воспоставуваат временска релација со дејствата изразени со лични глаголски форми. Заповедниот начин може да изрази дејство што се вршело со извесна правилност, по обичај, односно заповедниот начин, стилски употребен, исто така може да искажува минатост.

Минатоста може да се искаже и со лексички средства и на синтаксички план, но во овој труд, поради комплексноста на темата, одлучивме да се задржиме на гореспоменатите задачи.

При самото дефинирање на нашата цел, дојдовме до еден проблем, а тоа е дали материјалот што го анализираме,

е одраз на македонската усна традиција, или пак тој е спој на народната традиција со авторските способности на Марко Цепенков.

Во нашата литературна историја, прв кој се изјаснил за овој проблем е Блаже Конески. Тој, како редактор на првиот избор од прозните текстови и фолклорните материјали на Цепенков, во книгата „Сказни и сторенија“ вели дека „личноста на Марко Цепенков е јарко одбележана во она што го запишал, пред сè, сосем јасно, во приказните, кои го сочинуваат и основниот фонд на неговата збирка, секако не случајно“¹, а потоа продолжува: „Тој не е човек што влегува во народното творештво некако отстрана, како патник намерник; тој самиот бил роден да прикажува (па дали некој ќе му ги бележел зборовите или не, сè едно), и уште – не помалку важно и заправо неразделно сврзано со тоа – во прикажувањето да создава“².

Преку овие констатации, Б. Конески доаѓа и до односот што треба да се воспостави кога се говори за овој материјал: „Најправилно ќе го одредиме односот спрема него, ако зборуваме - за п р о з а т а на Цепенкова, разбирајќи под тоа нешто што се разликува од обичната запишувачка работа“³.

Значи, Марко Цепенков е голем вљубеник на народното кажување и не само вљубеник, туку тој и длабоко го прифаќа. И покрај таа своја голема љубов кон народниот збор, како што вели и Конески, тој „е сепак првиот што му ‘изневерува’.“⁴ Ова негово ‘неверство’ произлегува од „една внатрешна потреба да создава“⁵. Токму оваа потреба за создавање и прикажување, Димитар Мирчев остро ја критикува, велејќи дека „такви субјективни елементи мошне многу им пакостат на народните произведения“⁶.

Иако и Блаже Конески укажува на негативностите во

---

¹ Конески Б., За литературата и културата, Скопје 1981, с.74.

² в.с. 78.

³ в.с. 78.

⁴ в.с. 80-81.

⁵ в.с. 80-81.

⁶ Б. Конески го цитира Димитар Мирчев, о.с. 75.

работата на Цепенков, тој истовремено укажува дека е добро што „Цепенков бил таков каков што бил“ и се прашува „дали во таков случај не би настрадал прикажувачот, дали не би била нарушена таа наивност што го чини чарот на приказната, дали не ќе се прекинеше таа нишка до народното чувствување која не трпи поголем растеж?“⁷.

На овој начин Блаже Конески, всушност, укажува на вредното, на убавото во макотрпната работа на Марко Цепенков, кој со преголем жар и љубов го собирал народното творештво, а сè со една цел – да им го остави убавиот народен збор на идните поколенија.

Собраните текстови на Марко Цепенков го свртија вниманието и на Гане Тодоровски, кој исто така направи избор на одбрани текстови и ги објави во книгата „Одбрани творби“. Во неа, Тодоровски вели дека Марко Цепенков „не само што придонадал или препевал туку и творел. Драмата за Спиро Црне, Автобиографијата, Записките за македонските војводи, песните, многубројните коментари за фолклорните записи, сè тоа е уверлив доказ дека во личноста на Цепенков пулсирало многушто творечко“⁸.

Всушност, станува збор за личност која не е обичен регистратор на народните умотворби, туку и нивен прикажувач. Оваа карактеристика се повлекува низ сите жанрови.

Марко Цепенков и припаѓа на нашата преродбеничка генерација која имаше за цел суштински да го реши прашањето за јазикот. „Мисирков во суштина го акцептира јазиковиот норматив на Цепенков“⁹, и како што понатаму констатира Тодоровски „Значењето на воведувањето на централните македонски дијалекти во литературата е од пресудна важност за идното нормирање на македонскиот литературен јазик“¹⁰.

Иако е веќе укажано на значењето на материјалот собран од Марко Цепенков, тој сè уште не е доволно разгледан и проучен. Досега најмногу му се приоѓаше од фолклористички

⁷ в.с. 82.

⁸ Тодоровски Г., Одбрани творби – Марко Цепенков, Скопје 1974, с.13.

⁹ в.с. 8.

¹⁰ в.с. 8.

аспект, а историчарите и теоретичарите на македонската литература допрва треба да ги откријат неговите вредности.

Народното творештво, собрано од Цепенков, претставуваше благороден материјал за изработка на „Грамматика на македонскиот литературен јазик“ од Б. Конески. Исто така, тоа стана предмет на повеќе монографски испитувања. Тие се: „Лексичкиот фонд во приказните на Марко Цепенков“ (докторска дисертација на Димка Митева), „Глаголските конструкции од типот СУМ ДОЈДЕН и ИМАМ ДОЈДЕНО во текстовите на Марко Цепенков“ (од Снежана Велковска) и „Глаголската именка во прозните текстови на Марко Цепенков и Кузман Шапкарев“ (од Илија Чашуле) - двете магистерски работи. Секако, овие текстови се опфатени и во покомплексните трудови посветени на јазичната анализа на авторите од XIX век и некои други поголеми и помали трудови со јазична проблематика.

Сметаме дека нашиот труд ќе фрли светлина врз еден многу комплексен проблем како што е изразувањето на минатоста во народната проза собрана од Марко Цепенков, а со тоа ќе се покаже и богатството на изразните средства со коишто располага македонскиот народен јазик.

Г О П Ш Т Д Е Л

Граматичката категорија на времето служи за претставување на дејства (настани) што се случуваат во објективниот свет. Кирил Конески констатира дека „граматичката категорија на времето не може да се изедначува со објективното време, зашто таа на специфичен начин, со граматички јазични средства, ја изразува претставата за времето. Таа специфичност произлегува од односите на членовите на граматичката категорија на времето, односно од значењата што се пројавуваат при поставувањето на тие односи. Проблемот на проучувањето на граматичката категорија на времето, всушност, и се состои во изјаснувањето на тие односи и значења“¹¹.

Според Блаже Конески, под поимот граматичка категорија на времето се подразбира „односот на вршењето на глаголското дејство по време – спрема моментот на соопштување“¹² (МС). Исто така, Б. Конески вели дека „односот спрема моментот на соопштување, како разделен меѓу минатоста и идноста, е основен во временската определеност на различните граматички времиња“¹³.

Затоа и Кирил Конески овој момент на соопштување го зема како објективен критериум „според кој ќе се определуваат односите на членовите во системот на глаголските форми што ја прават граматичката категорија на времето“¹⁴.

Тргувајќи од овие констатации, моментот на соопштување овозможува хронолошки да ги претставиме наста-

---

¹¹ Конески К., Глаголските конструкции со **ќе** во македонскиот јазик (докторска дисертација), Скопје 1979, с. 27.

¹² Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1966, с. 240.

¹³ в.с.240.

¹⁴ Конески К., в.с. 27.

ните од стварноста на временската линија, која пак од своја страна претставува линија со еднонасочен, непрекинат тек. На тој начин, на временската линија се izdelуваат три временски плана, и тоа, минатост (сè што се случувало и му претходи на моментот на соопштување), сегашност (сè што се случува едновремено со моментот на соопштување) и идност (сè што допрва треба да се случи и што следува по моментот на соопштување).

С. Ившиќ¹⁵ истакнува дека глаголските форми не изразувале секогаш само време, и дека тоа може да се види од фактот што сите индоевропски јазици не развиле еднакви средства со кои би ги означувале времињата. Исто така, тој вели дека според некои научници минатоста и идноста во индоевропскиот прајазик не се означувале со флексивни елементи, т.е. тоа се правело со други зборови (сега, утре, вчера, порано и др.). Всушност, уште во овој јазик се сметало дека глаголските форми повеќе го означуваат начинот како се одвивало дејството отколку времето на неговото вршење/извршување. Оваа особина, истакнува С.Ившиќ, ја имал и прасловенскиот јазик, а се чува и во некои словенски јазици. За изразување на несвршени дејства, во праиндоевропскиот прајазик служел презентот, а за свршени аористот. Словенските јазици, пак, развиле два начина за претставување на дејството, а тоа се -свршениот и несвршениот вид.

М. Стевановиќ ги истакнува сфаќањата на некои лингвисти дека глаголскиот вид и глаголското време имаат делумно исти функции. Тој вели: „О својењу значења у извесним њиховим службама на значење вида говорио је и А. Белиќ у својим најранијим радовима о синтаксичким категоријама глаголских времена,... Нама је данас јасно да су функције глаголског вида и глаголских времена по суштини својој потпуно различите „јер се“ – како је управо Белиќ. не много касније, али тек после проучавања глаголског вида и дубљег улажења у суштину проблема синтаксе глаголских времена, рекао (у критици напред наведене студије Е. Кошмидера о видовима пољског глагола) да се „свако глаголско време одређује према извесном моменту, а глаголски вид је апсолутан, дат у са-

---

¹⁵ Ivsic S., Slavenska poredbena gramatika, Zagreb 1970, c. 239.

мој основи глагола“¹⁶

Во врска со констатацијата дека постои разлика помеѓу категориите вид и време, З. Тополинска вели „Spośród innych kategorii gramatycznych czasownika aspekt najściślej wiąże się niewątpliwie z kategorią czasu, jest jak gdyby jej uzupełnieniem, nadbudową, gramatyzuje pewien zakres informacji o przebiegu akcji w czasie. Zgramatyzowaną informację o porządku czasowym zdarzeń określamy konwencjonalnie jako „czas“ zgramatyzowaną informację o sposobie skorelowania przebiegu zdarzeniowego z osią czasu – jako „aspect“.¹⁷

---

¹⁶ Stevanović M., *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Beograd 1974, c. 531.

¹⁷ Topolińska Z., *Macedoński aoryst od czasowników niedokonanych na tle południowo-słowiańskim*, SFPS, XVI (1977), c. 277 (Меѓу другите граматички категории на глаголот, несомнено дека видот најтесно се врзува со категоријата на времето, и со нејзиното присуство се надградува, се граматикализира еден период со информации за текот на дејството во времето. Граматикализираната информација за временскиот редослед на дејството конвизионално ја определуваме како ‘време’, граматикализираната информација за начинот на однесување на дејството на временската оска - како ‘вид’).

II ПОСЕБЕН ДЕЛ

A. ИСКАЖУВАЊЕ НА МИНАТОСТ СО ЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ

1. МИНАТО ОПРЕДЕЛЕНО СВРШЕНО ВРЕМЕ (АОРИСТ)

1.1. Кон дефиницијата на минатото определено свршено време

Минатото определено свршено време Б. Конески во „Граматиката на македонскиот литературен јазик“ го разгледува во одделот за простите глаголски форми, при што укажува на образувањето на ова време и ги истакнува неговите значења. Според Б. Конески „Со ова време се искажува минато дејство што го сфаќаме во неговата завршеност. При тоа ние го предаваме ова дејство не како прекажано, ами како очевидци, или претставувајќи ја работата така дека сами сме го виделе, односно сме го преживеале“¹⁸. Од дефиницијата може да се констатира дека за минатото определено свршено време во македонскиот литературен јазик е релевантен критериумот за завршеност на дејството во минатото, како и категоријата за определеност.

Во останатите словенски јазици аористот не егзистира подеднакво, односно во источнословенските и во западнословенските јазици (со исклучок на лужичките) веќе не постои, а во јужнословенските јазици сè уште се чува. Словенечкиот и српскохрватскиот јазик ја редуцирале неговата употреба и постепено го заменуваат формите на перфектот. На ниво на

---

¹⁸ Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1966, с. 267.

книжевен јазик, аористот во овие јазици постои во народните умотворби, во уметничката литература и во белетристиката. За разлика од овие словенски јазици, македонскиот и бугарскиот не само што го чуваат аористот, туку и активно го користат.

Како што постојат разлики во застапеноста на аористот, постојат разлики и при неговото дефинирање. Во српскохрватската наука за јазикот, при дефинирањето на глаголските времиња се тргнува од критериумот на А. Белиќ. Според него, основен е односот што времето го воспоставува кон моментот на соопштување. притоа, тој истакнува: „ми ќемо разгледати глаголску временску систему у ових неколико тачака: а) права временска значења (индикатив), б) временски релатив, в) невременска значења временских облика (употреба времена у нарочитим приликама)“¹⁹.

За разлика од сфаќањето на А. Белиќ, еден број научници го истакнуваат критериумот за доживеаност на дејствата, односно, дали аористот изразува доживеани или недоживеани дејства. Полемиката околу ова значење на аористот ја водат П. Сладоевиќ²⁰, А. Стоичевиќ²¹, Ј. Вукотиќ²² и М. Стевановиќ²³. Во врска со овој критериум, истите научници го разгледуваат и прашањето дали аористот изразува дејства од блиското или од далечното минато. И по ова прашање постојат повеќе размислувања.

А. Мусиќ²⁴ и Т. Маретиќ²⁵, пак, на ова време му приоѓаат од друг аспект, односно од неговата конкретна употреба. Мусиќ смета дека аористот употребен во разговор

¹⁹ Белиќ А., О језичкој природи и језичком развитуку, Београд 1958, гл. XXX, с. 195-213.

²⁰ Сладоевиќ П., О значењу аориста у српскохрватском језику, ЈФ XXI, 1-4.

²¹ Стоичевиќ А., Значење аориста и имперфекта у српскохрватском језику, САЗУ, Љубљана 1951.

²² Вукотиќ Ј., Синтаксичка вредност имперфекта у савременом језику, Радови Научног друштва НР Босне и Херцеговине, књ. III, Сарајево, 1955.

²³ Стевановиќ М., Око значења аориста, Наш језик, књ. VIII, с.140.

²⁴ Мусиќ А., Прилози науци о употреби времена у српскохрватском језику, Глас Српске академије наука, 121, 123 и 126.

²⁵ Маретиќ Т., Граматика и стилистика, II издање, Загреб 1931.

се разликува од аористот употребен при раскажување. На неговото сфаќање се придружува и Маретик, кој разликува повеќе аористи, и тоа, аорист употребен за раскажување, прекажување, при јавување и при споменување. Според него, сите овие употреби се посебни синтаксички видови на овој временски облик.

По однос на аористот ни бугарските научници не се единствени. Основно прашање за нив е дали аористот има проста или сложена (двојна) темпорална ориентација. В. Станков, Н. Костов, А.Т. Балан, Л. Андрејчин, П. Пашов и М. Дејанова²⁶ сметаат дека аористот спаѓа во групата на апсолутните времиња и дека е со проста темпорална ориентација. Всушност, дејството изразено со аористна форма е минато дејство, завршено пред моментот на соопштување и е директно ориентирано кон него.

Д. Попов, М. Јанакиев, С. Стојанов и Ц. Младенов²⁷ сметаат дека аористот има двојна темпорална ориентација, т.е. дејството изразено со аористна форма, не само што непосредно се ориентира кон моментот на соопштување, туку може да се ориентира и кон некој друг минат момент или состојба.

Ј. С. Маслов, Е. И. Демина и Св. Иванчев²⁸ ја поткре-

---

²⁶ Станков В., Българските глаголни времена, София 1969, с. 60; Н. Костов, Българска граматика, София 1939; Балан А.Т., Нова българска граматика, София 1940; Андрейчин Л., Основна българска граматика, София 1944; Пашов П., Българските глаголни времена, сп. Народна просвета, год. XXI, 1965, кн. 3; Деянова М., Имперфект и аорист в славянските езици, София 1966.

²⁷ Попов Д., Българска граматика, София 1944; Янакиев М., Българските глаголни форми, с които се сяобшава за минали събития, и начините за превеждане на руското 'прошедшее время', Български език и литература, год. V, 1962, кн. 2; Стоянов С., Граматика на българския книжовен език, Фонетика и морфология, София 1964; Младенов Ц., Миналите времена в брезнишкия говор, Стати и материјали по болгарской диалектологии, вып. 9, Москва 1959.

²⁸ Маслов И.С., Глагольный вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление), Вопросы грамматики болгарского литературного языка, Москва 1954; Демина Е.И., Система прошедших времен в новоболгарских текстах XVII-XVIII веков. Ученые записки Института славяноведения АН СССР, год. XX 1965, кн.5; Иванчев Св., За характера на противоставянето аорист : имперфект в славянските езици, Език и литература, год. XX 1955, кн. 5.

пуваат тезата за простата темпорална ориентација на аористот и истакнуваат дека меѓу аористот и имперфектот не суштествува темпорална туку видска разлика.

Од ова што го изнесовме, може да се констатира дека аористот сè уште ѝ наметнува прашања на науката за јазикот, посебно прашањата за неговата темпорална ориентација, за доживеаноста и недоживеаноста на дејствата, како и прашањето за изразување на свршено време од несвршени глаголи.

Во нашиов труд ќе се обидеме да укажеме на аористот како средство со кое се искажуваат минати дејства. За таа цел, на аористот му пријдовме на следниот начин: прво, да го претставиме неговото основно значење и употреба и, второ, да укажеме на некои негови специфичности, т.е. карактеристики по кои тој се разликува од другите глаголски времиња. Тука спаѓаат: а) мешањето на времињата, б) аористот од несвршени глаголи и в) придружбата на аористните форми со лексички определби.

1.2. Основно значење и употреба на минатото определено свршено време

Според дефиницијата на Б. Конески²⁹ минатото определено свршено време означува дејство што се извршило во минатото. Доколку формата на ова време изразува минато и завршено дејство од аспект на моментот на соопштување, тогаш имаме апсолутна употреба на аористот. Оваа употреба на аористот не е условена од контекстот или јазичната ситуација, односно ја среќаваме при директно кажување, во дијалозите, или пак кога раскажувачот се поставува во позиција на очевидец на настанот, т.е. дејството. Пр. Еве едно коцле девојчинско најдов, коњче (2/258). Деда ми јас не го завтасав (10/303). Јас што дојдов овде штрк, не оти сакав да бидам штрк, ами клетвата од татка и од мајка ме вати што не и слушав... (2/152). Откоа го удрив, го пожалив, ама се стори (2/152). Отидов кај волкот, ме прати кај лисицата (2/39). Не бендисувајќи син му од царот нигде на земјава девојка, дојде при брата ми

²⁹ Конески Б., в.с. 267.

сонцето и ме зеде мене, та ме донесе близу градо и ме остаи на едно дрво да постојам тамо (2/177). Пусту волчко, чунки поглунав од кума лиса, па се излага и тргна со лисицата за да оит на свадба (2/25). Ја чу волкот оти јачит и дојде до неа (2/26). Тоа рече и му легна со клоците по глаа (2/259). Отрча тој што целива десница на аџи-мачорока кауѓера со сите друзите глвци што гледаа од дупките и му раскажаа на сите оти мачорот се стори посник и викат сите да му даат проштење (2/13). Ами лели му завидоа орлите оти да јадат штркојте да се бијат едни со други (2/155). Од молитвата и молбата од мачорокот чуја многу глвци и се натрчаа кај дупките да видат што викат мачорокот (2/12). – Мори лисо, немој да ме излажеш, како два брава што ме излагаа и ме буцнаа со рогоите, оти после прниот ѓаол ќе те земит (2/25). Наредивме спицерија и донесовме тутун од Прилеп, та го здробивме и продавав јас, а пак татко еќумуаше низ Битола (10/319).

1.3. Специфичности на минатото определено свршено време

Во овој дел ќе ги разгледаме специфичностите на аористот, и тоа: а) мешањето на времињата, б) аористот од несвршени глаголи и в) придружбата на аористните форми со лексички определби.

1.3.1. Мешање на аористните форми со формиите на другите времиња. Марко Цепенков многу често при раскажувањето ги меша времињата, односно нивните форми. Ќе се обидеме да откриеме дали го прави тоа намерно или случајно, односно дали го прави со одредена цел или не. Во секој случај, можеме да констатираме дека оваа појава е многу често застапена и е обусловена од стилски причини. Со неа се збогатува мелодиката на текстот, го прави подинамичен и воведува одредена драматика во него. Соодветните ефекти се главно обусловени од содржината на текстот, но и од начинот на неговото презентирање. Со тоа, раскажувачот ја постигнува саканата цел кај слушателот/читателот.

Мораме уште веднаш да кажеме дека М. Цепенков при менувањето на својот однос кон текстот, час како очевидец а час како прекажувач, користи сложени синтаксички кон-

струкции коишто можат да бидат предмет на едно посебно и поопсежно истражување. За нас, како што покажува и насловот на темата, е интересен временскиот план т.е. како тој се изразува, а едновременно да се обидеме да ги откриеме причините за изборот на соодветното време и неговите форми.

Бидејќи главно се работи за сврзан текст, кој обусловува посебен стил, а тоа е прекажувањето или раскажувањето, аористот го изделивме на два начина: а) се јавува како носител на раскажувачката линија на текстот, и б) не е носител на раскажувачката линија.

1.3.1.1. *Аористот како носител на основната раскажувачка линија.* Од карактеристиките на аористот како време коешто предава минати, завршени и осведочени дејства, произлегува и неговата функција да биде носител на основната раскажувачка линија. Оваа функција на аористот М. Цепенков ја користи многу често во ситуации кога сака да му се приближи на читателот/слушателот, односно да се постави во улога на очевидец. Бидејќи тој фактички не е очевидец, аористните форми ги употребува до еден определен момент, по кој, според него настапува промена (пресврт), а по неа, тој не може со сигурност да говори, па затоа и ги користи формите на минатото неопределено време, т.е. тој прекажува. Под промена подразбираме кога:

а. Дејствата се презентираат како лично осведочени сè до моментот кога настапува дислокација: Така велејќи стопано, ја настапи рачката од стапицата и ја изваде лисицата, та ја пласна на една страна и отрча дома да се повали на децата дека ја ватил лисицата што му ‘и изела кокошките (2/28). Раскажувачот се поставува во улога на очевидец, сведок на настанот, но кога вршителот на дејството се оддалечува од местото на вршење, тогаш веќе прекажува. – Откоа му се изнаборуа сиромаијо на чорбацијата, му ји клоцна со нога стомните и му го остаи цигеро, и откоа му плукна во дворо, си излезе од портата надвор и си отиде при еден другар негов, си зајмел некој грош и си купил месо и друго што му требаше и се запокладил (5/18). Трешти маската и ошла дома в село (2/23). Вати лиса, та му ја изеде сета и си намачка

сета глаа, та си отишла во гората (2/25-26). – Во овие примери, можеме да забележиме, дејствата ги извршува едно лице. Дејствата се изразени со лични глаголски форми на аористот и перфектот, и се наоѓаат како во зависен дел, така и во независен дел од реченицата. На временски план, формите на овие времиња изразуваат минати и последователни дејства, во однос на реализацијата на временската оска.

Во примерите што ќе следуваат, дејствата ги извршуваат две и повеќе лица: Откоа му напраи момчето дупката, го натера да се скрие на друго место и коњчето вистело што да може и не може (2/263). Кога чу царо тие зборои, прати луѓе и со ќотек го донесле пред него (5/49). Викнаа неколцина амали, ’и натоарија со стоката, та ја однесоа стоката во патриканата во некоја празна одаја и, откоа си отишле амалите, си ја однесле тие сами во некоја куќа кај што била пригодна (6/153). Откоа видоа оти не можат да најдат чоек што да му кажи што нишан имат царea ќерка, измислија со лага да је погодуваат нишано и му ошле на царот да му погодуваат (3/43).

Во овие случаи, кога се јавуваат два и повеќе вршителa на дејствата, раскажувачот најчесто се придружува кон еден вршител, т.е. дејствата што ги извршува тоа лице ги презентира со личноглаголските форми на аористот, а останатите дејства со формите на перфектот.

б. Се изнесуваат претходно соопштени дејства или настани на лицата-учесници а на кои раскажувачот не присуствувал или пак само чул за нив: Откоа виде оти може да рани куќ а со плетењето кошници, му појде кај царот и му се кажа што занаат се научил и по колку пари на ден вадел (5/37). Во овој пример дејствата ги врши едно лице. Дејствата што се изразени со личноглаголските форми на аористот, се претходно соопштени, па затоа раскажувачот си дозволува да ги презентира со формите на аористот. Во останатите примери дејствата ги извршуваат две и повеќе лица: Со денеска, со утре, ја видоа и, од збор на збор, на син му од царо в уши му појде оти во бунаро имало една риба златокрила (2/174). Од скаруачката што се скараа, се набраа луѓе, та сите разбраа за парите што си и делиле и рабрал стопанот од парите и дошол, та му и зел

(5/21). Се расчу низ село оти Силјан Божиноски си дошол од ацилак (2/156). Ете, од цевнемот еден чоек дојде, тики здрао живо откај татка ми донесе, х, х, и ми кажа оти татко бил на голема мака, обесен за од ноктите од десетте прсти од рацете, дека му имал триста алт'ни на еден чоек грабнати на овој век, та чоекот секој ден му 'и сакат и чунки немал да му 'и даит, Господ го обесил (6/228). – И во овие примери, раскажувачот главно се врзува за еден вршител. Дејствата што ги врши тоа лице, презентирани се со личноглаголски форми на аористот, а останатите дејства со формите на перфектот.

в. При констативација. Во овие случаи дејствата ги извршуваат две и повеќе лица. Раскажувачот се придружува кон еден вршител и дејствата што тој ги извршува, ги презентира со личноглаголските форми на аористот, а дејствата на останатите вршители само ги констатира, т.е. ги изразува со личноглаголските форми на перфектот: Кога биде старио оти не седи, изваи пари да му плаќа, арно ам момчето пари неќело, ама еден коњ сакало (2/253). Кога чу пусти волчко што го учи лиса, ја пушти ногата и го вати еден корен што бил до дупката (2/26). Кога ја виде уздата, срцето го вати од што била убаа (2/260). Јас ја сторив оти е жива, ами таа била зуграфдисана (3/83). Арно, сега салам поверуав оти клетвата од татка и од мајка ваќала (2/146).

г. Случајно или немојивирано мешање на глаголскиите форми: Коа виде и чу верноста од татка си пријатело, на големо чудо станал и од тој ден веќе се арнисал од својте лажливи пријатели и се вати најверен пријател со таткоите си пријатели и бараше таквие да вати за себе (8/270). Кога чу постариот брат црното пиле што му велело, при сè што му беше жал, и го викна брата си за и тој да чует (5/12). Коа чу јазоецо тие зборои, се вчудовидел и брго-брго скроја еден маривет (2/30). Кога чу Велко зборот од мајка си, врли со стапчето по него и го удри по глаа, та го ошумоглаи и не можел Силјан веднаш да си летни (2/150).

Во горенаведените примери ги проследивме ситуациите кога аористната форма се меша со перфектната. Иако се обидовме да ги откриеме причините кога настапува мешање, оваа класификација треба условно да се прифати.

Освен перфектните, аористните форми се мешаат и со формите на предминатото време, и при тоа; а) предминатото време се јавува со значење на минатото неопределено време, т.е. најчесто со него се констатира дејство што се случило во минатото и б) предминатото време е употребено во своето основно значење, т.е. изразува дејство што се случило пред аористното.

а. Случаи во кои аористот се меша со предминатото време коешто се јавува со значење на минатото неопределено време, употребено при констатација на минато дејство: Над изворот најде една пештера и тамо беше си влегол за вечерта да преноќева (2/140). Виде – не виде стрвната лисица, пак таа влезе и пак беше за прв пат, дури не беа разбрале работата (7/198). – Во овие примери дејствата ги врши едно лице, односно раскажувачот ги користи личноглаголските форми на аористот сè до моментот кога се констатира резултатот од нив или пак намерата на вршителот. Резултатот од дејствата (како и намерата на вршителот) е презентираан со личноглаголските форми на плусквамперфектот. Во следните примери дејставата ги вршат две и повеќе лица: Прашаа, прашаа пратениците од царцките синои по сите градои и села, нигде не најдоа да знаат што нишан имат цареа ќерка, чунки никој не беше ја видел откако беше се родила (3/43). Ти ова мене што ми го стори, никој досега не беше ми го сторил (2/262). – Во овие примери, како што и порано истакнавме, во случите кога се јавуваат два и повеќе вршители, раскажувачот се придружува кон еден вршител и неговите дејства ги презентира со личноглаголските форми на аористот, а дејствата на останатите само ги констатира. Констатацијата е изразена со формите на плусквамперфектот.

б. Примери во кои аористот се меша со формите на предминатото време кои пак го презентираат неговото основно значење: Си се сторија цар и царица и пак си освоија сите богаста, што беше му ’и зел царо насила (2/264). Во примерот; Арно ама богатиот беше ’и истаил сите пари од камарата, чунки виде оти сиромаиот беше измрдал од зборот (5/83) – ги има двете ситуации, т.е. првата форма на предминатото време го презема значењето на перфектот, а втората го чува своето основно значење.

1.3.1.2. *Аорисѿоѿи не е носѿиѿел на основнаѿа раскажувачка линија.* Во случите кога аористот не е носител на основната раскажувачка линија, тогаш неговата форма презентира дејство во експликативниот дел од реченицата, а тој може да биде зависен или независен.

а. Во зависнослужени реченици:

1) зависновременската реченица со сврзниците кога/коа и откога/откоа: Кога чу царев син тие зборои од Злата, веднаш се уверил оти јет сончева сестра што ја изваде од позлаќеното јаболко и трчаница влегол кај неа, та ја прегрнал плачејќи тој и таа и си ја зел за рака, та си ја повел по себе за дома (2/177). Коа чу царот од стар чоек излегол тој ум, за цуапот што му го дало момчето, многу беше се израдуал оти му нашол з'дот на младите да не и губат старите (5/33). Коа виде старио оти неќело да си земи момчето коњ, му дал старио еден огламник и му рекол да го врли огламнико над коњите, та кој коњ ќе му падни, тој да си го земе (2/253). Кога виде и чу татко је тие абери, баеги беше се уплашил и измислил еден маривет да се куртулиса од бељата и му рекол на стројниците (3/43). Коа се научи царцкио син за јунастото негоо, отишол на укүмот и му дал троа пари на главатио, та го измолил да не го бесат и го испуштил судо (3/84). Откоа му го зеде зборо момчето на коњчето, отишло кај царо и се пазарило да го гледа царцкио коњ (2/259). Откоа чу тие зборои син му од царо, оти у сонцето имало девојче според него, си обул железни опинци и ја опраило кај сонцето (2/177).

2) зависнопричински реченици: Се уплашил сиромашкио момок за кравата од агата оти негоата му ја отепа, чунки агата многу севда имал на неа (5/24). - Дејството изразено со аористна форма (отепа) е претходно соопштено.

3) зависнорелативни реченици: Ошло момчето кај чумата и му ја зело пајката како што му го зеде и коњо (2/261). Застанал крај море да гледа кај што се скрши гемијата, да не нешто излезит од море дуовнико (2/140). Ватил да му прикажуат царот многу работи што видоа и стретија по патот (5/63). Врвејќи низ долот, разгледал насекаде за да види пак некој од тие што го подарија – не видел (3/38). – И во овие примери со личноглаголски форми на аористот се презентираат веќе

порано соопштени дејства. Во последните два примера има два и повеќе вршители, односно дејствата на едниот вршител се презентираат со формите на перфектот, а на другиот на аористот. На временски план, дејствата изразени со формите на аористот им претходат на дејствата изразени со формите на перфектот.

б. Во независноложени реченици. Аористните форми употребени во независен дел од реченицата главно изразуваат последователно одвивање на дејствата. Нивното присуство се објаснува од стилски аспект, т.е. временскиот план на дејството се констатира од формите и од контекстот. Мешањето на формите е во функција на стилот. Со него се постигнува посилен и посликовит ефект кај читателот/слушателот. Пр.: Слушајќи тие зборои селаните, ами лели се налутија и се остаија да се тепаа(т), та ти го натепале момчето дури му втасало, и така кавгата се свршила и момчето си опшло дома со пустата кација, на шес-седум места тепано (6/98). Почнал да го прескака и на рипањето згора го догледаа од село пците, та му се пуштија да го бркаат (2/24). попо бидејќи скриен бил во некој шумки, чул ти зборои и си дошол, та ја натерал попадијата да меси една пресна погача, приготви три комати сирење и една карта вино и, без да му кажи на Пантелија, утрото отишол на планина, та беше се скрил во шумаро... (3/91). Се испрепела 'ртот и му омекна кожата од крастата (2/21). Летнало пупунчето и застапа на еден мев и се згутајло како некое мало пупунче (2/20-21). Како што му бодињал атот на татка, дошол до една калдрма што била снижена за да врви некое вода и наместо ато да ја изврви бодињаеки браздата, тој ја рипнал и му се пукнале сите три колани, та го фрли татка сосе седло на десното рамо и на место си умрел (10/307). Си наполнил Силјан едно шише од чоечката вода и си го врзал за гуша, та си се сторил штрк и си летна заедно со Аџи Кљак-кљак, та дошол кај што беа збрани сите штркои (2/148). Се расрди дете, легнало на плеќи, се расклоцало со нозе, се разголило, се расплакало (5/23). Работило некое недела, делкало гоа нешто од чекркот да праит и еден ден напраил едно нешто од чекркот (роданот) и го кладе во равто да стои (3/41). По малку време излегла Босилка од куќа и си седна на ругузината (2/152-153).

За да ја види арно, излегла во дворот на сараите и пак му ви-кнала да ја види, арно ама пак прочите му се зедоа од светлината на незината убаина (3/86-87). Коа рипнала маска со задните нозе та коа му удрила со двете нозе едни преку вилицы, три чекори го истурна назад и си падна наземи, како умрен (2/23).

1.3.2. Мина̄ио о̄ределено свршено време од не-свршени глаголи. Според Блаже Конески, со аористот од несвршени глаголы „се предава глаголско дејство што траело подолго во времето, па се опфаќа како во ред повторливи отсеци, или се изразува посилен интензитен на неговото вршење“³⁰. З. Тополинска исто така се задржува на аористот од несвршени глаголы во јужнословенските јазици и посебно на македонскиот. Според неа „Znacznie trudnej ocenić stosunki funkcjonalno-semantyczne między poszczególnymi składnikami serii formalnych I)2). Mamy tu do czynienia z trzema indywidualnościami, jakimi są: aoryst od czasowników dokonanych, aorust od niedokonanych oraz imperfectum. Jedno wydaje się w obecnym stanie dyskusji na ten temat oczywiście: że zasadnicze dystynkcje nie są tu natury temporalnej“³¹. Развојот на прозодискиот систем во македонските дијалекты довел аористот од несвршени глаголы да ја изгуби формалната самостојност, т.е. тој да излегува од употребата и да му отстапува место на имперфектот.

Според В. Станков „Една глаголна форма за минало свршено време от несвршен вид изразява действие, чието извршване е прекратено в миналото (темпорално условие), но за което не сме осведомени дали е приключило (видово условие)“³². Значењето на несвршениот вид не е во противречност со темпоралното значење на минато-

³⁰ Конески Б., о.с. 268

³¹ Topolińska Z., Macedoński aoryst od czasowników niedokonanych, SFPS XVI (1977), стр. 280 (Многу е потешко да се оценат функционално-семантичките односи меѓу одделните чинители на формалните серии 1)2) (1) минатото определено свршено време и (2) минатото определено несвршено време). Тука се работи за три индивидуалности, какви што се: аористот од свршени глаголы, аористот од несвршени, како и имперфектот. Во оваа дискусија на темава едно е очевидно: дека основните динстинкции тука не се од темпорална природа).

³² Станков В., Българските глаголны времена, София 1969, с.62.

то свършено време. „Липсата на указания за приключеност за действията в несвършен аорист, възможността те да се възприемат с известна вътрешна развойност и трайност, както и отсъствието при тях на строгата единечност, присъщата на действията в свършен аорист - всичко това не позволява на несвършените действия в минало свършено време да отбележат с реализирането си определени, деференцирани един од друг моменти във свършено времето, т.е. не позволяват те да изграждат основната разказвателна линия със същата естественост като действията в свършен аорист“³³.

Според Л. Андрейчин³⁴, во зависност од тоа дали дејството се сфаќа како завршена целина или дека траело извесно време како процес, може да се употреби свършениот или несвършениот глаголски вид. Всушност, тој смета дека свършеноста или несвършеноста на дејствата по време и свършеноста и несвършеноста по вид, се различни поими.

За разлика од нив, Маслов³⁵ конкретно укажува на значењата што ги имаат овие форми. Според него, аористот од несвршени глаголи има општофактичко значење, значење на ограничена продолжителност или повторливост, како и значење за „анулираност на непосредните резултати од дејството“ кое е лексички ограничено.

Според М. Стевановиќ³⁶, во српскохрватскиот јазик е зачувано чувството за аорист од свършени глаголи, а аористот од несвршени глаголи означува вршење на дејство во едно определено време во минатото. Т. Маретиќ и А. Стоичевиќ сметаат дека овој аорист е еднаков со имперфектот, а Љ. Стојановиќ се застапува за мислењето дека со него се означува само моментот на завршување на дејството. Слично мисли и А. Мусиќ³⁷ кога вели дека аористот од несвршени глаголи го означува извршеното дејство во минатото, т.е. со него

³³ о.с. 62-63.

³⁴ Андрейчин Л., Основна българска граматика, София 1944, с.190.

³⁵ Маслов Ю. С., Граматика на българския език, София 1982, с.256-257.

³⁶ Стевановиќ М., Савремени српскохрватски јазик II, Научна књига, Београд 1974, с. 633-636 .

³⁷ Мусиќ А., Аорист имперфектних глагола, ЈФ В, с. 27-28.

се искажува дејство кое не само што се вршело туку и се извршило во минатото.

При анализирањето на материјалот, се обидовме да извршиме целосна ексцерпција на примерите со овие форми. Сметаме дека 189 случаја му припаѓаат на овој аорист. При тоа, мораме да го истакнеме колебањето при откривањето на значењата т.е. дали формата и припаѓа на сегашното време или на аористот од несвршени глаголи. На пример: Арно ама ќерка му ич слуша тоа што је велел татко је и мајка је, ... (2/240). Наполнил стомната и трештил да бега. Тој трча а Чекор Планина си спиел (3/107). Кај оди, се туку овкаше:... (6/89). Близу десет години што оди по лош пат момчето и што пишува женцки итроштиње. откоа го исписа сиот тефтер, сторило ниет да се женит (6/20). – Е лели тој ал си имал, ела по мене да те скријам, да ако те најди, ашколсун ќе и речам – му рекол волко и го зел по себе момчето, та го носи во една пуста пустелија (2/196). Арно ама оди мажот да му ја вади змијата, ами лели таа му кажала веќе да не оди, оти ако оди змијата ќе го јади, чунки така му рекла (2/214). Во овие примери всушност се работи за историско сегашно време. Дејставата се минати, но со употребата на формите на сегашното време се постигнува психолошко пренесување во текот на дејството.

Аористот од несвршени глаголи може да се изразува: а) општ факт, б) продолжителни дејства или дејства што траеле подолго време во минатото, в) едновремени дејства и г) повторливи дејства. Тука се разгледани и случаите кога се повторува несвршената глаголска форма на аористот.

а. Примери во кои формите на аористот од несвршени глаголи ги изразуваат дејствата како општи факти: Му ’и однесов јајцата и Велигденот го праив кај струка ми Илчета, чунки Илче и Ристе тамо живеаа, ... (10/319). Јас вака се кројав, така ќе се кинам, и седи си со здравје,... (3/304). Во туѓа куќа седе со кирија, бидејќим во Прилеп си седеше во своја (9/194). Цар Давид се моли на Бога да му дајт Госпо еден син, да биди најмудар од сио инсан на веко,... (7/78). Го моли царо св. Илија за да заповеда и по друзите градои, и тамо да искинат арамиите (4/146).

6. Изразување на продолжени дејства или на дејства што траеле подолго време во минатото. Формите на аористот од несвршени глаголи укажуваат на траењето на дејствата, со што се приближуваат на значењето на имперфектот. Но, за разлика од него, од контекстот можеме да се информираме за должината на траењето на дејството, односно, станува збор за определена продолжителност која пак од своја страна, може да биде подолга или појратка. Продолжителноста на дејствата се гледа од прилошките определби: Целото лето и есента што шета Силјан со дуовнико,... (10/339). Останувајќи Свезда во таа пуста пустелија, шета целио ден гладна и жедна,... (5/330). Токму три години што зема баждар сиромашајо ... (5/143). Така го држа откупениот чоек на гради просто и го разоудеше, до триесет дни (4/131). Го држа тамо цели три дни и три ноќи (2/196). Злобливата и неверната мајка три дена живеа и пукна од мака и од завис (3/266). ... на Вели петок го предадов на конак за права Бога и го кладоа апс, та лежа целио Велигден апсаана, ... (5/284). Лежа таму печес дни и од што беше праведна, за правињето Господои, и дојде раката откај маштеа е (5/320). Една недела со ред што врна дож и коа престана дождо, беше па облачно (9/103). Само едно нешто не и се исполни: што умре од болеста што ја трга близу една година (9/245). Една недела седе кадија и беше си дал истифата, ... (5/201). Арно ама, кое што не знаеше да ткаи, кое што је мрзеше, една година стоја во разбојо ... (6/37). И така, по Божја заповед, работи најтешката работа во арот, токмо три години (4/204). Курдиса царска свадба. Што ја прави токму три месеци ... (3/23). Целата година пита и на определенио ден му отишол кај царо ... (5/53). Едно цело утро што се мачи волко со јунасто да удаит некоја овца ... (2/43). ... падна на колена пред Бога и му се моли три дни и три ноќи, ... (5/49). Две години цели што го мачи чорбацијата сиромашот, ... (5/19). Цела ноќ сиромашајо што се моли на Бога за Госпо од ненадејно да му наврти некој к'смет, ... (3/262). ..., веднаш исплукав и три саати устата што ја мив со сапун, ... (5/46). ..., та коа ја спотераа талазите гемијата, една недела што ја носи силно морето ... (2/157).

Од изнесените примери може да се констатира дека се работи за ограничена продолжителност на дејствата. Тоа се гледа од лексичките определби (целото лето и есента, токму

три години, три дни и три ноќи итн.).

Освен што се изразува ограничена продолжителност, аористот од несвршени глаголи во придружба со прилошки изрази може да изразува и неограничена продолжителност. Пр.: Откоа чека многу време царса ќерка кај што беше останала ... (3/61). Така оди многу време кај ламјата и спечали многу пари ... (2/220). Многу време Марија што оде кај изурнатио манастир и пали кандило (7/173). Многу време што оде при стопано на куќата и го канд'рсуа (9/192). ....., та паднал на лицето си и многу време горко плака и го моли свемилостиваго бога да го прости ... (4/142).

Интересни се примерите во кои се изнесуваат дејства што започнале во минатото а постојат индикации за нивно продолжување во МС. Во овие примери застапени се прилозите доста и досега, коишто изразуваат желба тие дејства да прекинат. Пр.: – Е ајде, бре глушец ниеден, доста ме мачи, бре чоече, со тоа палено веленце (5/22). – Аман, мажу – плачејќи му се молила – те молам доста, доста ја тепа метлата, ... (5/16). На, огон да го изгори пуствово кожувче де, доста ме јаде, мори свекрво (6/39). Доста стоја ова ливче, пријателе, у тебе, бре коџабаша, со таа рака толкуа години, ... (5/19). Е, доста веќе лежа, бре домаќине, еве три години време кај лежиш од оваа пуста болес што ја нема у другега (9/134). – Ај со здравје, попе – ... – досега ти јаде од мојата нива, отсега нека јадат рибите од тебе! (6/163).

Во овие примери е изразен субјективниот однос на лицата-учесници кон дејството. Формите на аористот може да се заменат со формите на имперфектот и презентот. Имперфектот пред сè изразува дејството што започнало во минатото и сè уште трае, а тоа значи дека може да излезе од рамките на еден определен момент, т.е. не побудува претстава за неговиот крај. Ваковото дејство, со своето траење, може да навлезе и во периодот што следува, а тоа е сегашниот. Сегашното време иако се ориентира кон сегашниот момент на соопштување, тоа се ориентира и кон поголем временски период. Од ова произлегува дека сегашниот период може да опфати и дејство изразено со имперфектна форма. Пр.: Е, доста ме мачи. бре чоече, со тоа твое палено веленце. – Е, доста

ме мачеше, бре чоече, ... – Е, доста ме мачиш, бре чоече, ...

В. Аористот од несвршени глаголи искажува и дејство што се вршело едновремено со друго дејство, изразено со формите на аористот од свршени глаголи и со формите на перфектот. Пр.: Отвори раскапаната книга на покапаната антерија од бурноот и дури му вража, десет и дваесет пати што тргна од ракаот смолосаната антерија, му се поболи, и триста мак трга со него дури му оздраве (9/228).

Во овие примери аористот е во неговата употреба за директно кажување. При мешање со формите на перфектот, аористот врши стилска функција. Пр.: Болвата си го држа воденичаро дури била жива ... (2/107). Дури си мисли така царот во себе си, гускарот дошол до бинекташот кај Што се слегуал ... (5/130). Дури стоја лиса ватена за уо многу молби напраила на јазоецо да ја пушти ... (2/30). Го грабнал и тој за рака и туку го судат и го мачат, а пак тој што му 'и сака дрвата и моли гоа да го простат,.. (5/183).

Формите на аористот од несвршени глаголи искажуваат и дејства што траеле во минатото. пр.: Коа чу екимо од царо тој збор, зеде ракијата, мезето и сите манци што останаа, та 'и трга и на секоја манца му симна тоа што беше му артерисало (5/86). Коа 'и чу сиромашо овие зборои од жената си, тага му падна на срце и си отиде во одајата, та така многу и са ноќ сè што мисли као да праи (4/82). Бидејќи жената му била многу погана, са ноќ што го јаде и му зборуа оти се оженил коа не бил вреден да гледа деца и жена, као што гледаат друзите луѓе (3/263).

Формите на ова време може да се повторуваат. Б. Конески во својата Граматика истакнува: „Интересно е дека често пати се дуплира формата од несвршен глагол. Со тоа станува таа од една страна поизразена како форма од минатото време, особено кога инаку надворешно совпаѓа со 3 л. сегашно време, а од друга страна се предава глаголско дејство што траело подолго време во времето, па се опфаќа како во ред повторливи отсеци, или се изразува посилен интензитет на неговото вршење“³⁸. З. Тополинска исто така се задржува

³⁸ Конески Б., в.с. 268.

на овој аорист и притоа констатира: „Spotykamy ją w materiale wszystkich trzech języków, ale w opisie gramatycznym zwraca na nią uwagę tylko B. Koneski. ..., relatywnie rzadki i coraz rządszy aoryst imperfektywny w postaci reduplikacji wypracował sobie niemal regularny, tendujący do gramatyzacji środek, podkreślający zarówno rozciągłość akcji w czasie, jak też jej często nagły kres i/lub brak spodziewanego rezultatu i wzmagający ekspresywność wypowiedzi“³⁹.

Тополинска истакнува дека редупликацијата на овие форми се среќава во српскохрватскиот, бугарскиот и македонскиот јазик и дека единствено Б. Конески дал нејзин граматички опис. Од нејзината фреквенција може да се заклучи дека редупликацијата всушност претставува средство на имперфектниот аорист, кое се стреми да се граматизира, и со кое се истакнува процесот на дејството, неговиот крај и/или непостоењето на резултатот што се очекува. На тој начин се постигнува експресивна обоеност на текстот.

И В. Станков укажува дека со повторувањето на формите се истакнува продолжителноста т.е. траењето на дејството во времето: „Интересни се случаите, при които продолжителноста на действието, изразено от несвършени форми за минало свършено време, се подчертава чрез повтаряне на глаголната форма“⁴⁰.

Повторување може да има на форми од ист глагол, но и на различни глаголи.

Примери на повторување на форми од ист глагол, несвршен по вид: И носе, носе ѓаол – натема го! до една планина и застоја под една сенка (7/235). Коа ти рани таквие арамолепци, коа ти рани; та коа ти пишуал на тевтер, со ниет Госпо да дојди и да му плати, коа ти пишуал – дури и рекол доста (6/83). Како го паси прчка, како го паси по најуббаата шума, вечерта, едно го донесол дома, и прао отишло по јаглењето ... (2/15). Го здреа, го здреа, дури кога видел голем зорт, слегол од коњо ... (6/103). Оде, оде и отишол во тоа село (4/80). Бара, бара, ѓоа му ’и немало (10/317). Гледа, гледа, ни едно шише не заигра и му рекол на царо – немал лек за него (3/75). ..., а пак

³⁹ Тополинска З., в.с. 285.

⁴⁰ Станков В., в.с. 65.

јас, сиромашец, коа ти учив, учив, – цела година што ти учив, ... (10/316). Лета, лета венеро и дошол над царцкио сарај, ... (3/51). Коа го лекуа Филип, коа го лекуа неколку месеци, ... (9/223). Појде Мојсиеја, му се моли на Бога и му се моли за старио (4/52). Ја моли, ја моли царцкио син да слези, арно ама таа ќутела и ич не стануела (3/131). Оде, што оде до некое место и му текна,... (2/173). Оде, што оде и најде еден извор, ... (2/140). Ја носи, ја носи пампуро, кој знај кај ја однесе, ... (5/318). Оде, оде и дошол во среде планина,... (2/211). Оде, оде и стигнал до некој град голем ... (3/84). Лета, лета и пак на тоа момче заста нал гулабо (4/96). Седе некое време, што седе, и пак му појде кај царот од чучулигите да го моли (3/9). Седе, што седе тој наш брат во католиците, и никаков напредок не напредна во некој добриње,... (4/181). Сече, сече, беше 'и пресекол и беше му се пуштил по нив да 'и ваќа и да 'и заколит (2/179). Спаа, како спаа, веќе тие знаат (2/180). Му ставиле еден тагар тутун, тики кога пија, кога пија и тресоа лулињата, цело буниште беа напраиле (6/110). Трча што трча до негде и виде оти по тој пат не се (2/261). Му таксуа пари, му таксуа овци, бре што не му дааше (5/221). Патуаа, патуаа пратениците од царцките синои по сите градои и села, нигде не најдоа да знаит што нишан имат цареа ќерка (3/43).

Од изнесените примери можеме да констатираме дека со повторувањето на глаголската форма се истакнува продолжувањето, траењето на дејството во времето. На тој начин се подготвува читателот/слушателот на неговиот крај, т.е. на неговиот резултат. .

Примери за повторување на формите од различни глаголи: Мисле, дума маштеата, како зло да и напраит на пештерка си, и је дошло на ум една вечер, да ја пуштат на вода кај една чешма што била од град надвор (3/144). Јаде сиромашео, пи, дури рече 'доста' и не му текнуаше да го праша старио од кај дојдоа свештениците и трпезата (4/84). Коа 'и брка, коа 'и мачи гаолцкото сениште, целата ноќ што 'и брка и се мачи (9/105). Ја моли, ја коли момчето, некако да ја кандиса да се отстори од мермер пак на чоек, никако не можело да ја кандиса (2/262). И бив, и карав, и што е најлошо му праев да од тоа ваќа ме накажа Господ, ... (2/184). Се врте, се сука момчето,

најпосле се преврлило преку сид и си влегло дома (5/310). Го суди, го кара, арно ама мајка му излегла јард'мџија и па го смири (5/213). ; пи, јаде царо колку што му душа сакаше и се тргна од трпезата (5/28-29). Го суди, го пусти, оти да му 'и запустите сите пари и да го остае сиромав да биди (5/214). Се отима, се брани Патенталија да не му кажи, најпосле кандиса да му кажи (3/95). Се пуле светијата, се пуле и се чуде на светилако од детето, и некојпат ете го камено кај иди со голема сила кај слегуа, се уплаши чоeko и му рече на светијата... (4/89). Бара, праша по луѓе и најде еден баш-арамија, изваде трите илјади грошеи и му рекол ... (5/367). Бре го моли, бре го коли, да му кажит старио првнио збор, не би возможно (5/109). Како се мачи, како се труди; арно туку не можит (2/127). Дума, се праша мажот по пријатели што да је праит за да ја изваит мрзата и скројал еден маривет ... (6/15). Се дума, се мисли како да му праит да му напраит некое друго лошо (2/128). Вика, бара попишманетио калуѓер по 'ржаничето, арно ама 'ржаничето го изеле некој пилци дома (8/179). Си кршија од погачата, си јадоа, си пијеја од водата дури имаше и најпосле останаа и без леб и без вода (3/15). Јадоа, пија од водата дури имаше и најпосле останаа и без леб и без вода (3/15). Јадоа, пија сите вечерта царцките синои и се веселија близу до полноќ и си полегнаа да си спијат (3/99).

Иако се повторуваат форми од различни глаголи, доминира истакнувањето на продолжителност и интензитет на дејството во минатото. Оваа појава главно врши стилска функција, т.е. кај читателот предизвикува чувства на исчекување, а потоа и изненадување од резултатот што следи.

Од анализата на случаите со формите на аорист од несвршени глаголи можеме да констатираме дека се работи за една постара јазична состојба којашто денес сè поретко се среќава. Со ова време се истакнуваат дејства (1) како општи факти, т.е. со значење на целосно завршени дејства при што не се побудува претстава за нивното продолжување во времето, (2) продолжителни дејства, т.е. дејствата се искажани со нивното траење во времето. Продолжителноста се изразува и со повторување на формите како од ист глагол, така и од различни глаголи, и (3) се изразуваат едновремени дејства

коишто се преплетуваат, т.е. не се последователни.

1.3.3. Сврзување на минатото ојределено свршено време со лексички ојределби. Како што веќе рековме, основно значење на ова време е да го определи дејството во времето, односно со неговите форми ја добиваме информацијата за времето кога се одвивало дејството. Дејствата се самостојни и во МС се презентираат како факти. Од ексцерпираниот материјал може да се забележи дека формите на ова време многу често се придружени и со лексички ојределби коишто укажуваат на времето на извршување на дејствата, или пак неговото осознавање во МС: Арно, сега салам поверуав оти клетвата од татка и од мајка ваќала чунки еве мене кај ме вати (2/146). – Е, бре браќа, му рекол помалио брат, сега веќе ние се сторивме совршени домаќини и требно е да се жениме,... (2/254). Сега узнав оти зборо твој назад не се враќа (3/45). Чу сега што ти кажав? (3/82).

Од примерите, во кои е употребен прилогот **сега**, можеме да констатираме дека дејството изразено со аористна форма, завршило или во МС, или непосредно пред овој момент.

Формите на аористот се придружени и од ојределби коишто го уточнуваат времето на извршување на дејството во минатото. Пр.: Кога ја виде царо таа убаа девојка, срце го вати и **веднаш** курдиса свадба да праит, та да ја земит за невеста (2/262). Јас **тогај** си реков оти можи да има пари внатре (2/262). Лели јас **тогај** се опшумоглаив и Велко ме вати, та одвај ме пушти (2/159). И **преѓе** ви кажав и сега ви кажуам оти штрк бев и во штркоа земја бев, ... (2.158). **Утрото** го прати момчето пак да и појдит на жената му ... (5/313). **Утрото** го тргнав за повнатре да одам (2/157). Тамо најдов еден извор и дрвја со јемиш, та си појдов и тамо **ноќта** прележав (2/157). И **вечерта** ме пожалавте кога Велко ви кажуаше (2/159). Така му напраи и **вечерта** и му пиша на една книга колку ракија да пие на ручек ... (5/29). Преспаа и **утрото** станаа **уште пред зора** (3/85). **На часо** и коњчето му 'и сврте клоците и виштејќи му легна да го бие по слабиње (2/259). **На часо** заповеда царо и од сичко му се донесе на трпезата (5/28). **Токмо на 4 месеци** дојдоа и едно одење при Ш.(ишманов) со радос ме пречека ...

(10/340). **Тамам во месец маија** ме зеде ќирацијата и ме однесе во Струга при татка (10/318). **На трите години** од помеѓу гробот на старецот извртеа два извора,.... (2/146).

Со помош на прилозите се укажува и на дејствата што се повторувале во минатото. Пр.: Ами лели Велко ти рече **два-три пати**: „Дедо, дедо, нашио штрк ете го зад тебе“, и на треќио пат ме удри со остенот и ми ја окрши писката од ногата (2/159). **На трет пат** веќе момчето се застрами и си го зеде него (2/153). **Со денеска, со утре**, ја видоа луѓе и, од збор на збор, на син му од царо в уши .... (2/174). Арно ама татко му никако не му бендисуаше табитот и **секоаш** се накараа и неј еа да се видат (2/247).

Од анализата на материјалот можеме да констатираме дека аористот од свршени глаголи во своето основно значење се среќава многу ретко. Тој претежно се среќава во својата друга употреба, т.е. со неговата стилска функција (тогаш раскажувачот го менува своето становиште кон настаните и се пројавува и како нивен сведок и како нивен раскажувач).

Извршената класификација (аористот како носител на раскажувачката линија и кога не е носител на раскажувачката линија) е условно направена. Таа претставува обид за откривање на причините кога настанува мешање на формите. Можеме да заклучиме дека мешањето не се врши доследно и е резултат на внатрешните експресивни потреби на раскажувачот.

Употребата на аористот од несвршени глаголи, како одраз на постара јазична состојба, и во овие текстови, е главно стилски обоена.

Иако определеноста на дејствата се констатира со морфолошки средства, таа се констатира и од лексичките средства кои го прецизираат времето на дејствата на временската оска.

2. МИНАТО ОПРЕДЕЛЕНО НЕСВРШЕНО ВРЕМЕ (ИМПЕРФЕКТ)

2.1. Кон дефиницијата на минатото определено несвршено време

Во Граматиката на македонскиот литературен јазик на Б. Конески се истакнува дека со минатото определено несвршено време „се истакнува минато дејство што ни се претставува во своето одвивање, што го восприемаме како извесен тек, а не го опфаќаме во неговата извршеност“⁴¹. Според тоа, имперфектот соопштува дејство што е определено, осведочено, но и што тече во времето, без да се мисли на неговиот крај.

Во науката за српскохрватскиот јазик се имаат предвид главно две одлики на имперфектот: 1) изразување на текот на дејството и 2) изразување на категоријата за доживеаност / недоживеаност. Во оваа наука имперфектот прв го дефинирал В.С.Караџиќ⁴² и според него тоа изразува дејство што траело додека се случило друго дејство. Според М. Стевановиќ⁴³, имперфектот означува дејство коешто траело едновремено со друго дејство, означено со кое било претиретално време или со некоја прилошка временска определба. Исто така, тој смета дека имперфектот служи за изразување на доживеани дејства, или замислени дека се доживеани, како и недоживеани дејства. Последната употреба е многу ретка (во историски списи).

П. Сладоевиќ⁴⁴, исто така, смета дека имперфектот се употребува за изразување на доживеани дејства, а Ж.

⁴¹ Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1966, с.270.

⁴² Стевановиќ М., Језик у Вуковом делу и савремени српскохрватски језик, ЈФ XXVI, с.97-102.

⁴³ Стевановиќ М., Савремени српскохрватски језик II, Београд 1974, с.656 („Имперфекат управо значи радњу која се у одређено време у прошлости вршила, која је трајала, дакле, истовремено с неком другом радњом, означеном било којим претериталним временом, неком прилошком временском одредбом, или је пак то време одргено самом говорном ситуацијом“).

⁴⁴ Сладоевиќ Ж., О значењу аориста у српскохрватском језику, ЈФ XXI, с.1-4.

Станојчиќ⁴⁵ истакнува дека дејството се вршело, течело, траело во минатото.

Во науката за бугарскиот јазик на имперфектот му се приоѓа од аспект на темпоралната ориентација, т.е. дали е со проста или пак со сложена (двојна) темпорална ориентација. Според Н.Костов, А.Т. – Балан, Л. Андрејчин и Ст. Стојанов имперфектот е со сложена темпорална ориентација⁴⁶, односно ова време го претставува дејството како вршено во некој минат момент и е непрекинато во него. Л. Андрејчин ја гледа двојната ориентација на имперфектот во тоа што имперфектното дејство е едновременно со МОМ а минатото спрема МС. Според В. Станков⁴⁷, разликата меѓу аористот и имперфектот не е видска туку темпорална, односно имперфектното дејство е современо со МОМ, па затоа имперфектот е со сложена ориентација.

За простата темпорална ориентација на имперфектот се застапуваат Ю. С. Маслов и Е. И. Демина. Видскиот однос меѓу имперфектот и аористот Маслов го определува на следниот начин: „Имперфектът означава действие в процеса на неговото протечение или неограничено повтаряш се процес. Аористът означава действие без указания за самия процес на неговото протечение или неограничено повтаряне“⁴⁸. Според него, маркиран член е имперфектот, а немаркиран аористот, при откривањето на процесното значење. Со сфаќањето на

⁴⁵ Станојчиќ Ж., Синтакса језика Л.К. Лазаревића, с.44-66.

⁴⁶ Андрејчин Л., Основна българска граматика. с.233-234; Стојанов Ст., Граматика на българският книжовен език, Фонетика и морфология, София 1964; Костов Н., Българска граматика, София 1940.

⁴⁷ Станков В., Имперфектът в съвремения български книжовен език, София 1966, с.118 (Посочената ‘неравностойност’ между действията в аорист и действията в имперфект може да бъде обяснена само ако се разгледа като пряк резултат от темпоралната ориентација на тези две времена: аористните действия темпорално се сврзват направо с момента на говорене, а имперфектните действия се ориентираат не направо към момента на говорене, а посредством някакъв минал ориентационен момент, којто в сврзан расказ обикновено е изразен от аористни действия).

⁴⁸ Маслов Ю.С., Към типологията на глаголният вид, сп. Език и литература, год. XVIII 1961, кн. 1, с.9.

Маслов се согласува и Демина⁴⁹, со таа разлика што тргнува од признакот на целосност и според неа, аористот е маркиран член, а имперфектот немаркиран.

Во трудот „Глаголны и вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление)“ Маслов „не открива разлика в темпоралните значения на имперфекта и аориста и разгледжда формите за тези времена като форми за едно време, наречено „просто минало“.“⁵⁰

При анализата на случаите со формите на минатото определено несвршено време се задржавме на неговото основно значење, односно на видовите дејства што се искажуваат со неговите форми. Составите со формите на имперфектот и со сврзниците *да* и *ако* не ги опфативме бидејќи со нив се искажуваат модални значења, односно во тие случаи се мисли на идноста, а не на минатоста.

Покрај основното значење на имперфектот, за нас беше интересно да го проследиме, т.е. да го согледаме и моментот кон кој се ориентира имперфектното дејство и како тој се изразува.

2.2. Основно значење на минатото определено несвршено време

Имперфектот во своето основно значење изразува дејство што се вршело, течело во минатото, без да се мисли на неговото завршување. Овие дејства можат да бидат: а) процесуални и б) повторливи, односно вообичаено-повторливи, а тие пак често пати преминуваат во квалификативни.

а. Кога имперфектот е во своето основно значење, тогаш дејствата ги предава како процесуални, т.е. се мисли на самиот процес на вршење на дејството. Пр. : Така му велеше кума лиса на петлето и си тргаше броениците и викај едно по друго:... (2/16). Така сирота лиса велеше и прсти си кршеше

⁴⁹ Демина Е.И., Систем прошедших времен в новоболгарских текстах XVII-XVIII веков, Учены записки Института славяноведения АН СССР, т. XIX, Москва 1960, с.26.

⁵⁰ Маслов Ю. С., Глаголный вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление), Москва 1959, с.157-312.

од пусти жалои (2/16). Да вакваа беше милоста твоја што ме прегрнуваше и ме целиваше со Јудино целивање? И што ми се колнеше и месата си јадеше оти од срце ме милуаше? (6/45). Во 1852-3 година имавме во Битола со татко ми, тој имаше пицерија, а пак јас тутун продаав (9/103). Во тоа време Д. Миладинов беше у нас даскал и собираше песни од кај нас (10/321). Во тоа време Силјан си седеше до баца и слушаше сето ова што зборуваа (2/152). Со таквие зборои сиромашкио ми татко ме утешуаше,... чунки шес-седум души бевме дома и мачно можеше да не гледа (10/317). Никако не му даваше рака на дуовнико за да го носит Силјана со себе на Божигроб, чунки сакаше да арцит пари за него поеќе од колку што му чинеше ругата (2/140). Сопрво мажот му наоѓаше троа мана дека му ја подваруаше манџата, арно ама жената толку знаеше, толку праеше (5/339).

Во примерите дејствата, изразени со формите на имперфектот, се предадени како процеси коишто траеле во минатото. Формите на имперфектот се последователни, но дејствата што ги изразуваат се едновремени по своето вршење или пак се преплетуваат.

б. Формите на имперфектот придружени со прилошки изрази предаваат повторливи дејства. Пр.: Многу пати одев да слушам нивните песни, арно ама не можев да ги врзам во умо, чунки песните 'и пееа на персијски јазик (10/150). Многу пати му велев на татка ми, оти не ме остаи поеќе време да одам на даскал, за да се изучам арно,... (10/314). Брат му Никола, бидејќи куменџија беше, татко многу пати тамо седеше и од гледање можеше што сакаш да ти напраи (10/313). Многу пати ме блаошаше коа ќе ја поризев и ми велеше: ... (7/11). Петко Лајчаро лете работеше в планина и праеше лајци, а во зиме 'и продааше и си живееше (2/252). ; дури бев здрав и му вакав катаден зајаци, ме држеше и ме честеше (2/35-36). Во тоа време Методија К. тргаше од Стамбол 'гајда' од П. Славејка, што ја издааше, та многу пати ми ја дааше да ја пеам (10/324). Тој многу пати велеше: кој ојт од кол на кол, коло ... ќе му се пикне (2/138).

За да се изрази повторливоста на дејствата најчесто се употребуваат прилошки изрази.

Дејствата може да се одвиваат со прекини, т.е. временски паузи, или пак да траат непрекинато. Таквите дејства се најчесто вообичаени дејства: Сите еснафи си имаа по еден устабашија и по еден чауш што ги покануаше мајсторите за некои еснафски работи (10/21). А пак старите болни и слаби што беа на снага, му праеше еден маџун, со силни билќи и друго (10/310). Во постаро време конци за шиеење шајачните алишта си сучеа жените дома и вапсуаа со бак'и (10/34). Секи мајстор имаше во дуќано по два-трима калви што му стивосуаа бубаќо, а пак мајстаро само си виткаше тулупи од бубаќо и го редеше во кошо за да го продаа (10/42). Натрежните болести 'и лекуваше со надвор сурдисување и со крф пуштање од рака, ама ако беше болнио со голема тежина на срце и големи огнеи (10/310). Умот и к'сметот, ер кај да одеа, од него мислата не ја оставаа и сè му работеа за да напредуат (2/239).

Често пати вообичаено-повторливите дејства преминуваат во квалификативни: Имав и на занаатот севда да го учам, ама па севдата што имав за книга да учам беше многу голема (10/317). При сè што знаев тие работи, пак јас се познаав за научен, чунќи граматика не знаев (10/323). Многу камил беше да го познаи болнио, али ќе оздрави, али ќе умри. Тој што не му го ваќаше окото, не го ваќаше да го лекуа (10/310). Со една реч, беше многу милослив за сиромасите и не беше стреброљубец (10/311). Казанџискио еснаф беше цела фабрика во старо време; имаше околу два-триста дуќани (10/52). Тој знаеше да кажи за секи ден времето као ќе биди и лете и зиме; знаеше за секи месец и за многу години ... (9/36). Навистина чуден беше татко ми: во што да го бараш – сè знаеше, от сичќите занаати разбираше; за бога милуаше, за пулитика уште поеќе (10/313). Во селото Мало Коњари имаше еден чоек многу чесен и кроток, на име Божин. Тој имаше само еден син на име Силјан; имаше Божин и една ќерка (2/136).

Всушност, овие значења на имперфектот не се откриваат по формален пат, т.е. тие немаат морфолошки показатели. Тие главно зависат од контекстот како и од семантиката на глаголите кои означуваат непрекинато реализирање на дејствата, т.е. постојано существување во времето.

2.3. Ориентациското време на имперфектот

Тргувајќи од сфаќањето дека имперфектот е релативно (односно) време⁵¹, т.е. дека не се ориентира директно кон МС, туку кон некој МОМ, да се обидеме да видиме како тој се изразува. На почеток, да го разгледаме имперфектното дејство во изолиран исказ и во сврзан текст.

Под изолиран исказ подразбираме исказ во којшто дејството е изразено со имперфектна форма, само по себе, без темпорална врска со друго дејство. Во ваков случај, дејството се ориентира кон моментот што е изразен со прилог или пак суштествува во свеста на говорителот. Пр.: Чекав бугарската железница да дојди (10/343). Мене ми требаше јадење (2/27). Асли тоа чекаше лиса (2/9). ...; гајда мене не ми требаше (2/26-27). – Е, имаше, бре синко, туку штодека имаше? (2/159). Имаше летово еден штрк, али немаше? (2/159).

Овие примери може да ги третираме како имперфектни дејства претставени во изолиран исказ. Тоа значи дека дејствата се самостојни и не се определени од други дејства. Времето кон кое тие се ориентираат е во свеста на говорителот, но е определено и од прилози и прилошки изрази (летово, во тоа време, во 1852-3 година и др. – види пр. на стр. 41).

Изолираниот исказ најчесто го наоѓаме во дијалозите или пак кога лицето говори само за себе, или кога говори за работи што му се добро познати. Токму затоа и не е посебно укажано на времето кога се вршело дејството.

За разлика од изолираниот исказ, дејството изразено со имперфектна форма во сврзан текст, се ориентира кон времето на извршување на дејствата што ја определуваат основната линија на раскажување, изразени со формите на аористот. Всушност, кога се говори за ориентацијата на имперфектното дејство, тоа значи дека тоа е современо со аористното, но се ориентира и кон периодот сè до извршување на друго аористно дејство. Пр.: По неколку дни невестата ми Неда седеше и таа во двор на ругузина и си везеше вдојчинцка црна кошула, преденото со сета игла везарка је загина (2/160). За таксират мој и за к'сметот од смоков, појдов кај еден рибар

⁵¹ Станков В., в.с. 23

кај што ваќаше покрај рекана риби, ... (2/35). Кога го купуав од татка и од мајка ме вати што не и слушав како врапчињата: Сиве и Чуле (2/158). Не знаиќум да кажит, бидејќи си беше прав, немаше што да кажи и го затворија апсаана (5/164). ...; тики кога го каснав, жими тебе, кумче волче, крцкаше, џанам, како шеќер беше (2/25). Еве, мори домаќинко: одутрина, кога дојдов да си го земам ќесето, те видов во постелата каде бевте двајца и многу се налутив и се сторив ниет да те отепам (6/49). Тој сè се препрааше како да не слушат, и тоа што стори ниет, од кумашот го украде и си биде (6/50). Ами лели Велко ти рече два-три пата: „Дедо, дедо, нашио штрк ете го зад тебе!“ И ти на треќио пат ме удри со остенот и ми ја окрши писката од ногата, та едночудо време боледуав, одвај дури оздравев (2/159). И вечерта ме пожалавте кога Велко ви кажуаше (2/159). На ова(а) надеж си останав и си пишуав уште поеќе од као што напре (10/332). Гледајќим коа ’и мачеше селаните, како што ви кажав, се прибрав до него да го молам да ’и прости и да не ’и мачи толку, та да печалат и да му даат пари (10/261). Радоста што ја имав од прво видување на зборнико не можев да ја чуам само у мене, ами ја делив и со сите мој пријатели, тукашни и во Прилеп, против книга и му кажав како стана мојата работа со збирките (10/343). Врвејќи пред дуќанот од момчето алајките од царea ќерка, видоа некој од тие парчиња од родано и чуја коа велеше момчето оти ќе праи родан сам да преди .... (3/41). Цел ден што патуав и на пладне втасав во едно поле и ево ти двајца луѓе маж и жена кај си косеа една ливада (2/157).

Како што може да се види од изнесените примери, носител на раскажувачката линија е аористот додека имперфектот, што може да се најде и во зависен и во независен дел од реченицата, врши експресивно-дескриптивна функција. Прилошките изрази најчесто укажуваат на конкретниот период т.е. на неговото траење: вечерта, до пред Велигден, цел ден, едночудо време, неколку дни. Во сврзан текст авторот го ориентира имперфектното дејство со прилози и прилошки изрази иако тоа веќе е ориентирано од аористното дејство. Прилошките изрази можат и да не суштествуваат, односно темпоралната ориентација на имперфектот нема да се изгуби. На пример: Цел ден што патуав и на пладне втасав во

едно поле и ево ти двајца луѓе маж и жена кај си косеа една ливада (2/157). – Околу аористното дејство **втасав** групирани се фактички две имперфектни дејства: првото, **патуав**, е ограничено и му припаѓа на периодот пред аористното дејство, додека второто, **косеа**, е едновременно со него.

Дејствата изразени со формите на имперфектот во сврзан текст се непосредно сврзани со дејствата од основната раскажувачка линија.

Покрај аористот од СВ, и аористот од НСВ може да биде дополнет со дејство изразено со формите на имперфектот: Во туѓа куќа седе со кирија, бидејќим во Прилеп си седеше во своја (9/194). Му ’и однесов јајцата и Велигденот го праив кај стрика ми Илчета, чунќи Илче и Ристе тамо живеа, ... (10/319). Арно ама, кое што не знаеше да ткаи, кое што ја мрзеше, една година стоја во разбојо ... (6/37).

Во врска со горенаведените примери можеме да се согласиме со мислењето на Маслов дека аористот од НСВ го претставува дејството како етапа во последователниот тек на раскажувањето, а имперфектното дејство го насочува вниманието кон подеталното разгледување на тоа дејство во самиот процес на протекување. Ова мислење на Маслов го истакнува Станков, и при тоа констатира дека: „Това навистина е така. Но същевременно този пример потвърждава факта, че аористът и имперфектът не притежават еднаква темпорална ориентация на действието: аористното действие е ориентирано направо към момента на говоренето и поради това може да изрази „ етап в последователния ход на повествованието“, а имперфектните действия са ориентирани именно към този етап, поради което разказът като че ли се спира и вниманието се насочва към „по-подробното разглеждане“ на действията в отбелязания от аориста етап“.⁵²

Од примерите може добро да се види временската ограниченост на дејствата изразени со аорист НСВ. За таа цел се употребени пред сè прилошките изрази: Велигденот, една година, а во примерот со кирија исто така се укажува на определен временски период, т.е. привремено живеење во

⁵² Станков В., в.с. 94-95.

некој стан или куќа.

Досега ги разгледувавме случаите кога имперфектно-то дејство се ориентира кон друго дејство изразено со формите на аористот. Во голем број примери имперфектот се меша и со формите на перфектот, па и на плусквамперфектот.

Во случаите кога имперфектот се меша со перфектот, можеме да кажеме дека употребата на имперфектот е условена од потребата на раскажувачот. Вживувајќи се во настанот што го раскажува, тој го приближува истиот до слушателот/читателот. Употребата на имперфектот обично е условена од потребата да се изврши експликативна и експресивна функција. Пр.: Силјан 'и слушал тие зборои од жената си и срцето му се корнеше од жал што му идеше (2/153). Замолчела Еѓупката, чунки Василица била многу далеку, арно ама Манго не забрааше таксуачката од бачот и ти станал та ти отишол во планината кај што беше бачилото, та дал вик по бачот: ... (8/210). Се таксало сонцето оти ништо не му чинит и ја откачило иглата од зад вратата, ја дувнало и се сторило момчето пак чоек, како што беше напред (2/172). За баба Маријка оти имала венец, снаа ми Марија ми кажуаше, и тој венец бил праен од секакви тревје, собрани пред иванден и носени на ден Иванден од девојчињата по чешмите, кај што пеат и вода леат (9/142). На тоа згора немаше друго што да праи, отколку царо да кандисат да оди детето, при сè што не кандисуала мајка му (2/273). Во една селцка куќа биле тројца браќа. Од тројцата браќа само едно дете машко имаа, и тоа било слепо и грбао (6/192). Одошто беше лично и умно, тики како некој ангел прилегаше во лицето. Сите што биле во одајата – на сите во него беа му останиле очите (2/239). Арно ама коњо се вардеше да не го згази, чунки си го знаел оти сет од еден стопан (5/9). Дури го учел Божин Силјана сина си, сè се пулел во гредите и во сидојте, чунки како крв му се глеаше татко му пред очите коа го учеше (2/138). Гледајќи низ чаршијата по дуќаните свет што купуаа кому што му требало, се пресеапило и тоа да ватит неколку дуќани и да наклаит таквие стоки за да бидит тргоец (2/238).

Имперфектната форма се среќава и во синтагми, коишто вршат просторно определување т.е. укажуваат на опре-

делена локација каде се вршеле дејствата. Пр.: На права полноќ му станала чумата да 'и погубит и поглеала по весоите кај што беа тамо – 'и сторила десетте браќа (2/256). Така беше си рекла и беше нашла еден јазоец, та го кандисала и го однесла кај што беа кокошките, и дупнал јазоецо една дупка под праго и влегла лисицата во дворо... (2/27); арно, ама залудо што чекал Силјан, чунки дуовникот и сите друзи што беа во гемијата – беа се удајле (2/140). Утрото ји отерал овците пак на таа планина и ји внесол многу повнатре во планината, кај што имаше трева до колена и танколисна како некоја коприна (3/91). Тамам си доизлегоа сите и Соломон станал од кај што седеше да си излезе и тој од вечна (7/105). Утрото станале и го зел Силјана Аџи Кљак-кљак, та го прошетал низ негоото гратче и го однесол кај двата извора што се праеја штркои и чоеци... (2/147); зел едни црни броеници подолзи од него, та отишол в црква кај амбарот што збираа црковната пченица, и застанал спроти дупките од кај што излегуаа многу глувци,... (2/12). Како што се мислело, видело под сенката од дрвото кај лежит еден 'рт, слегло долу и го разбудило 'ртот од кај што спиеше, та му рекло:... (2/20). Овчарот си имал едно дете и често го праќаше кај изворот да залеит вода (7/200).

Во случаите кога имперфектната форма се меша со плусквам- перфектната, исто така и со перфектната, таа врши експликативна функција. Пр.: Од тој саат беше му влегло еден мерак и од ден на ден се царев син венееше и црнееше од големио мерак што беше му влегло во мислата за убаината на таа девојка (3/83). Арно ама коњчето, самовилцко бидејќи беше, веднаш беше летнало и многу далеку отишло, та куртулисале от смрдеата на чумата и не умреле (2/262). Како што првио пат што идоа, така и тогај беа си долетале на нашава земја (2/155).

Од изнесеново, можеме да констатираме дека со минатото определено несвршено време се изразуваат минати дејства, и тоа, процесуални, повторливи, вообичаено-повторливи, а последниве можат да преминат и во квалификативни. Ова време не е самостојно, па затоа се врзува за некој друг минат момент (период), што може да биде изразен со личноглаголска форма или, пак, со прилошки средства. По-

крај тоа што се врзува со формите на аористот од свршени глаголи и аористот од несвршени глаголи, имперфектот се врзува и со формите на перфектот и плусквамперфектот. Во случаите кога се врзува со формите на перфектот, се работи за појавата – мешање на времињата, т.е. неговата употреба е стилски обусловена.

3. МИНАТО НЕОПРЕДЕЛЕНО ВРЕМЕ (ПЕРФЕКТ)

3.1. Кон дефиницијата на минатото неопределено време

На минатото неопределено време во граматичката наука му се приоѓало од повеќе аспекти. Во Граматиката на македонскиот литературниот јазик, Блаже Конески за перфектот истакнува дека „се карактеризира со тоа што со него се соопштува за дејство извршено воопшто во минатото, без да се побудува притоа претстава за одреден момент кога се одвивало, како што е случајот при минатите определени времиња“⁵³. Од оваа дефиниција може да се заклучи дека за македонскиот перфект се релевантни категориите на определеност/ неопределеност, и тоа, „да се мислат како ознаки за чисто временска однесеност на минатите времиња“. Понатаму, Б. Конески вели дека „споменатата нијанса во значењето на минатото неопределено време ќе ја почувствуваме, така да се рече, во чист вид – во такви реченици каде што не се јавуваат други зборови со временско значење, преку кои поблиску се одредува временската ситуација кога се вршело дејството“⁵⁴.

Предавањето на минатото дејство како неопределено по време (нелокализирано на временската оска), всушност е основното значење на перфектот, и него го истакнуваат

---

⁵³ Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1966, с. 291.

⁵⁴ В.с. 293.

сите граматичари. Гизела Хавранек⁵⁵, во својата докторска дисертација, како единствен предмет на проучување го зема минатото неопределено време во македонскиот јазик. Хавранек главно се интересира за јазичко-семантичките функции, значењето и за комплексот на јазичните средства. Според неа, перфектот има две основни значења: (1) нелокализираност (неопределеност) на дејството и (2) прекаженост. Поради функционалната широчина на ова време, таа го третира како полуфункционална форма, а кога ги зема предвид неговите две основни значења, го третира као бисемантичка форма.

Х. Лант⁵⁶ исто така го разгледува перфектот и во својата Граматика го сместува под наслов „Distinced forms“, т.е. го претставува како начин за прекажување. Според него, формите на перфектот укажуваат на дејство гледано од аспект на времето или вистинитоста. Тоа може да се изрази на два начина: (1) говорителот може да биде ослободен од одговорноста за точноста на исказот, и не може поблиску да го определи затоа што не е сведок на настанот, или (2) тој може да говори за дејството што започнало или се случило во минатото, а кое е сè уште релевантно за моментот на соопштување или за исказот.

З. Тополинска⁵⁷, за разлика од Лант, смета дека централен проблем е да се одговори на прашањето дали во системот на предикативните конструкции на македонскиот глагол формите на перфектот определуваат една или повеќе функционални единици. Всушност, Тополинска се застапува за тезата дека се работи за две различни функционални единици, и тоа (1) за „класичниот перфект“ т.е. за конструкција која ја изразува релацијата создадена во минатото, и видена од аспект на МС, и (2) за имперцептиве т.е. за конструкција со која се изразува релација што не му дозволува на говорителот директно да комуницира, без ментална резерва и без да зачува „дистанца“.

---

⁵⁵ Хавранек Г., *Bedeutune und funktionen von minato neopredeleno vreme in Der Macedonischen gegenwartssprache*, Хале, 1980.

⁵⁶ Лунт Х., *Grammar of the Macedonian literary language*, Скопје 1952.

⁵⁷ Topolińska Z., *Miejsce konstrukcji z tzw. formę na -l- w systemie form predykatywnych czasownika macedońskiego*, SFPS XV, с.300-301.

Односот на перфектното дејство кон МС исто така е едно од битните компоненти на ова време. Според традиционалната граматика, дејството изразено со перфектна форма, резултира состојба или факт во МС. Според Л. Андрејчин, презентирањето на дејството како процес не е можно, т.е. „Когато се говори за минало действие, което не е свързано в съзнанието ни с определен момент, то не може да бъде изразено като процес... , понеже такъв е немислим без конкретно свое място във времето. В такъв случай действието се изразува като факт, който се взема откъм своето съществуване въобще, в отвлеченост от конкретния момент на възникването му...“⁵⁸.

Според В. Станков „Минало неопределено време, ..., означаваше минало действие, прекратено преди момента на говоренето и ориентирано непосредствено към момента на говоренето. За разлика от минало свършено време обаче в значението на минало неопределено време липсват данни за времето на извршване на действието, т.е. формите на минало неопределено време не дават данни за конкретност, за локализираност на действието във времето“⁵⁹. Исто така констатира дека „докато минало свършено време винаги предава действието заедно с момента на извршаването му, в неговото протичање в този момент, минало неопределено време може да предава действието както с времето на извршаването му, така и без това време. Имено поради тази своја особеност минало неопределено време обниковоено представя действието не како процес (със свое място във времето), а како чист факт“⁶⁰.

И за Љ. Стојановиќ перфектот е време кое „дефинише се као облик којим се констатије факат извршености радње“⁶¹.

Според А. Меје „облик перфекта означаваше стање које настаје иза један пут извршене радње“⁶². И.К.Буњина истакну-

⁵⁸ Андрејчин Л., Основна българска граматика, София 1978, с.199.

⁵⁹ Станков В., Българските глаголни времена, София 1969, с.73-74.

⁶⁰ в.с. 74.

⁶¹ Сројановић Љ., Реченичне конструкции без *verbum-a finitum-a*, ЈФ III, Београд 1922-23, с. 8.

⁶² Meillet, *Etudes sur l'etymologie et le vocabulaire du vieuh slave*, 1902, с. 91-92.

ва дека перфектот „указуваат на связанностъ прошедшего действия не с ситуацией данного прошлого, а с ситуацией настоящего периода, или настоящего момента“⁶³.

Декаперфектот може да означува состојба во сегашното време се согласуваат и Р. Угринова⁶⁴ и М. Стевановиќ⁶⁵.

Од изнесените сфаќања може да констатираме дека перфектот може да се однесува кон моментот на соопштување, но не само кон него туку и кон сегашниот период општо.

Со ова всушност се актуализира и проблемот за темпоралната ориентација на ова време. За него главно се дискутира во науката за бугарскиот јазик. Од поврзаноста на дејството со МС, некои автори (како Љ. Андрејчин) сметаат дека перфектот е со сложена (двојна) темпорална ориентација, а други дека е со проста. За второто сфаќање се залагаат Ст. Стојанов, В. Станков, како и М. Янакиев⁶⁶ кој смета дека не постојат факти коишто укажуваат на поврзаност на дејството со некој определен минат момент, односно дека перфектното дејство се ориентира само кон МС.

Ю. С. Маслов⁶⁷, при проучувањето на перфектот, ги воведува и термините акционално и статално значење. В. Станков ги прифаќа овие термини, односно, според него: „Отсянката на актуелност на резултата од действието в момента на говоренето се долава особено добре в случаите, когато формите за минало неопределено време изразяват състояние, т.е. когато притежават статално значение ...минало неопределено време предава само наличие в момента на говоренето резултат от миналия процес без каквото и да било представа

⁶³ Бунина И. К., Система времен старославянского глагола, Москва 1959, с.75.

⁶⁴ Угринова Р., Старословенски јазик, Скопје 1979, с.109.

⁶⁵ Стевановиќ М., Савремени српскохрватски јазик ИИ, Научна књига, Београд 1974, с.606.

⁶⁶ Янакиев М., Българските глаголни форми, с които се съобщава за минали събития, и начините за превеждане на руското прошедшее время, Български език и литература, год.в, 1962, кн.2.

⁶⁷ Маслов Ю.С., Глаголны вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление), Вопросы грамматики болгарского литературного языка, Москва 1954, с.275-284.

за този процес ... Много по-често е разпространено т.нар. акционално значение на минало неопределено време. То е главно значение на перфекта. При него за разлика от статалното значение на преде план излиза не резултатът от действието, а самото действие, изказано обикновено като обш факт⁶⁸.

Земајќи го предвид карактерот на ексцерпираниот материјал, а тоа е народното творештво собрано од М. Цепенков, како и научните сфаќања за перфектот, како за време кое е неопределено по однос на реализацијата на дејството на временската оска, а чии форми го актуализираат дејството во МС или во сегашниот период како факт или состојба, време кое најчесто предава дејства што не се осведочени, се одлучивме за поделбата на неговите значења што е извршена во Граматиката на македонскиот литературен јазик од Блаже Конески⁶⁹, а тоа е (1) употреба на формите за директно кажување и (2) употреба на формите за прекажување. Всушност, оваа поделба е и единствено можна доколку се има предвид самиот материјал. Народните приказни и умотворби се прекажуваат од генерација на генерација, па затоа и најзастапено прекажувањето. Директната употреба на ова време е условно земена. Неа можеме да ја сретнеме во репликите, што воедно претставуваат и минимум-контекст. Инаку, контекстот и присуството на перфектните форми што следуваат по репликите, всушност укажуваат дека и тука се работи за прекажување.

3.2. Употреба на формите на минатото неопределено време за директно кажување

За оваа употреба на минатото неопределено време е релевантна категоријата на лицето, поточно првото лице. Преку него се подразбира лична осведоченост на дејството што се случило во минатото, т.е. со неговиот исказ се актуализира тоа дејство во МС.

3.2.1. Формите на перфектот во употреба на директно кажување ги анализираме според можноста дали

⁶⁸ Станков В., о.с. 77-78.

⁶⁹ Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик, с.293-302.

минатото неопределено време може да се замени со минатите определени времиња, коишто преку своите форми се носители и на претставата за извршување на едно конкретно дејство. Употребата на минатите определени времиња е пред сè граматички неопходна, додека употребата на минатото неопределено време има стилски карактер. Всушност, изборот на формите зависи првенствено од лицата-учесници (вршители), поточно, од експресивната обоеност на исказот. Пр.: Ем јас чунки сум прв на земјава наша, како војводата ваш што го имате во Прилеп, така и јас сум овде; да сум ја опколел сета земја, околу-наоколу и сум видел оти не може ништо да се прибери од лоши спили и далги (2/147). Еле, откоа сум заспостила да не јадам месо, се срце ме боли, ем ме страв да не умрам од постот (2/9). – Ела ми, ела ми, чедо, да му бакниш на деда аџија десница за ти да ми даиш проштење, оти ја сум бил на аџилак и сакам да се свеќаам (2/13). Еве погледај ме како си пасам тревица, да ете вака сум намислила, а брате, да ако сакаш и ти ела со нас .. (2/19). Треба да знаиш, брате гусаку, оти јас сум се покајала и сега си постаам, .. (2/19). – Е, вистина сет сто клучеи, ами еднио јас сум го запрел, чунки имам клетва од татка ти да не го даам, .. (3/83). Санќим зашто ми е, туку ми е како мака да го исќинам и сум го остаил кај сестра ми да стои (10/319). Колку коса што имам на глаава, толку болни и неолни сум оздравел, со помошта божја и сите тие велат богдапрости (10/312). Најпосле, чедо, не знам што да ти речам и да те учам од колку што сум чул од татка и Бога да ми го прости (2/138). – Е, коа така, ај поиграјте едно оро, .. , да проштаајте ми што сум ви згрешил (2/14). Није, лели ти не најде барем ти јади не, оти стопанот не остаил и ич не не побаруат (2/22). – Е, вистина ти бре чоече, не си ме затворил во ѓумчето ... туку и тој што ме затворил, бил чоек како тебе ... (2/34).

Во примерите што ги изнесовме, можеме да забележиме дека нема посебни временски додатоци коишто би укажувале на определеност, т.е. тие не се лоцирани на временската оска. Тие се неопределени, извршени во минатото, а во МС се претставени како факти, односно не побудуваат претстава за нивно сооднесување кон некој момент или период од минатото.

Разликата помеѓу перфектот и минатите определени времиња ќе ја почувствуваме доколку ги замениме формите на овие времиња: Најпосле, чедо, не знам што да ти речам и да те учам од колку што сум чул од татка ... – Најпосле, чедо, не знам што да ти речам и да те учам од колку што чув од татка ... – Од замената на формите веднаш можеме да ја воочиме разликата во значењата што тие ги носат, односно, аористната форма укажува на конкретниот момент од минатото, а перфектната не побудува претстава за тој момент.

3.2.2. Во примерите што следуваат иако нема временски додатоци коишто би укажувале на времето на извршување на дејствата, замената на перфектните форми со аористните е пообична: – Аман, бре штрку – .. – ти и Господ, до тебе сум дошла да ми посигниш во грлово што ми се запре една коска, .. (2/39). – ..., до тебе дојдов да ми посигниш во грлово ... – Од контекстуалната ситуација можеме да констатираме дека перфектното дејство завршило непосредно пред МС, односно тоа се карактеризира со временска определеност, па затоа замената на перфектните форми со аористните е можна. Пр.: – Тамам, лели одиш по к’смет да бараш, еве к’сметот си го нашол (го најде) (3/90). Дали што сте, ве молам кажете ми за да се уверам, оти на ум сум станал (станав) со вашава прикажуачка (2/145). И во овие примери, како и во првиот, дејството е извршено непосредно пред МС па затоа и е можна замена на перфектната форма со аористната. Пр.: тамо, чедо, сум се исповедал за да ми се простат греовите (2/13). ..; еве погледај ме како си пасам тревица, да ете вака сум намислила (намислив), а брате,.. (2/19). Бидејќум немам од вас помајстори, во мојава царштина, јас сум ве викнал (ве викнав) да ми направите еден мос на рекана што течит во градов (5/11). – Слушајте, вие тројца браќа, јас сум ве викнал (ве викнав) чунки сум чул оти сте многу мајстори и од вас помарифетлиј немало друзи во царство мое (5/231). – Е, вистина сеп сто клучеи, ами еднио јас сум го запрег (го запрев), чунки имам клетва од татка ти да не ти го даам,.. (3/83).

Од изнесените примери можеме да забележиме дека иако е можна замена на формите, исказот со перфектните форми е стилски посилен обоен од исказот со аористните форми. Во текстовите сретнавме примери во кои покрај пр-

вото лице се јавуваат и второто и третото лице. „Ако е кај првото лице на минатото неопределено време директното кажување најчест и најобичен случај, кај другите две лица тоа се јавува поретко и затоа бара поблиско одредување на условите при кои се јавува. Пред сè и овде можеме да ги изделиме оние случаи што по некаков начин пак се поврзуваат со првото лице, спаѓаат во кругот на неговото знаење и опит, па како такви и бидуваат од него лично осведочени“⁷⁰. Пр.: – Еве што ни е судот наш со овој брат смок што ми се завиткал на вратов (2/35). Оти за тебе ти мислиме доброто; ние лели ти не најде барем ти јади не, оти стопанот не остаил и ич не не побаруат (2/22). За тоа добро што ни сторил, јас сакам да му сторам уште поголемо добро .. (3/93).

Во примерот што следува е употребено првото лице множина. Замената на времињата битно би го променила значењето. Пр.: Али за момчето наше што сме го остаиле двајцата за да биди будалесто? (2/237). – Доколку се употреби формата *остѝаивме* тогаш би се помислило на конкретниот чин на извршување на дејството. Со перфектната форма, пак, не само што дејството не се знае кога се извршило, туку како и да се заборавило на него.

3.2.3. Покрај примерите каде што нема временски додатоци со кои би се определувале перфектните дејства, најдовме и примери каде што тие го конкретизираат дејството на временската оска, а исто така укажуваат и на неговото траење. Пр.: И преѓе ви кажав и сега ви кажуам оти штрк бев и во штркоа земја бев, две лета тамошни сум работел полцката работа ... (2/158). ... летово ја со еден дуовник шетав сиот наш виљает и по села и по градои; арно ама нигдека како вас чоек не сум видел (2/143). ..., да еве јас имам четириесет дни близу, што не сум клала в уста мевце, се тревица си пасам,... (2/18). Кога ’и добивме тие книги, мислам да беше околу 1850-8, цели ноќи сме седеле да ’и пеиме со пријателите ...(10/328).

Во овие случаи, замената на формите смисловно е можна, но со перфектните форми експресивноста е посилна. И во овие примери доминира првото лице.

---

⁷⁰ В.с. 301-302.

Примери во кои е застапено второто лице на минатото неопределено време: Остај се, бре чедо, од лошио ајлазлак што си го ватил (2/137). Ете така треба за тебе ја, да ми те ватам, да да ми те одерам и да ми те продаам кожичето, та да си купам поеќе кокошки отколку што си ми изела (2/28). – Во овие примери употребата на второто лице е директна бидејќи се работи за дејства од опитот на првото лице. Во овие примери би можело да има и затемнување на границата помеѓу директното кажување и прекажувањето доколку лицето кое говори, соопштува, не го прави тоа од лично искуство, сознание.

3.2.4. Со перфектот исто така се констатира некое дејство што се извршило во минатото, а на кое не сме биле сведоци. Констатацијата се врши во МС. Пр.: – Браос, ми рече, многу се радуам оти олку труд си положил, бидејќи си дуќанџија и од дуќано чекаш да живееш (10/337). – Со здравје, кумо лисо, со здравје, пак си улојла едно петле живо за да си нараниш дечињата (2/19). – Па некој ти ’и кажуал овие работи ... во градот што ни ’и гаткаш (2/159). Ти не требало веднаш да го јадиш магарето (2/38). – Арно сторил тој што ти го зел клопчето, ќерко... (2/153).

Констатацијата во овие примери произлегува од резултатот што е видлив во МС, па затоа и директно се коментира.

Впечатокот од дејството во сегашноста може да биде и субјективно изразен, па има и примери во кое се изразува чудење, изненадување или некој друг емоционален однос. Пр.: Зер сум го канил со јаболко, да што ми дошол? (8/43). – Пусто пасење твое и штуро што си ме пасол! (2/15).

3.2.5. Со ова време се изразува и претполага-но дејство, односно, во текстот постојат индикации кои ни овозможуваат да претполагаме дека дејствата се извршиле или не. Пр.: – нека је жив Силјан, многу итроштиње научил дури шетал по туѓи земји, за да тоа ќе знајт и приказни што чук да ни кажи и да не чуди (2/158). – Тики видел земја секаква, ти видел морето, тики со секакви луѓе се кунуштисал, да од тоа Силјан се научил ваквие приказни и сторениј да ни кажуат (2/157-158). Тие две пилиња и ти сам си ’и видел и си ’и чул синко, в поле, кај си стојат по шицјето и глоѓето ...(2/138).

3.2.6. Перфектот се користи и за дејства што се случувале и што се случуваат, односно таквите дејства ги карактеризираме како севременски. Пр.: Веруј, синко, оти секој син и ќерка што не слушале татко и мајка големо наказание од бога добиле (2/138). Арно, сега салам поверуав оти клетвата од татка и од мајка ваќала чунки еве мене кај ме вати (2/146).

3.2.7. Перфектот употребен во зависнорелативниот дел од прашањата не изразува лично осведочени дејства, но сепак можеме да го третираме како перфект употребен за директно кажување. Всушност, сакаме да се информираме дали едно дејство се реализирало или пак, дејството лично сме го констатирале и прашуваме за причината што ја овозможила/ оневозможила неговата реализација. Пр.: – Што се овие дрва, бре пријателе... што си ’и донесол во нашио град? (5/181). – Море што не прогоориш, бре Силјане, да речиш добровечер –... – или помози Бог? Дали онеме нешто од морето што си пливал, дали што? (2/143). – А, бре овчарко, да не нешто си ји однесол овците кај што ти реков да не ји носиш? (3/91). Море, ами кој беше тој ѓаол чоек што те излагал и те пратил да се страмиш? (5/181).

3.2.8. Перфектот исто така се користи и во изрази на клетви и пожелби. Пр.: – А, бре прчко, да би ѓаолот те зел, да би! (2/15). - Добре дошол, Аџи Силјане, добро дошол, Аџи Силјане! (2/156).

3.2.9. Директната употреба на перфектот и неговите значења ја забележавме во изнесените случаи. Мораме да кажеме дека оваа употреба на перфектот е мошне ограничена, а би била уште поограничена доколку ги земеме предвид и перфектните форми од глаголите рече, каже, одговори и др. коишто следуваат по репликите. Пр.: Кога чу петелот тие слатки зборои од лисицата, како да му се посакало да бидит аџија и си *рекол* сам со себе: „Ај да одам со лиса на аџилак, и така ќе ми се тргат арџот, да белким ќе ми се простат греојте што сум ’и сторил ... (2/8). – Ејди, синко Силјане, – му рекле старите –... ние сме живееле на вашата куќа и во вашето поле,... (2/144). – Што се срдеш, мори ќерко, толку –

је рекла свекрва је, чунки тогај си дошла од работа (2/153). – Тепање, ем лошо тепање, су му *сѿорил* – рекол Божин – со остенот ногата су му ја скршил,... (2/152).

3.3. Употреба на формите на минатото неопределено време за прекажување

За употребата на формите на минатото неопределено време за прекажување, Б. Конески во својата Граматика истакнува: „Во прекажувањето најчесто се јавуваат формите за трето лице, што произлегува сосем природно од меѓусебниот однос на граматичките лица“⁷¹. Но, покрај третото лице, се јавуваат и состави во кои прекажаната форма во второ или трето лице се надоврзува на формата за прво лице којашто не е прекажана (најчесто се врши констатација во МС). Пр.: –Честити царе, јас сум чул оти ти си издал еден збор од устата твоја и веруам оти тој збор што излегуа од твоја уста, назад не се враќа (3/44). – Море смоку, ами оти ме лажиш оти си бил во ѓумчето, ете кај стоиш со глаата надвор,... (2/36). – Остај тоа, бре синко, –...– туку глеај што је дауџија ќерка ми, што си је удрил три трешници - не си ја дексал за невеста (2/241). Туку ете сега си грешила, ами јас немам маривет за да ти ја изваам коската,... (2/38-39). Еве како ќе му речиш: има покрај море еден цаецки син со малце војска, ама одбрана, и те видел зугравдисана, та врлил голем мерак на тебе да те види дали си толкуа лична како што си на кадро (3/85-86). – За греој, завали штрк –...– што сте го тепале, доста му је самотијата што је вдоец како мене, па сте го тепале (2/152). – Мало гајле је таа работа, оче свети. Лели сакал да ме види, јас сега ќе му се јавам и ќе го вчудовидам (3/86)...; наместо добро што му сторив, сака зло да ми сторит, чунки некој друг чоек го затворил и на мене сакат да се истушит, демек не можит на магарето да маат, ќе маат на самарот (2/35).

Како што истакнавме претходно, основно значење на перфектот е да ги изрази дејствата како неопределени на временската оска. Во употребата на перфектот за прекажување, izdelivme случаи во кои: (1) дејствата се прекажани и нео-

⁷¹ В.с. 301-302.

пределени, т.е. неопределеноста се констатира при отсуство на временски определби како и при нивно присуство, и (2) дејствата се прекажани и определени. Определбата се врши со временски определби, коишто укажуваат на конкретниот временски период, односно на моментот на реализација на дејството. Употребата на временските определби всушност е стилски обусловена, и допринесува читателот подетално да се информира за времето кога се извршило дејството.

а. Примери во кои дејствијата се прекажани и неопределени. Во најголем дел од текстовите не се укажува на времето кога се извршило дејството. Пр.: Му дошло на умо на еден еќим да може да се научи која трева за која болест јет (3/73). Немајќи куќа еден сиромав чоек кај да живеит, си отишол во една планина, покрај еден друм и си напраи убаа колиба, та си се курдисал со жената и децата тамо да си живее (3/190). Си ја втупило в пазуа тепсијата и си кренало на глаа таблата со симидите и зборум му рекол на дервишот и си отишол дома, та си ја скрilo и синијата в ковчег (3/37). Курдисал царот свадба како на цар да прилега и си ја венчало симиџијата, та си се сторил царев зет. Си ја довикало и мајка си и си живееле царски и господарски (3/45). Отрчала алајката и го викнала момчето у цареа ќерка (3/42). Го ожнале и го овршиле. Зеле едно кутле за да си делат пченицата (2/10). Силјан дошол на амбарче и си го отнал црпчето, та си се потурил и ете ти го чоек, како што си бил дома у себе си при татко и при мајка, при жена и дете (2/156). И така ценгот се свршил и штркоите наттепале, та си отвориле пат и си се упатиле за кај нас. Радосни штркојте си тргнале и си се упатиле секој род и фамилија за својо виљаест, а Силјан со Аџиовци си долетале во село Коњари здрави и живи (2/156). Си 'и собрало пилците и квачката до една кутија, та си клало во цебо и си дошло дома, та си ја клала кутијата во ковчег и си отишол кај мајстора си (3/38). Си било една жена бесчесна и многу игра. Сеедно мажа си го лажела и го маткала за да не ја усети оти ојт по лош пат (6/44). Никој од царцките синои што ја сакале, не кандисуал да пита една година и после да а земе (5/52). Арно ама, бидејќи момчето било еќим, дошле да го викаат да види еден болен чоек (5/10). Дотрчало сирото куче и прегазило реката,

та му се врлило на коњо без да се напие вода (5/10). Дошле на еден извор, слегле малку да се напијат вода и да пладнуат некој саат од горештината (5/229). За среќа, тргнал зет му да оди в планина да му бичи греди и штици на некој бег и татко ми нашол за мунисап да оди и тој бичќија. Ошол во планината Рамна Бука и се настамениле тамо да работат (10/306). При сè што не платил арач, ама малку како да се сетил, оти треба да биди домаќин и побарал некоа работа да вати (10/306).

Сите овие примери ги сместивме во групата во којашто перфектните форми се употребени за прекажување. Прекажувањето, всушност, е можно тогаш кога говориме за дејства на кои не сме биле учесници или вршителите, а за нив знаеме од други лица.

Во гореизнесените примери, како што веќе кажавме, се работи за дејства што се прикажани, и тоа, неопределени, односно нема временски определби кои би ги определиле, лоцирале на временската оска. Но, покрај овие случаи, ќе наведеме и примери во коишто се јавуваат временски определби, но со нив не се врши лоцирање на дејствата, туку напротив се укажува на нивниот неопределен карактер, по однос на моментот или периодот на вршење на дејствата. Тоа најчесто се прави со следните состави: **По некој ден**, пр.: По некој ден ја курдиса квачката со пилците, и едно ја видела царца ќерка, пратила алајката и го викнала, ...(3/43). По некој ден го викнала Пантелија од кај што беше скриен во една пештера и му кажала сичко со ред како се стори со орело (3/89). По некој ден напраил друго нешто од родано и него го клал во равотот (3/41). По некој ден пак је се пријало на лиса кокошки го зема јазоецо со неа, та отишле кај протите ...(2/27). Одеда, што одеда гемијата по правио пат и по некој ден свртел еден противен ветер многу силен, ...(2/140). **По некоја недела**, пр.: По некоја недела спрегнал татко му Божин волојте и отишол на нива да орат (2/151). **По неколку дни**, пр.: По неколку дни му се смилило на Силјана да пој. **Еден ден**, пр.: И еден ден застанал на една дупка, та исчекал едно глувче да се јави од дупката (2/12). Еден ден дошла една баба да леит шербет и, откоа си налела стомните со шербет, си донесла од дома сите нив па не и се наситило срцето, ами ошла и зела неколку лушпи од јајца, та

'и наполнила со шербет и си 'и наредила наземи (2/171). Еден неделен ден се качил на една црница да јади боболќи во Долни Бавчи и за пакос дошле арачите, та седнале под црницата и отвориле тефтерите да гледаат кој платил арачот и кој не платил (10/305). **Едно утро**, пр.: Бре овде ќе се удрит гемијата, бре онде ќе пропаднит една цела недела што ја тера гемијата и едно утро приближила гемијата до една ада, ... (2/140). Едно утро го курдисало родено на пенцерето во одајата за сам да преди (3/41). **Една ноќ**, пр.: Барајќи **една ноќ**, чула еден глас од петел од една куќа и се приближила до куќата ... (2/27). **Поминало некое време** и се прочула цареа ќерка за родано позлаќен и за друзите работи по сите царштиње, а најпоеќе за незината убаина што ја имала, ... (3/43). **Во старо време**, пр.: Во старо време имало еден касап во Стамбол, што продаал месо без кантар (8/123). Имало во старо време некој си старец што бил како светец на оваа земја (2/145). **Еднаш** пр.: Еднаш си прессапил, како да ет во Орицко поле и Струшко, чунки тамо имало езеро, да може морето да ја донесла гемијата во езерото и тамо може да се скрши и тој излегол (2/145). Одејќ и по околните села од градо, му текнало еднаш за да оди во некоја висока планина, кај што работеле некој работници, за да продаи многу симиди (3/35).

Во изнесените примери временските определби не го конкретизираат времето на извршување на дејствата, туку напротив, на прв план ја потенцираат нивната временска непореденост, а тоа се постигнува со неопределената замена *некој* и бројот *еден*, употребен исто така како неопределена замена.

б. Дејствијата се прекажани и определени. Определеноста на дејствата произлегува од стилски потреби. За да се внесе определена драматика во прекажувањето и едновремено да му се приближи прекажуваниот настан на читателот/слушателот, се внесуваат информации за тоа кога се извршило дејството. Доколку станува збор за директно кажување, тогаш тие битно го менуваат значењето на формите. При прекажувањето лоцираноста на дејството по време има стилско значење. Но, сепак, се одлучивме да ги изделиме овие случаи бидејќи и временските, односно лексичките опре-

делби се едни од средставата за изразување на минати дејства. Овде само ќе направиме еден мал преглед, со цел да се види инвентивноста на народниот творец при прекажувањето, односно градацијата при определувањето на времето, од неопределеност (за која стана збор во претходната точка), до определеност, за која сега ќе го изнесеме нашто мислење. Лексичките средства за изразување на временските односи може да претставуваат предмет на посебно проучување.

Временските определби може да укажат на моментот кога се извршило дејството (тогаш/тогај, на часо, па и приближно да го определат часот: кај пет и пол саатот, докај десет саатот), како и на периодот (во тоа време, тамам во зорка, тамам се смрачи, во зората, утрото, утрото уште рано, утрото пред зора, во темни зори, во зората рано, ноќта, на права полноќ, на мрако, вечерта, на ден Пантелејмно, на ден Митроен, било бирната недела, во неделата, на деветти марта, во таа луга зима).

Примери во кои се определува моментот кога се извршило дејството во минатото: Тобај коњчето му рекло на момчето да прииди до коња и да го исчешпа,... (2/259). Бидејќи било тогај разумно, момчето си рекло со умот да земи едно парченце од златото ... (2/237). Радоста од Силјана се свртела на преголема жал и плач и тогај дури се уверил оти штрк ќе си бидит и штрк ќе си умрит (2/149). Пусти Силјан тогај дури се сетил оти штрк ќе си бидит и штрк ќе си умрит (2/149). Пусти Силјан тогај дури се сетил оти штрк јет и можи син му да го удаи ... (2/150). Пак ја пратила да го праща, и тогај је рекло момчето да дојди сама цареа ќерка ... (3/41). На часо 'и измолзиле и го натерал царо прво момчето да се искапи, да после тој (2/263). На тоа викање од Дуња Ѓузели, ја чул еден змев од облаци ји на часо беше се сторил голем орел, та беше се пуштил со голема сила на Дуња Ѓузели и ја грабнал со ноктите, та ја преврлил на себе и летнал, ... (3/87). На часот син му од царот је клал леб и сол и откоа каснала неколку залази, го ватила за рака, ... (2/173-174). На часот на Силјана му текнало та слегол во двор и го зел ѓерданчето и го качил на куќа, та го скрил во сламата (2/153). Арно ама момчето не врлило со јаболкото на девојка, ами врла на лушпата од бабата и на часо

заповедал да си појди син му и да се расипи аузо, ... (2/171). Си седел татко една вечер под еден трем од една воденица во време кај пет и пол саатот и си пиел тутун (9/124). И докај десет саатот дошол во крајот од полето ... (2/142).

Примери во кои се укажува на периодот кога се извршило минатото дејство: Во тоа време децата од преку, преку дедој ни биле многу лоши: не се слушале таткој си и мајки си... (2/145). Во времето коа ја пресекала јаболкницата стоело тамо едно дете од една баба ... (2/175). Во тоа време момчето си помислило да је речит со некој маривет ... (3/39). Во тоа време дошла кај жената му и мајка му да му помага за кравите молзење (2/150). Во тоа време сите куќни луѓе биле по работа в поле, само Босилка била дома ... (2/152). Во тоа време му сторила лисицата со ишарет да му клаит муурот на устата од ѓумчето (2/37). Во зората втасал чоекот да види стапицата (2/32). Во зората рано, дошла сирота лиса да си земит таксанио бакшиш од мажот и (2/37). Во зората си отишол дома и мајка му бидејќи беше била станата да си работи пред вратата, го видела и го познала оти јет уплашен (9/94). Пошле у чумата тамам во темни зори (2/261). Размислувајќим овие зборои и друзи ноќта, Силјан уште во темни зори ја прастил в град и си опол на еден ан, ... (2/139). Утрото уште од рано глаила еден чоек и ја пресекала од корен, ... (2/175). Утрото уште од пред зора го скорнала штркот и гусакот и тргнала да ојт на ацилак (2/8). Утрото се раскажало по светот, и секој одел да го видит (5/348). Утрото рано, штом се јавил стопанот на кокошките и лисицата беше сторила на умрена (2/28). Утрото рано си ошла бабата на работа, а син је на даскал, и затворила куќата (2/176). На права полноќ му станале чумата да 'и погубит и поглеала по весоите кај што беа тамо – И 'и сторила десетте браќа (2/256). На мрако 'и прибрала лиса до едно село при еден трњак да прележат ноќта (2/7). Вечерта, бидејќи темница во коњушницата било, го клало перото што беше го нашло на пато да му свети (2/261). Коа си дошла бабата вечерта, не се сетила за првпат оти му је суредена куќата (2/176). Вечерта прчко влегло во јаглерницата и почнало да гризи јаглење (2/15). ..., му отишол вечерта кај што бил конди-сан син му од царо му се поклонил, му благодарил за доброто

што му го сторил (3/84). Вечерта, како што си вечерале дома, му текнало на Велка за штркот, како одел по бразда и како го удрил дедо му со остенот (2/152). Му се вкачило момчето на коњчето, и одлетале кај чумата тамам во зорка (2/260). Тамам се смрачи, втасал татко му од некаде си и си влегол во колибата да си лежи (2/254). Сума луѓе измрзнале по патиштата таа лута зима што досега не била (8/205). На ден Панделејмон си летнале Аџи Кљак-кљак и со аџијцата, со децата нивни и си отидоа во штрков виљает здрави и живи, ... (2/155). Си каниле некоја куќа сватои кај Божиња и чекаа во неделата да му дојдат сватојте со зетот за да ја земат Босилка (2/154). Кога отишол на еден манастир, било бирната недела и вистина нашол јадење, пиење и спиење и кеф терање (6/93). ... и на ден Митроен си дошле во Прилеп, ... (2/139). Откоа си поплакал Силјан на куќа на деветти марта за домашните, кога 'и гледал и не можел за со нив да зборува, на жалта згора си летнал од куќа и си ошол в поле ... (2/149).

3.3.1. Минатоста исто така може да се проучи и на синтаксичко поле, посебно во временските реченици. Во овој дел ќе изнесеме примери во кои главно се употребени временските сврзници *кога/коа* и *оџкога/оџкоа*, коишто се најбројни, и формите на перфектот. Пр.: Коа видело Велко оти стоел Силјан на тоа место, пошол да си го земи стапчето ... (2/150). Коа паднала сончоата сестра во бунаро, се сторила една риба златокрила (2/174). Кога 'и видел мачорот глувците во дупките, ватило слинки да му течат ... (2/12). Коа 'и чуло тие зборои момчето од коњчето, се разрадуало и го јавнало (2/254). Коа се ставило да ја ручаат рибата Еѓупката ништо живо не остаала ковче да се изгуби (2/175). Кога видела мајка му толкоа пари многу, го спојмела да го жени (3/40). Кога ја кренал орелот, спискала Дуња Ѓузели, се уверила и отишла да бара околу дрвото (3/88). И коа чула царицата, многу се оскрбила и плакала (2/281). Коа чул Никола гласот од мајстора си, рипнал од постела во несвес и си стегнал опинците на нозе ... (9/100). Коа дошло до негоото село, видело кај се тепаат два-тројца селани ... (6/98). Коа го видел извалкан од калта во рацете и во алиштата, се застојал да види што праел, што се извалкал толку од кал (7/6). Коа чуле луѓето во пештерата

тие зборои, умреле да па оживеале од пусти страои (5/60). Коа разбрал царот оти толкуа дни 'и пасло момчето зајациите и токму биле, се уверил оти ќе 'и допасит до четириесет дни и ќе му ја земат ќерка му (5/116). Коа чул мезличот што пишувало, и зборо од царо, се позамислиле малце и почнале да си дава секој кому како му ваќал умо (5/5).

Примери со сврзникот *оѝкога/оѝкоа*: Откоа видел Силјан оти не го веруат, почнал да му кажуат што му праел на татка си, ... (2/158). Откоа си ошле гостите, му кажала царицата на царот за тоа нешто, и царот ја кандисуал да ја даит ќерка си за некој царски син (2/240). Откоа јале и пиле, влегла царицата за да почестит гостите и да му речит добро дошле (2/239). Откоа се изнајале сите арно, убао од жаби, се дало заповед од аџијата и сите летнале и се извишиле наугоре дури до облаци (2/148). Откоа сторице ош-беш, го прашал аџемот чоекот, непознат ич нему, од каде је и кај ќе одит и што занаат имат (7/75). Отко заспале сите, му променило весоите од браќа му по ќерките од чумата и му зело шамиите од ќерки е на чумата ... (2/256).

Дејствата што се презентирани во зависновременскиот дел од реченицата го определуваат дејството/дејствата во главниот дел, односно временски им претходат на главните дејства, и посредно, добиваме претстава за времето кога се извршило дејството во главниот дел од реченицата. Во примерите најчесто имаме презентирање на цела редица дејства со различни меѓуодноси, но определувањето со зависновременскиот дел се врши главно на првото, односно непосредното дејство што следува по тој дел.

Интересна е употребата на *едно* со значење на временскиот сврзник *ишом*, и неговата употреба е прилично застапена. *Едно* главно се користи од стилски потреби, да се динамизира и драматизира прекажувањето, да предизвика напнатост, изненадување и други експресивни впечатоци кај читателот. Дејството во зависниот дел со едно, му претходи на дејството во главната реченица, но најчесто е и испровоцирано од него. Пр.: Едно го видел песот волкот, и му се пуштил по него, та го здаволкал, и трештил волкот, та избегал (2/24). Едно ја виделе лиса, и спискал гусако „гра-гра“ по гуските за

да бегаат од лисицата (2/6). Едно го видела волкот кај што ја барал и ватила да криви и да јачи вака:... (2/25-26). Едно вјавнало, и коњчето летнало и веднаш дома се нашло (2/254). Едно ја видела таа позлаќена риба и е текнало оти девојката што ја турнала во бунарот је сторена риба позлаќена (2/174-175). Едно чуло гласот момчето, и се свртело да види кој го викат (3/38). Едно ји надушила свињата овците и му се пуштила да ји сотрит (3/91). Едно влегле во дворот и истрчале сите десет сестри да 'и пречекаат десетте браќа (2/255). Едно чула тропаница, и рипнала да види што е и што не е (2/261).

Како што кажавме, *едно* покрај темпорално, има и силно експресивно значење коешто најдобро ќе го видиме при споредба со следните примери: Штом му рекла алајката на момчето, и тоа отишло (3/42). - Едно му рекла алајката на момчето, и тоа отишло. - Впечатокот од вториот пример е посилен и подраматичен, во однос на првиот, којшто е стилски понеутрален, пообичен. По однос на темпоралноста, тие се еднакви, т.е. во зависновременскиот дел се изразува дејство што му претходи на дејството во главната реченица.

3.3.2. За мешањето на формите на минатото неопределено време со формите на минатите определени времиња, Б. Конески во својата Граматика истакнува: „Во стилот на народната приказка имаме често мешање на формите од минатите определени и неопределени времиња, со кое се изменува наспоредно становиштето на раскажувачот спрема случката: ту ја предава како пред негови очи да се одвивала, ту пак преминува во обичниот тон на приказната, во прераскажување⁷². Дека оваа појава е многу честа, можевме и ние да констатираме. При мешањето на формите не можевме да спроведеме некој посебен систем⁷³. Сепак, се одлучивме да укажеме на мешањето на формите на едно време (минатите определени времиња и историското сегашно време), и на случаите кога ова време се меша со форми на повеќе времиња.

а. Мешање на формите на перфектот со формите на едно време. Со формите на аористот: Вати лиса, та му ја изеде сета и си намачка сета глаа, та си отишла во гората (2/25-26).

⁷² в.с.301-302.

⁷³ Види во делот за минатото определено свршено време

Кога чу Велко зборот од мајка си, врли, со стапчето по него и го удри по глаа, та го ошумоглаи и не можел Силјан веднаш да си летни (2/150). Коа се научи царцкио син за јунаството негоо, отишол на уќумот и му дал троа пари на главатио, та го измолзил да не го бесат и го испуштил судо (3/84). Со формите на имперфектот: На тоа згора момчето не дочекало таа да го викни како што го викаа понапре старата, дервишот и Арапот, ами само тоа је рекло: ... (3/39). ... ; зел едни црни броеници подолзи од него, та отишол в црква кај амбарот што збираа црковната пченица, и застанал спроти дупките од кај што излегуаа многу глупци, и ватил да се крсти ... (2/12). Трештил прчко дран-недодран да бега од пустата болештина, што го болеше, вид виделија ватил (2/16). Патуаа, патуаа неколку месеци и дошле до крај земја (3/85). Со формите на историското сегашно време: Кумче волче застанат пред дупката од лисицата, и је се пули на лиса; сакал да и влезе за да ја ватит и да ја раскинит, туку пусто дупката била малка, да не можел да влезит (2/26). Стоејќи еднаш на куќа, видел жената му кај молзи кравите и, од милос на убаите телиња, слегол во двор и отишол до телињата да 'и помилуа Гоа (2/150). Туку седи Силјан и се чуди на тоа што му кажуале (2/145). Го натерал сиромасио анџијата да му даит еден запис оти остаа толкуа торби со ал'тани, и толкуа со карагрошеи, да му 'и чуа (5/120).

б. Мешање на формите на перфектот со форми на повеќе времиња. Пр.: Едно го видела Дуња Ѓузели оти снеможе орело, беше ји текнало оти ји извајил јајцата од гулабот и се израдуала и го помолила орело да ја симни од планина и бара лек за него дека не можеи:... (3/92). Откоа се научи мажот оти жената му тоа зло за добро беше го сторила, голема мака беше му паднало и од тој ден како беше се закарале со жената си, дење-ноќе ич раат не беа живеале, големи кавги и ѓурулгии си праеле за злото што го напраила жената (2/38). Трга да одит чокот на суд, оди, оди, и на патот еве ти еден 'рт крастав кај си седел под еден трн и се чешал од крастата што ја имал (2/34). Оди по бразда, чини и збира Силјан црви и бидејќи многу чекореше, дошол близу зад татка си (2/151).

Мешањето на времињата, всушност, има стилски карактер. Народниот раскажувач кога сака да му го приближи

настанот на читателот, па дури и да се соживее со него, како и тој да е сведок на истиот, но и кога се презентира порано соопштени дејства, ги меша формите на минатите определени времиња со формите на минатото неопределено време. Со мешањето на формите се збогатува мелодиката на текстот, се прави подинамичен и се постигнува одредена драматика.

3.4. Форми на минатото неопределено свршено време од несвршени глаголи

3.4.1. Блаже Конески во својата Граматика истакнува дека „формите за свршено време од несвршени глаголи поретко се среќаваат, исто како и кај минатото определено време“⁷⁴. Овие форми може да се сретнат главно во постарите текстови, како и во народното творештво. Со нив се изразуваат свршени дејства, односно „дејството се обгрнува целосно“⁷⁵. Пр.: Голем страм му паднало на татка му и се налутил, та рипнал и го бил (5/24). – Доколку во овој пример перфектните форми ги замениме со формите на минатото определено свршено време, ќе ја добиеме следната ситуација: Голем страм му падна на татка му и се налути, та рипна и го изби. – Можеме да констатираме дека се работи за целосно извршено дејство, односно дека означува свршеност. Иста ситуација имаме и во следните примери: Коа се пиле (се напиле), се зачудиле на убајината што ја видоа во сета вечера што јадеа и што пиеја (5/77). Откоа беа довршиле муабетот, си легнале и си спале (заспале) (2/147). Кога се најде во тие сараи царо, се чудил (се зачудил) и многу се устремил дека немал тој таков сарај (2/270). ... и бидејќи му бил многу верен, та го молил (замолил) да го има мукает детето и куќата, дури да си дојди тој од војска (3/82). Го молил (замолил) зета си Смиле, та ти бил дрвар баеѓи време (10/306). Сите тие зборои момчето ‘и клало во умо и вечерта не спало (не заспало) близу до полноќ (2/256). ..., а Еѓупката ја завиткал во една смоло-сана и катраносана ругузина, та ја палил (запалил) и жива ја изгорел,... (2/177).

⁷⁴ Конески Б., в.с. 290-291.

⁷⁵ в.с. 290-291.

Од овие примери, во коишто е извршена замена на формите, можеме да констатираме дека се работи за дејства што се целосно опфатени и свршени.

3.4.2. Свршеноста на дејствата посебно се истакнува со повторување на глаголската форма. Пр.: Работило, што работило у мајстора си момчето уште некоја година и посакало да излезе од мајстора си (3/40). Одила, одила и пак огладнела и се сака да се најади, ... (2/8). Одил, одил, одил и туку беше втасал кај сонцето една квечерина (2/172). Шетал и се чудил царот, шетал и се чудил, дури умо му кајдисал (2/270). Лежал, што лежал и едно време се испраи, та пак ја погледал поблизу до неа, ја видел оти била зуграфдисана (3/83). Целата ноќ што мислел и думал за кај бил и сега каде е во таа пустелија, кај што петел не пеал и куче не лајало (2/140). Бре се мачил, бре се трудил и никако не можол да и донеси на едно да бијат саатите (5/40). Трчал, одил отишол на некоја висока планина, чунки му се гледала како залепена за небото, арно ама коа се качил на врвот од планината, небото му се видело уште повисоко (6/196). Думала, кројала како да стори, и беше скројала еден маривет (2/8).

Со повторувањето на глаголските форми, всушност се истакнува продолжителноста на дејството.

Од анализираниот материјал, можеме да констатираме дека перфектот главно е употребен за прекажување. Во употребата за директно кажување со него се искажува дејство од аспект на МС, односно дејството е претставено како состојба или факт, и притоа не побудува претстава за моментот на неговото извршување. Перфектот иако искажува неопределени дејства, во употребата за директно кажување може да биде и определен, односно придружен од прилози и прилошки изрази коишто го конкретизираат дејството на временската оска. Исто така, со формите на ова време се врши констатација на дејството што се случило во минатото, се употребува за изразување на претполагани дејства, севременски, а кога е во релативниот дел од прашањата, со него се актуализира дејство што се извршило во минатото.

Бројот на примерите во кои перфектот е употребен за директно кажување е многу помал од примерите во кои со

него се прекажува. Во употребата за прекажување, перфектот главно презентира неопределени дејства, но презентира и определени. Неопределеноста се констатира од отсуството на прилошки средства, но и од нивното присуство (по некој ден, еднаш). Определеноста на дејствата, пак, исто така се врши со прилошки средства коишто го лоцираат дејството на временската оска, како и во временските реченици (со соодветните сврзници), т.е. посредно, преку извршување на едно дејство се укажува на друго дејство што се извршило во минатото.

Мешањето на формите на минатите определени времиња и на минатото неопределено време е мошне застапено и претставува главно обележје на овие текстови.

Појавата на формите на минатото неопределено свршено време од несвршени глаголи, укажува на една поста-ра јазична итуација. Формите може да се јават поединечно, но и се повторуваат при што укажуваат на времетраењето на дејството и го зголемуваат неговиот интензитет.

4. ПРЕДМИНАТО ВРЕМЕ (ПЛУСКВАМПЕРФЕКТ)

4.1. Кон дефиницијата на предминатото време

Во Граматиката на македонскиот литературниот јазик, Б. Конески предминатото време го дефинира како време со кое „се означува дејство што станало пред некое друго минато дејство“⁷⁶. Според него „Во своето право значење предминатото време изразува директно кажување, а не прекажаност“⁷⁷. Што се однесува до употребата на ова време, Б. Конески истакнува: “Иако во нашите современи текстови може добро да се проследи ова време токму во неговото предминато значење, во живиот говор веќе доста се расколебува таа негова употреба. Ние можеме да посочиме и од јазикот на народните приказни, особено кај М. Цепенков, ред случаи кога тоа се

⁷⁶ Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1966, с.303.

⁷⁷ В.с.306.

јавува само како извесна стилска разновисност спрема минатото неопределено време, па може да означува дејство што фактички станало по некое друго минато дејство⁷⁸.

И М. Стевановиќ⁷⁹, за употребата на предминатото време во српскохрватскиот јазик, вели дека ова време исчезнува. Според него, предминатото време е време со кое се означува дејство (состојба) кое се извршило (многу ретко се вршело) во минатото пред нешто друго, што е означено со некое исто така претеритално време, или пак тоа се подразбира од целата јазична ситуација. М. Стевановиќ истакнува дека според некои граматичари на српскохрватскиот јазик предминатото време понекогаш се употребува и за дејства што се вршеле напоредно со тоа време, па и по тоа време.

И во науката за бугарскиот јазик предминатото време се определува како време кое означува дејство што се извршило пред определен минат момент. Андрејчин и Маслов укажуваат на резултативното значење што може да го има ова време, а за Маслов⁸⁰ тоа е основен елемент во значењето на предминатото време.

В. Станков⁸¹ смета дека предминатото време означува дејство, извршено пред определен минат ориентационен момент. Важна особина на предминатото време, според него, е неговите форми да изразуваат дејства без врска со конкретното време на извршување т.е. како нелокализирани во времето. Нелокализираноста на дејствата е и причина тие да имаат резултативно значење.

---

⁷⁸ в.с. 305.

⁷⁹ Стевановиќ М., Савремени српскохрватски језик II, Београд 1974, с.665 („Плускавамперфекат је глаголско време којим се значава радња (бивање или стање) која се извршила (а врло ретко вршила) у прошлости пре чега другог, што је означено неким такоге претериталним временом, или се пак то подразмева из целе јазичне ситуације“).

⁸⁰ Маслов Ю.с., Глаголњий вид в савременном болгарском литературном языке, кн. Вопросы грамматики болг. Лит. языка, Москва 1959, с.191.

⁸¹ Станков В., Българските глаголни времена, София 1969, с.245.

4.2. Основно значење и употреба на предминатото време

Формите на предминатото време изразуваат дејства што се извршиле пред некои други минати дејства, и тоа како директни, а не прекажани. Во нашите текстови оваа употреба на предминатото време е релативно малку застапена. Секако, тоа е резултат на карактерот на материјалот во кој најзастапено е прекажувањето. Пр.: Откоа се поиспрашавме за здравје и за пријатели, Конс Поп Спир. (ков) му кажа за збирките што бев 'и донсол (10/338). – Во овој пример формите на предминатото време се во релација со формите на аористот, односно формата на предминатото време искажува дејство што му претходи на дејството што е определено, свршено и е изразено со форма на аористот. Ваква ситуација имаме и во следните примери: Две добрини веќе видов, на трудот што бев се трудил, сега желанието ми беше да видам и чиновничество и како да ми рече Госпо, сполај му: ... (10/344). Приказни, обичаи, песни, преданија за места и др. сума бев напишал и набрго си 'и погледнуав и си 'и препевав (10/330). Во таа година беше се јавила големата сипаница во Кичеа и во виљастот кически, та му дојде абер на татка од еден пријател да оди тамо (10/318). Си се сторија цар и царица и пак си освоија сите богаста, што беше му 'и зел царо насила (2/264). И така пустата мрза што беше го ватила чоекот на туѓина го донесе, и гладен, и жеден, и со парталаи алишта, полни со вошки (8/205). Кога 'и виде браќа си, сите беа спечалиле кој овци, кој кози, кој крави, кој волои, кој коњи и кобили (2/254). На тоа згора беа се собрале сите глумци и стаори на голем собор, та сторија еден мезлич дали да излезат од дупките надвор, да си појадат малку пченица и да му даат на аџијата проштење, али да си седат (2/13-14).

Од горенаведените примери можеме да констатираме дека дејствата изразени со личноглаголските форми на предминатото време се сопоставуваат со други минати дејства изразени со формите на минатото определено свршено време. Плусквамперфектните дејства на временската оска им претходат на аористните. Всушност, овде дејствата се директно кажани, а не прекажани. „Со прекажувањето имено не се

сврзува потребата за разликување на предминатоста од минатоста воопшто⁸².

Случаите кога формите на предминатото време изразуваат прекажаност, ќе ги разгледаме во следната точка.

4.3. Друга употреба на формите на предминатото време

Под друга употреба на предминатото време подразбираме употреба што излегува од рамките на основната употреба на неговите форми, т.е. кога искажува дејства што не претходат на други минати дејства и што не се директно кажани. Таква употреба е кога се искажуваат дејства што следуваат по некои други дејства изразени со формите на минатите времиња. Така, всушност се работи за искажување на последователни дејства. Формите на предминатото време може да искажуваат последователни дејства на следните начини: (1) да следуваат по формите на аористот, (2) да следуваат по формите на перфектот и (3) последователно да се редат форми на плусquamперфектот.

а. Примери во кои формите на предминатото време следуваат по формите на минатото определно свршено време: Кога му ја виде Божин ногата, на чудо беше станал тој и сите селани (2/160). Би свадба, доби, и времето беше приближало да си одат штркојте и тамо беше си влегол за вечерта да преноќева (2/140). – Во овие примери по аористната форма следува само една форма на предминатото време. Но, има случаи кога раскажувањето продолжува со формите на предминатото време, па по една или повеќе аористни форми, што изразуваат последователни дејства, да следат повеќе форми на предминатото време, коишто исто така искажуваат последователни дејства. Пр.: Тоа рече Божин и замавна со остено на штркот, та беше го удрил по десната нога и од силното удирање беше му ја скршил писката од десната нога (2/152). Кога виде коњчето оти и уздата беше ја зело момчето, баеги беше се уплашило (2/260) (со првата плусquamперфект форма се изразува претходност, а со втората дејство што му следува на аористното). Откоа виде пупунчето оти се најде ’ртот,

⁸² Б. Конески, Граматика... с. 486.

беше си легнало и беше си дошло кај 'ртот, та беше го зел и беше го однесол кај кума лиса(2/21). Откоа 'и праша кума лиса, беше си казале алот пред неа, како пред некој праведен кадија, и беа ја помолиле таа, како што е право, да му ја дели пченицата,...(2/11). Кога 'и чу тие зборови неканетио гостин од домаќинот, со набрекнато да му „и вели, свитка опашката в газ и брго беше си отишол и уште еднаш не беше обмирисал тамо да појди и ручек да сакат (6/92). Откоа се научи мажот оти жената му тоа зло за добро беше го сторила, голема мака беше му паднало и од тој ден како беше се закарале со жената си, дење-ноќе ич раат не беа живееле,. . . (2/38). Кога беше видел мажот тоа зло што беше сторил без да го знаит, тој на чудо беше останал и укруп беше му паднало на срце, оти зло за добро да вратит на лисицата што му избави животта негоа(2/38). Беше ми дошол љубовникот и мажот ми, не знам што беше го дупнал гаолот, та се врати од дуќан по нешто зер да зеит(6/46). Ех, што арен татко ти имаше, неколку пати вака беше ме ватил в стапица и сестра ми, ... (2/33).

Од примериве може да се види дека предминатото време го губи своето право значење, односно служи за искажување на последователни дејства, а во последниот пример (в. 2/33), со помош на прилошкиот исказ (неколку пати), може да изрази и повторливо дејство.

б. Примери во кои формите на предминатото време следуваат по формите на минатото неопределено време. Во најголем дел од случаите, овие форми искажуваат дејства што фактички се извршиле по дејствата искажани со формите на перфектот, и едновремено престапуваат негова стилска разновидност. Пр.: Шетајќи по планиње, нашле на едно место една колиба праена и беа прессапиле за во таа колиба да седи татко му (2/254). Со голема радос мажот ја пречекал лисицата и без да знаи оти је во вреќата кучката, ја одврзал вреќата за да му „и даит кокошките за гуша, та на часот беше ја удаила(2/37-38). Се одвил од вратот од чоекот и влегол во ѓумчето, ама само глаата надвор беше је остаил (2/36). На часо ја престагнал кобилата и со голем јуриш се пуштил по облаци и беше го привтасал (2/285). Откоа се извишиле од облаци, беа му се пуштале за кон кај нас да си идат (2/148). Едно

ја пресекол буката и туку беше се истуриле парчиња од алтан(2/237). Станале да бегаат востаниците и ватиле еден воќњак (овошка) метерис, та сума луѓе од потерата беа истепале (10/309). Го кренала оттука плачејќим и го однесила на една раскрсница, та беше го закопала (2/17). Кога 'и чул татко митие зборои од Аџи Стојана, веднаш беше му се залепил(2/309).

Предминатото време на минатото неопределено време му се приближува и по однос на прекажувањето, односно се јавува како негова стилска разновидност. Во изнесените примери перфектот е во неговата употреба за прекажување, што значи дека и предминатото време ја презема оваа употреба.

в. Примери во кои се искажуваат последователни дејства само со формите на предминатото време. Пр.: Откоа беа го остаиле умо и к'сметот момчето, никако не беа се здружиле двата за да се видат и да си прогоорат помеѓу себе нешто за момчето (2/236). Видуајќи синој му тоа нешто, на часо беа се стрчале кај Петка и беа го ватиле (2/254). Опашката од лисицата беше ја зело пупунчето и беше си ја сопило на глаа (2/22). Воденичарот беше си напраил една тава каша и беше ја остаил да му остинит (2/25-26). Една мечка беше изела едно магаре, и беше је се запрела во грлото една коска (2/38). Едно беше ји изваил јајцата од гулабо, и беше се поболил орело (3/92). На тие мајсторски лаги од двата лажои, беше му кандисал домаќинот и беше ја дал ќерка си за едно слепо и грбао момче, во најсиромашката куќа (6/194). Еѓупката беше го запрела и беше му велела да не оит на планина оти ет студено многу тамо, да да не изземнат (6/111). Арно ама нигде не беше ја нашле, чунки чоек беше му украли и в град беше си ја однесол (5/154). Едно беа се содружиле сите тројца, беа си стегнале опинците, беа си зеле по една торба тутун и беа пошле во еден манастир (6/154). И едно утро беше се спремило и беше си зело: родано, тепсијата, квачката и урката, та беше отишло во царцкио град за да ја излажи цареа ќерка и да ја земи за невеста, ако је кабил (3/40). Уште со мнозина чорбаџии што беше се стрелил, на сите беше му се валел за џигеро што беше му го купил (5/16). Едно седнуање момчето во одајата и беше си отворило алтаните и беше напраило едни стребрени и позлакени нал'ни, чудесни, дури сами да одат (5/168). За пакос,

во тие зборои беше је потерал кокошката некој петел и беше прелетала у богатио (5/296). Секој беше си однесол по една погача цела и ненакршена; сите беше 'и клале стреле в куќа една на друга, та беше се напраила една мала копица (6/112). Во една пуста земја беа се заселиле еден Влав и еден Еѓуптин и беа си напраиле нивје, ливаѓе, лозја едночудо (7/58).

Формата на предминатото време може да се употреби и во случај кога нема сопоставување со форми од друго минато дејство: Ете лиса што беше ти напраила на гропчето од бумбарчето (2/17). – Всушност, ова дејство се сооднесува кон МС, т.е. е искажано како резултативно дејство. И со ова значење предминатото време му се приближува на минатото неопределено време.

Што се однесува до парадигмата на ова време, можеме да посочиме една појава којашто исто така укажува на неговото расколебување и сведување на стилска разновидност на минатото неопределено време. Б. Конески вели дека „се стигнало во живиот говор дотаму што да може во сите лица да дојде од помошниот глагол формата беше со формите од неопределеното време на глаголот што се менува: беше сум дошле, беше си дошол, беше дошол, беше сме дошле, беше сте дошле, беше дошле“⁸³. Всушност, интересно е да се истакне дека во третото лице множина паралелно се јавуваат двете форми (беше дошле и беа дошле), и нив ги сретнавме во ист пример: Откоа 'и праща кума лиса, беше си кажале алот пред неа, како пред некој праведен кадија, и беа ја помолиле таа, како што е прао, да му ја дели пченицата, ... (2/11). – Формата беше ја сретнавме и во следните примери: ... и силно сонце беше ји болснало царев син и војската, та дури очите беше му се зеле, арно ама Дуња Ѓузели пак беше се покрила, и сите беа станале просто, ... (3/93-94). ... и туку беше се поткачиле сите да се бијат, и да се тераат по таја пуста планина (2/155). ; овде-онде, туку едно утро беше го виделе царцкио син со војската кај се починуаат до еден извор (3/93). Арно ама нигде не беше ја нашле, чунки чоек беше му украде ... (5/154). Едно ја пресекол буката и туку беше се истуриле парчиња од алтан (2/237). ... голема мака беше му паднало и од тој ден како беше

⁸³ Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1966, с. 485

се закарале, со жената си, дење-ноќе ич раат не беа живеале, ... (2/38). Кога ’и видоа домашните, на големо чудо беше станале (2/160)...; сите беше ’и клале стреле в куќа една на друга, ... (6/112).

5. МИНАТО-ИДНО ВРЕМЕ

Минатото-идно време спаѓа во системот на идните времиња. Според Б. Конески „со ова време се означува минато дејство што се одредува како идно од гледна точка на некој друг минат момент, бидејќи последува“⁸⁴. Разгледувањето на ова време во рамките на темпоралните форми на глаголот е обусловено од ова значење.

Р. Ускова ова време го става во рамките на определените времиња и притоа вели: „действия, предстоящие по отношению к определенному прошедшему моменту, предются временной формой будущего в прошедшем“⁸⁵. Исто така, таа укажува и на модалното значење на ова време: „Модальное значение долженствования особенно важно для семантики будущего в прошедшем: если действие должно было совершиться после прошедшего момента, о котором идет речь, то это еще не означает, что оно совершилось в действительности, и либо не известно, состоялось ли это совершение, либо даже известно, что действие, предстоящее по отношению к ориентационному прошедшему моменту, так и не было реализовано“.

Р. Ускова го третира минатото-идно време од темпорален и од модален аспект, но и посебно ја изделува хабитуално-итеративната употреба на формите на ова време.

Х. Лант формите на минатото-идно време ги разгледува во релација со формите на идното време: „Thus ke + imper-

⁸⁴ Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1966, с.309-210.

⁸⁵ Ускова Р., К вопросу о системе модальных и темпоральных форм глагола в македонском языке, Прилози В, 1-2, Отделение за општествени науки, МАНУ, с.103-104.

fect represents the future as viewed from a moment prior to the moment of utterance, ana habitual action in past time, or the result of a past condition whose fulfillment is believed possible“⁸⁶.

Според З. Голомб: „Formy typu ќе одев//ќе сум одел pełną przede wszystkim funkcję conditionalu, t.j. wyrażają proces nierzeszywisty uwarunkowany czasowo nie nacechowany, przy czym w funkcji tej częściej występuje wariant pierwszy niż drugi. Funkcja kondycjonalna jest w zasadzie niezależna od kontekstu, tzn. może się pojawić w zdaniu głównym izolowanym odnoszącym się do każdego czasu: w takich bowiem warunkach formy typu ќе одев//ќе сум одел zawsze są interpretowane kondycjonalne wywołując u słuchacza na zasadzie akonotacji semantycznej, ramowe (puste) przedstawienie warunku, który unieważnia zaistnienie procesu wyrażonego przez interesującą nas formę.

Dwie pozostałe funkcje są wyraźnie wtórne (w sensie strukturalnym, synchronicznym), przy czym druga, czasowa funkcja futurum praeteriti ewentualnie potentialu (przypuszczenia) w przeszłości łączy się z pierwszą: wyraża bowiem to, co miało lub mogło nastąpić bez dodatkowej jednak cechy uwarunkowania⁸⁷. Trzecia funkcja, iteratiwno-habitualna dla przeszłości, jest również ograniczona do ram opowiadania wypadków minionych i występuje przeważnie w formach deriwowanych od czasowników dokonanych. Odróżnienie jej od dwóch poprzednich w wypadku orzeczenia zdania głównego możliwe jest najczęściej dzięki odólnemu kontekstowi semantycznemu nacechowanemu stylistycznie takimi wyrażeniami, jak obidno, mnogu pati, sekogaš i.t.p. czy imaše obidaj, adet itp. w sąsiednim zdaniu współrzędnym. Od funkcji futurum praeteriti różnić się może też tym, że jest dopuszczalna w pozycji orzeczenia „wprowadzającego“⁸⁸.

Модалното значење на минатото-идно време според З. Голомб е и основното значење на ова време, па затоа и го сместува во системот на модалните форми.

Во науката за бугарскиот јазик и по ова време постои

⁸⁶ Lunt H., Grammar of the Macedonian Literary language, Скопје 1952, с.88-89.

⁸⁷ Gołąb Z., Conditionalis typu bałkańskiego w językach południowosłowiańskich ze szczególnym uwzględnieniem macedońskiego, Wrocław 1964.

⁸⁸ o.c.

подвоеност. Некои граматичари⁸⁹ сметаат дека конструкцијата ќе + имперфектна форма изразува време, а други⁹⁰ начин. Оваа подвоеност произлегува од фактот што со ова време главно се изразуваат хипотетички и ирелани дејства. Граматичарите што се залагаат за тезата дека оваа конструкција изразува време, сметаат дека модалните значења (хипотетичност и иреланост) произлегуваат од темпоралното значење.

Според В. Станков „Бъдеше време в миналото означаваше действие, което е бъдещто (предстоящо) спрямо определен минал момент“⁹¹. Тој ја застапува тезата дека конструкциите ќе + имперфектна форма изразуваат време, а не начин.

Како што веќе кажавме, минатото-идно време од темпорален аспект, изразува минато дејство што од гледна точка на некој друг минат момент е идно. Пр.: Ноќта жената ќе раѓаше и ме пушти да ја викнам една баба од комшиите, ... (6/214). Изваил тој ќечето и јавнал коњо, та отишол в планина кај што ќе одеа баџанациите и си напраил една колиба од шума, та се курдисал тамо да ‘и чека (2/276). Попо не му го продааше, чунќи знаеше оти пари не ќе земеше и неќеше трн да ни клаи во селото (10/289).

Што се однесува до реализацијата на дејството, Б. Конески истакнува: „бидејќи се работи за минато, ние можеме да ја констатираме неизвршеноста на намераваното дејство. Со тоа се сврзуваат асоцијации за условите при кои дејството можело да стане, односно поради кои не станало, па било да е тоа јасно кажано, најјасно преку условни реченици, или пак само се насетува“⁹².

Б. Конески во својата Граматика како вторични значења на ова време ги истакнува: изразувањето на намеравани дејства, изразувањето на претпоставка (како корелат

---

⁸⁹ Андейчин Л., Основна българска граматика, с.311; Стоянов Ст., Граматика на българскиот книжен език, Фонетика и морфологија, Софија 1964, с. 371-372.

⁹⁰ Beulieu L., Grammaire de la langue bulgare, Paris 1933, G. Weigand Bulgarsche Grammatik, Leipzig 1907.

⁹¹ Станков В., Българските глаголни времена, Софија 1969, с.151.

⁹² Конески Б., в.с. 310-312.

на идното време), односно изразување на обусловени дејства (иреални и хипотетички). Пр.: Ако да беше имало некој чоек од мајка роден, што да ми стореше добро, никој пат немав да му го забораам, да ми даеше некој две илјади грошеи, ќе се сторев царев зет, да после за двете илјади четири ќе му вратев без тек лакрдија (5/137). И тие не оти 'и имам, ами со мамеле ќе 'и кренев (10/260). Се дават, али се дават, за чудо големо ќе се искинеа како некој бесни пци (7/60). Ако бев јас рекол за да ја земам, еден Господ знаи како ќе ми рече и што ќе ми напраеше (3/40). Туку ти што бараш сега да се враќаш од дома, тамам кога ќе вечераше? (2/244). – Погледај, кучкана една, ќе го испредушеше сиромашкио штрк, што си е еднак! (2/151). Не знаев, пријателе ... оти да знаев, ќе те прашав и коа ќе ти кажев, оти за лек ја скинав, ти сам ќе ми скинеше, не една, ами две (2/281). – Ејди побратиме јазовче, јас да имав ум, сама ќе се куртулисав кога се ватив а не да барам од тебе ум и да се куртулисав (2/30). Дали ќе видите вечерва некој сон оти јас се избаив од улаото море што ќе ме удаеше? (2/141). – Така беше, така, Силјане, вистина штркот што беше сам летоска на куќава, ќе го испредушеше Лиса (2/159). Отпрвин требаше цигерите да му 'и изеиш, после удињето, а пак најпосле коските ќе му 'и гризеше и мезе ќе си праеше (2/38). Што грев ќе стореше и на душа ќе ме земеше (6/49). – Оф, мори жено! Оф, мори душко! Што ќе те земев на душа, ќе те отепав! (6/49). Маска најдов, ферман ќе и пеам: со клоците забите ќе ми истераше (2/26).

Од примерите можеме да констатираме дека се работи за намеравани дејства. Дали дејствата се реализирале или не, може да се утврди од точката на гледање, односно, „имаме случај да се мешаат гледната точка на раскажувачот и онаа на лицето чии се зборовите“⁹³. Во најголем дел од примерите, формите на минатото-идно време се во главниот дел од реченицата, а во зависниот дел е презентирано дејството што не е извршено и тоа како услов кој треба да се задоволи за да се реализира дејството во главниот дел. Односот меѓу овие дејства е темпорален. Бидејќи се работи за раскажување, односот е свртен кон минат момент. Во секој случај, читателот

⁹³ Конески Б., в.с. 310, 312.

е свесен, т.е. тој е информиран дали дејствата се остварени или не.

За разлика од оваа употреба на минатото-идно време за искажување на намеравани или обусловени дејства, итеративно-хабитуалната употреба, која е истакната скоро од сите научници, е многу честа, и тоа од причини кои ги наведува Б. Конески во својата Граматика: „Можеме слободно да речеме дека употребата на минатото-идно време за означување на повторливост и обусловени дејства е далеку почеста отколку неговата употреба за чисто временски сопоставени дејства во минатото. Тоа е и сосем разбирливо, бидејќи чиста последователност најчесто се изразува со другите минати времиња“⁹⁴.

За оваа употреба К. Конески истакнува: „Според нашиот материјал, итеративно-хабитуалната употреба на минатото-идно време, за дејство во минатото, е необично честа во раскажувачкиот стил (и во уметничката литература и во народната проза) ... Минато-идно време во итеративно-хабитуалната употреба доаѓа во различни типови реченици, а тоа значење се открива од контекстот“⁹⁵.

И во нашиот материјал е забележлива употребата на минатото-идно време за искажување на повторливи и вообичени дејства. Пр.: Многу приказни и друзи работи сум ги збирал од помеѓу народо така: сопрво јас ќе му прикажев нешто од тоа што ми требаше, и така ќе ’и потсетев, та ќе почнеа да кажуаат секој кој што знаи (9/140). Овие двајца устабашии, кога ќе се појавеше потреба, се собираа заедно и решаваа за своите еснафи, па за другите еснафи, некои мачни прашања што не можеа да ги решат нивните устабашии (10/18). Ех, што арен татко ти имаше, неколку пати вака беше ме ватил в стапица и сестра ми, ами од големата милос што имаше на нас, тики ќе не отпуштеше откоа ќе ни помилуаше со рака преку глаа и ќе ни речеше:... (2/33). Сите синои и ќерки ’и пуштил со ред стариот да го пасат прчка и за сите прчко навечер, кога ќе го донесеа дома, се ќе гризеше јаглење (2/15). Од тие и друзи зборои јас толку што се насрчив што дење-ноќ

⁹⁴ Конески Б., в.с. 312.

⁹⁵ Конески К., Глаголските конструкции со *ќе* во македонскиот јазик (докторска дисертација), Скопје 1979, с. 280.

е само тоа мислам и тоа слушам од луѓе, кај што зборуваме за некој работи. Штом ќе чувем некоја пословица од некој чоек, на часот ќе ја запишев (10/325). Ќе не викнеште пред него да-скалот и ќе не курдисаше на коленици да ја речиме матимата (10/315). Коа ќе го видеше некој болен за прв пат, едно ќе си дојдеше дома и ќе го прашавме за болнио како е, али ќе стани, али ќе умри. За чудо големо како што ќе ни кажеше, – така ќе излезеше (10/310). Кога ќе му даеше некому шербет за да го сурдиса, али да го клава некого во пот, ако е настинат, тамо ќе седеше како бабите што седат при некоа тешка жена коа да раѓа,... (10/311). Марија беше се сетила и беше клала една диска за пари да збира. Секој што ќе појдеше, ќе поработеше и на одење ќе си подареше (7/174). Сопрво ќе влезеше баба Стојна и најпосле таа ќе излезеше од црква. Цела година што одела баба Стојна црква и Бога молела (6/26). Една млада невеста не умеела леб да месит. Секое месење ќе го призатуткаше и ќе го испечеше, Господ да го умножит, како кал (6/40). За Велигден али за Божиќ, ќе удреше клепалото многу рано и ќе појдевме в црква (10/328). Секое одење на Пазар, Силјан, уште не слезен од коњ, прао ќе појдеше кај лебарниците и ќе земеше еден топол сомун ас екмек и ќе си купеше таналва, та ше јадеше (2/137). Од голема севда кназо што имал ќерка му од царот, во брго време беше се научил да плети кошници илјада пати порано од Еѓуптино и секоја кошница што ќе ја напраеше, со голема цена ја продаваше (5/37). Отишол еднаш на жниесење, се наредил со аргатите да жниет и сите аргати терат ред, сите ќе истераа на другиот крај и ќе седнеа до него да го чекаат (2/241).

Како што може да се забележи од изнесените примери, доминира минатото-идно време од свршени глаголи. К. Конески истакнува дека: „минато-идно време од несвршени глаголи во оваа функција се среќава во многу ограничен број примери“, а потоа констатира: „ваквиот однос се објаснува и со фактот што за означување на итеративно-хабитуално дејство во минатото кај глаголите од несвршен вид обична е употребата на формите на минатото определено несвршено време. Поради тоа и нема ограничување за паралелна употреба на минатото-идно време од свршени глаголи и минатото опре-

делено несвршено време во еднакво, итеративно-хабитуално значење⁹⁶. Оваа констатција може да се потврди и во нашиот материјал. Од 26 примери со итеративно-хабитуална употреба само во три се наоѓаат формите на минатото-идно време од несвршени глаголи. Пр.: Сите синои и ќерки 'и пуштил со ред стариот да го пасат прчка и за сите прчко навечер, кога ќр го донесоа дома, се ќе гризеше јаглење (2/15). Кој чоек поминуаше, се ќе се вратеше и ќе му ја пееше плочата, та ќе ја ватеше ортомата и ќе ја тргаше, велејќи како што пишуаше на неа (5/285). По рака ќе му се валеше да го тепа или на една нога да седи и друго што ќе му текнеше – тоа ќе му речеше, или ќе му речеше и ќе му го стореше (10/315).

Од досега изнесено, можеме да констатираме дека минатото-идно време во својата итеративно-хабитуална употреба се користи за изразување на минати дејства, и тоа за дејстава што се повторувале во минатото или што се вршеле вообичаено. Исто така, дејствата се искажани како директни т.нар. определени и осведочени. Освен тоа, и при употребата на формите на ова време имаме мешање на становиштето на раскажувачот т.е. час се прикажува како прекажувач на настаните или пак како нивен сведок (в.пр. 5/37, 2/241).

6. ИДНО ПРЕКАЖАНО ВРЕМЕ

Конструкциите *ќе + сум + имперфектна л-форма* го презентираат идното прекажано време во македонскиот јазик. Б. Конески истакнува: „со ова време се прекажуваат дејства што му одговараат како на идно време така и на минато-идно време“⁹⁷. Според него, ова време служи за прекажување на идни и минато-идни дејства, повторливи, обусловени дејства, а се користи и со модално значење.

⁹⁶ в.с. 287-288.

⁹⁷ Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1966, 2,313.

Р. Усикова⁹⁸ конструкциите *ќе + сум + имперфективна л-форма* на модален план ги опонира со идното и со минато-идното време. При тоа, таа смета дека идното и минатото-идно време се „свидетелски“, а формите од типот на идното прекажано време се „несвидетелски“ модално - темпорални форми.

К. Конески констатира дека „со определбата „прекажано“ време се укажува на функцијата на прекажувањето на идни дејства во идноста или во минатоста, а со определбата „несвидетелска“ форма се укажува на „недостоверноста“ и „ненабљудаемооста“ како две нејзини главни обележја во рамките на кои се изразува и прекажувачката функција“⁹⁹. Исто така, според него „многу е честа употребата на идно прекажано време (Зл.едн. и мн.) наспрема минатото-идно во хабитуално-итеративно значење. При тоа, што се однесува до синтаксичките и контекстуалните услови во кои доаѓа формата за прекажување, се покажува полно соодветство со употребата на минатото-идно време“¹⁰⁰.

Важна е и констатацијата на Б. Конески во која истакнува дека: „Со партикулата *ќе* се образува во нашиот современ јазик идно, минато-идно и идно прекажано време (*ќе* носи - *ќе* носеше - *ќе* носел и сл.). Тоа е, значи, еден развиен систем од форми што имаат и еднакви основни значења. Покрај значењето на идност, тие често се употребуваат со повторливо значење, а во условни реченици ја ограничуваат употребата на стариот кондиционал“¹⁰¹.

За илустрација, *ќе* наведеме неколку примери во кои со формите на идното прекажано време се прекажуваат идни и минато-идни дејства. Пр.: Дошло време, *ќе* оеле на туѓина, чунки во градот кај што живееле немало работа (5/44). Царот

⁹⁸ Усикова Р., К вопросу о системе модальных и темпоральных форм глагола в македонском языке, Прилози В, 1-2, Одделение за општествени науки, МАНУ.

⁹⁹ Конески К., Глаголските конструкции со *ЌЕ* во македонскиот јазик (докторска дисертација), Скопје 1979, с.328. (Конески ги цитира термините на Усикова, земени од претходната статија)

¹⁰⁰ В.с. 346.

¹⁰¹ Конески Б., Историја на македонскиот јазик, Скопје 1967, т.199, с.204.

гледал од сарајо на која девојка ќе фрлел син му со златното јаболко и таа да му ја земи за невеста (2/171). Го грабнал и тој за јак и туку го судат и го мачат, а пак тој што му 'и сака дрвата и моли Гоа да го простат, и утрото од рано ќе си одел и не ќе шетал во нивнио град (5/183). Тука било и симицичето, за сеир да гледа и му се пофалило на царцките синои оти тој је го познал нишано на царската ќерка и тој ќе излегол пред царот за да му кажи (3/44). Арно ама најмногу ќе седеле еден месец и бегај да бегаме праеле, од пустио страв на дервишот (9/150).

Во горенаведените примери, всушност, се прекажуваат идното и минато-идното дејство во нивните основни значења.

Идното прекажано време се карактеризира и со хаби-туално-итеративна употреба. Пр.: Секој чоек што ќе поминел покрај Патот ќе го пожалал и ќе посегнал со рака да го изваит од калта (6/170). Секое ручање од мажот је на Мара, вечерање се ќе загнасел од лебот, али од манцата, чунки ќе најдел нешто гнасно (6/41). Се што пари ќе спечалил, се алт'ни ќе ји направел и во купот ќе ји клаел (6/17). Коа ќе излезел да оди на с. Коњари, да венча или да крсти, ќе се слушало ... (10/303). Кој питач ќе му посакал леб, белата ќе си ја најдел од таинцијата. Ќе го карал, ќе го колнел, ќе го туркал. И мнозина 'и тепал од питачите (5/157). Сиромав бидејќи бил мајсторот, манцата негоа му била кога ручал или вечерал – праз. Ќе купел две глајци праз и ќе 'и пресечел по напољу, та Ќе му 'и даал откај опашките на калфите, а откај братките ќе си 'и јадел тој (6/129). Прикажуваат стари оти на врвот од планината имало едно јаболко од злато што се глеало коа ќе огреело сонцето од сите страни, дури и од Солун (7/165). Во старо време имало адет во едно царство, откоа ќе остарел чоек многу и не ќе можел веќе да работи, да го однесат на една планина за тамо да умри од глад (5/30). Некој пат ќе одел на Пазар, тики ако му се најдеа поечко пари, два-три дни не си идел ни во најсилната работа дома (2/137).

Со идно прекажано време се прекажуваат и намеравани дејства: Сопрво беше напраил еден крс на едно дрво од некое суо дрвце за да го познаат местото, чунки ќе одел као внатре во адата ... (2/141). Најпосле, беше му кажал некој чоек да оди кај сонцето и тамо ќе најдел девојка, според како што

сакал (2/172). Тој ум бил да се напраи кротка пред чоека коа ќе дојдел да ја вади од стапицата, и да се гала – како што се гала некое куче (2/29). Коа го видеа цареа ќерка него, многу се израдуала, чунки ќе му ја даело урката (3/45). Момчето му велело оти ќе праело чекрк сам да преди (3/41). Едни ја сакале со арно, а друзи со лошо, што му се фалеле ако не му ја даит на фиљан цар, ќе отоврел ценг со татка је на девојката (3/43).

Прекажување на обусловени дејства: Зашто ако има стари што да седат крај огниште не ќе ја остаале да си се печит крај огнот и ќе ја тепале со машата и со каџијата (7/20). – Царот не гледа на сиромав и на богат ... ами тој си го дал зборот по цела држаа негоа и целата земја, за кое момче ќе ја погоди што нишан има ќерка му, нему ќе му ја даел (3/44). При се што неќеле да ја даваат без Силјана, арно ама откај зето не чекале и друго чаре не бидуало: или ќе му ја даеле или ќе ја остаеле (2/153-154). И тогај неќал јазоецо да влезе, арно ама го кондисала со големи клетви, ако се вати во стапицата, таа ќе му даела од стоте умои што имала и ќе се пуштел од стапицата (2/29). Овде да го втаса, онде, и тукуречи ќе го втасала, ако не беше таму близу синарот од чумата, до кај што повелела (2/257). Си прошетал нивјето негои, си прошетал куќата и најпосле летнал и отишол дури на манастир на Богоројца на Трескаец, та застанал на кубето од црквата и многу је се молил на Богоројца за да му помогит да појди на штрков виљает и пак да си дојди и чоек да се сторит, да три години ќе служел на манастирот (2/154-155).

Формите на идното прекажано време често пати се мешаат со формите на идното време. Ова мешање, пред сè, е стилски обусловено, т.е. со него се постигнува психолошко пренесување во времето кога се одвивало дејството. Пр.: со тоа натпишување што му натпишуал бакалот на муштеријте, коа ќе се преслагуале за да му плаќаат, се ќе се караат дека му натпишуал (4/363). Не само ноќе се плашеа луѓето, ами и дење коа ќе поминел чоек, тики и ќе се плаши и ше се стрелуши, гледајќи во воденицата (9/82). Коа ќе застанело на снагата од чоека ако го ватиш со рака, веднаш ќе те клукни, ако не го ватиш, па ќе те клукнит, чунки штом ќе се стошлело, и ќе го клукнело (7/72). Штом ќе го чујат луѓето сипакот оти пеит

така и ќе чекаат снег, и зависитна ќе заврнело. А пак истиот сипак во пролет ќе пеело за југо да дувнит, и завистина, штом ќе познаел сипако оти југо ќе дувнел, ќе вател да пеит: ... (7/19). За колку време ќе лежи во дупката, ќе се рanela со шумкањето со уста својте прсти од рацете и од нозете, со тоа живеала да дури да се опраит времето и да излезит понадвор да си бара јадење (7/19).

Прекажувањето, кое воопшто доминира во овие текстови, наоѓа свој израз и при употребата на идно прекажано време. Со ова време се прекажуваат идни и минато-идни дејства, и тоа, во нивната основна употреба, т.е. кога се презентира нивниот временски редослед, исто така кога предаваат повторливи, обусловени и намеравани дејства.

Покрај формите на минатото неопрделено време, иако ретко, со партикулата ќе може да се сретнат и формите на предминатото време. Меѓу нив не постои смисловна разлика, туку само стилска. Пр.: Татко му од момчето ќе беше излетал од радос, за дека му го валеле момчето (5/289).

Б. ИСКАЖУВАЊЕ НА МИНАТОСТ СО СУМ И ИМАМ КОНСТРУКЦИИ

СУМ и ИМАМ конструкциите претставуваат состав од помошните глаголи *сум* и *има* и глаголската придавка. Според Б. Конески резултативното значење е основно значење на сум конструкциите и нив ги разгледува во делот за глаголската придавка во својата Граматика¹⁰². За нив, тој го употребува терминот „конструкции со сум - *н/и* партицип“¹⁰³.

За разлика од СУМ конструкциите, Б. Конески ИМАМ конструкциите посебно ги изделува и ги нарекува „форми сложени со има, нема“¹⁰⁴. „Со помошниот глагол ИМА, НЕМА многу поизразито за нашето современо чув-

¹⁰² Конески Б., Граматика ..., с. 274-282.

¹⁰³ Конески Б., Историја на македонскиот јазик, Скопје, 1967, с. 202.

¹⁰⁴ Конески, Б., Граматика ... с.316.

ство се утврдува еден момент на соопштувањето или на некој минат или иден момент, – до кој се сведува извршеноста на едно дејство или претпоставка за неговото извршување¹⁰⁵.

Овие конструкции предизвикале интерес кај голем број научници (З. Голомб, Р. Ускова, В. Фридман, З. Тополинска и др.)¹⁰⁶. З. Голомб се изјаснува за „нов перфект т.н. резултативен од типот ИМАМ НАПРАВЕНО и СУМ ДОЈДЕН, значи со помошниот глагол имам (кај преодните глаголи) или сум (кај непреодните глаголи) и пасивниот по форма партицип¹⁰⁷. Покрај овие термини, во магистерскиот труд на С. Велковска, набележана е цела низа термини за овие конструкции („1. глаголски конструкции, 2. сложени форми, 3. конструкции за искажување на минатост, 4. нов перфект, 5. новомакедонски тип на перфект. 6. перфектум резултативум, 7. конструкции со сум, 8. состави од глаголот сум и глаголска придавка, 9. нов словенски перфект, итн.“)¹⁰⁸.

И Р. Ускова овие конструкции ги поврзува со перфектот. Според неа¹⁰⁹, меѓу СУМ и л-формата и СУМ конструкциите нема разлика, т.е. тие паралелно се употребуваат и изразуваат идентични значења. Основно значење на овие конструкции е изразување на резултатот од извршено дејство. Моментот на актуелноста на резултатот е означен со СУМ, а ова значење му е својствено и на перфектот.

С. Велковска¹¹⁰ главно izdelува две значења на СУМ конструкциите: (1) резултатив (од преодни и непреодни глаголи) и (2) пасив на состојба (од преодни глаголи). „Резултатот е форма што ја означува состојбата на предметот како резултат од претходно дејство. Стативот само соопштува за

¹⁰⁵ Конески Б., Граматика ..., с.317.

¹⁰⁶ В. во приложената литература.

¹⁰⁷ Голомб З., Македонски јазик IX, 1958, кн. 1-2, с.3.

¹⁰⁸ Велковска С., Глаголските конструкции од типот сум дојден и имам дојдено во текстовите на Марко К. Цепенков (магистерска работа), Скопје 1985, с.6-7.

¹⁰⁹ Ускова Р., Значения и употребления причастии в македонском литературном языке, Балканское языкознание, Москва 1973, с.273.

¹¹⁰ Велковска С., в.с. 57.

состојба на предметот, а резултативот истовремено и за состојба и за претходно дејство во чиј резултат се јавила таа состојба¹¹¹.

По исцрпната анализа, Велковска во своите заклучоци наведува дека: „9. Сум и имам-конструкциите развиле посебни форми за прекажаност, 10. Сум и имам-конструкциите можат да го заменуваат ‘класичниот’ перфект само во неговото основно значење, т.е. временски нефиксирано дејство извршено во инатото до моментот на соопштување“¹¹².

Од досега кажаново, можеме да констатираме дека овие конструкции исто так служат за искажување на минати дејства, но од аспект на резултативноста. Тоа значи дека минатото дејство се презентира во МС како резултат, состојба т.е. не се следи процесот на неговото извршување, туку неговиот резултат. Токму затоа, глаголската придавка главно се образува од свршени глаголи.

1. СУМ-КОНСТРУКЦИИ

Сум-конструкциите, како средство за искажување на минати дејства, развиле форми за изразување на дејства што се извршиле во минатото, како и форми за нивно прекажување.

Сегашната форма од помошниот глагол СУМ и глаголската придавка, не изразува сегашно дејство, туку минато. Дејството изразено со оваа конструкција е актуелно во МС, т.е. претставен е резултатот (состојба) добиен од дејството што се извршило во минатото.

СУМ + глаголска придавка. Пр.: – Ејди, синко Силјане, – му рекле старите – ние сме дојдени в овашев о село Коњари уштен е беше роден ти (2/144). Сами ние сме дојдени пријателе, во вечнава мака, сами, чунки бевме безверници (4/50). – Аман, брате, ти се молам, немој да го устрелаш еленчето, оти тој ми е мене брате, ние сме избегани од лутината на татка, што не наклевети мајка ни (2/192). – Ете сега, честити царе, лели ми даде изим да си кажам како се дојдени камењето у мене (3/126). – Ха, еве овде сет влезени не пезвенци – рекол еднио на другио – ај да му влезиме и да *и* ватиме, та да му сечиме

¹¹¹ Велковска С., в.с. 63.

¹¹² Велковска С., в.с. С.161.

глаите на оваа мака што ни дадоа (5/60). – Се печи чедо, се печи ин е е лепешка, ами је завиткана околу врато ... (2/90). Не само тие гореказани нешта ни открил Госпо, пријатели мој, ами ни открил и од најмалкио црвен црв, што је закопан во црната земја, под нозете наши (9/39).

Да се обидеме да ги замениме овие форми со формите на минатото неопределно време: Голем кеф имал син му од царо на таа јаболкница, чунки гранките од јаболкницата му влегуале во пенџерето коа ќе дувнеше ветерот, а проклетата Еѓупка беше се сетила оти таа јет никната (никнала) на позлакената јаболкница (2/75). – Во МС може да се констатира резултатот од дејството што се извршило во минатото, и тоа како неопределено на временската оска. Од приведениов пример може да констатираме дека разликата меѓу сум-конструкциите и *йерфекџоиџ* се состои во следново: Сум-конструкцијата не упатува исклучиво кон резултатот од дејството, а перфектната форма (никнала) не потсетува на самото дејство.

С. Велковска истакнува дека „Сум-конструкциите со значење на резултат од извршено дејство во минатото, неопределено кога, а чијшто резултат е релевантен за сегашниот момент можеме да ги наречеме резултативно-перфектни конструкции“¹¹³.

Горенаведените примери се во резултативното значење на овие конструкции. Тие, освен резултатив, изразуваат и пасив на состојба. Пр.: – Така е, бре ’рту, така, туку слушај јас па што ќе ти речам – рекол смокот: јас од чоек сум затворен в ѓумче и врлен в река да лежам многу години, и пак на чоек ќе се вратам, ... (2/35). Ево јас тоа од мене го познав, чунки сум истеран од стопана ми, без да се смили на ојава лоша краста што ми ја дал Господ (2/35).

БЕВ + глаголска придавка. Предминатото време свое изразно средство нашло во имперфектната форма од помошниот глагол сум – бев и глаголска придавка. Значи, со оваа конструкција се предава дејство што се извршило пред некое друго минато дејство, поточно, неговиот резултат. Пр.: ’и од-

¹¹³ Велковска С., в.с.69.

врзало момчето од кај што беа врзани и ’и пушти да си одат кај што сакаат (2/286-287). Едно излегло момчето од кај што беше скриено и му дошло кај ато, го наглаило и си го повел по себе (2/263). Си наполни Силјан едно шише од чоечката вода и си го врзал за гуша, та си се сторил штрк и си летна заедно со Аци-Кљак, та дошол кај што беа збрани сите штркои (2/148). По некој саат излегла сончеа сестра од кај што беше скриена и ватила да суредуа куќата (2/176). Откоа избегале селаните, слегол Итроман Пејо од буката кај што беше скриен, го изел лебот што беа го остаиле селаните, ... (6/202). Откоа се донесе сичко, зеде една терезија бојлеро и се што беше ставено го трга и секое башка башка го запиша на една книга (5/28-29). Се вратиле кај што беа заклани, и го натера свети Петра да му ’и настамени глаите (7/61).

При замена на овие конструкции со формите на предминатото време, ќе забележиме дека тие наполно се согласуваат, т.е. изразуваат еднакви значења. Пр.: Се вратиле кај што беа заклани (беа ги заклале), и го натера свети Петра да му ’и настамени глаите. – Со овие конструкции, всушност, се истакнува резултатот од дејството што се извршило пред некое друго минато дејство (се вратиле). С. Велковска, пак, оваа конструкција ги нарекува „резултативно-предмината конструкција“¹¹⁴.

Предминатото време се јавува како стилска разновидност на минатото неопределено време. Ова време изразено со овие конструкции исто така може да искажува последователни дејства. Пр.: Ами пак сите беа облечени со копорани, шајакот беше му се скинал, тики гајтаните беше му останале по рабоите – толку здрави беам у биле (6/104). (првото дејство е изразено со *бев + глаголска придавка*, а останатите со формите на предминатото време). Севда голема беше ме ватила, мерак дури бев сторен, за како да се видиме избавени од гркоманите што беа не зауздале со грчки узди (10/327).

Резултат од дејство извршено во минатото пред некое друго минато дејство се изразува и со имперфектната форма беше и формите на минатото неопределно време + глаголска придавка. Пр.: Еден ден беше биле скриени во едни трње печеснаесет души, и тераќи си еден Каравлав два вола

¹¹⁴ Велковска С., в.с.71.

по пат, далеку од нив колку пол саат ... (10/308). Почнале да вечераат и, бидејќи вечеран беше бил од лебот што го имаше, непара му се јадеше, такуѓере и домаќинот, бидејќи веќе бил пијан и тој непара вечерал, само жената јадела (6/202). Во тоа време имало некој Слуцар Годор што го викале и тој накрена сите јабанции (најпоеќе Македонци) против бојарите, со еден лажлив ферман, гоа од Русија беше му бил даен (10/308).

И оваа конструкција се заменува со формите на предминатото време. Доколку во првиот пример ги замениме формите (беше биле скриени – беше се скриве), ќе забележиме дека се утврдува резултатот од дејството што се извршило пред друго минато дејство. Л-формата пак не упатува на едно друго значење, т.е. дека всушност се работи за прекажаност. Кај овие форми забележлива е една појава. Тоа е појавата на беше за сите лица. Релативно малата застапеност на овие конструкции, како и изразувањето на прекажаност (при која доминира третото лице, еднина и множина), во нашиот ексцерпиран материјал не сретнавме потврди за целата парадигма. Формата беше застапена во третото лице множина, може да се забележи во горенаведените примери.

СУМ БИЛ + глаголска придавка. Како што претходно кажавме, сум-конструкциите развиле посебни форми за прекажување, а тоа е помошниот глагол сум во перфект и глаголската придавка. Пр.: и кажала алајката на царицата оти бавчанцијата бил скриен, и царицата пошла кај царо, та се оплакала за него оти да се крие и да е виде мршата (5/49). Попо бидејќи скриен бил во некој шумки, чул зборои и си дошол, ... (3/91). Ватила да кашлат и со прсти в грло да пикат, гоа коската да ја вати што му била в грло запрена (2/9). Кога се направила старата црква, дабот бил уште понапред тамо дораснат, чунки самата света Богоројца била дојдена на дабот и застаната во едно мало иконче (7/180). Слегол од амбарчето Силјан долу и тргнал за дома да си влезе, чунки рано било и малку времето расипано (2/156). По малку време се приготвила свадба да праат за Босилка, чунки одамна била свршена (2/153-154).

СУМ-конструкциите главно се јавуваат како разновидност на значењата што ги имаат минатото неопределено

и предминатото време. Како нивна основна карактеристика можеме да го истакнеме резултативното значење, односно го предаваат резултатот од дејствата што се извршиле во минатото. Исто така, тие се употребуваат за предавање на директно кажани и прекажани дејства.

2. ИМА-КОНСТРУКЦИИ

Како и за конструкциите со помошниот глагол СУМ и глаголска придавка, така и за конструкциите со помошниот глагол ИМА, НЕМА и глаголска придавка е битно што предаваат резултат, состојба добиена од дејство што се извршило во минатото. Б. Конески истакнува дека „имам дојдено“ значи дека дејството е извршено воопшто во минатото до моментот на соопштување, имав дојдено значи дека дејството се извршило до еден одреден момент во минатото,... Со времињата во кои влегува л-форма од помошниот глагол се предава прекажано дејство¹¹⁵ ... „Помошниот глагол ги определува сите граматички категории што се среќаваат во сложените времиња и во можниот начин, а самиот глагол иде со својата придавка во среден род, која овде се сведува до чиста ознака на глаголското дејство и воопшто не се изменува“¹¹⁶.

ИМАМ + глаголска придавка. Пр.: Отсега и да се женам, гајле не берам – си рекол сам со себе – чунки сите итроштиње женџки *и* имам в тевтер исписани и од тоа не ќе можеш жената ми пред мене да мрдат (6/20). При се што имам опишано одбашка за гробиштата Крклари, арно ама овде му је местото, тики ќе прикажам како се прикажуат од стари (7/125). До таа црква имало во старо време источник од вода лекоита, напраен од делкани камење и на мамењето имат крстои праени (7/222). Море, домаќине, море братко, остај се од ова севада веќе, доста ти се оние песни и приказни што *и* имаш пишани (10/334).

Од дефиницијата на Б. Конески за структурата на оваа конструкција произлегува дека глаголот иде со својата придавка во среден род. Во гореизнесените примери можеме да забележиме дека во народниот јазик, покрај присуство-

¹¹⁵ Конески Б., Граматика..., с. 305.

¹¹⁶ Конески Б., Граматика ..., с. 317.

то на оваа форма (в. пр. 7/125), многу често се забележува множинската форма на оваа придавка. Всушност, во овие примери таа се согласува со соодносната именка.

Во горенаведените примери е застапено сегашното време на помошниот глагол и глаголска придавка. Со оваа конструкција се предава резултатот од дејство што се извршило во минатото без да се сврзува со некој определен момент. При замена на конструкцијата со формите на перфектот, се добива следнава ситуација: Море, домаќине, море братко, остај се од оваа севда веќе, доста ти се оние песни и приказни што си ги напишал (10/334). За разлика од перфектот (види с. 68), што во одредени свои употреби допушта присуство на временски определби, ИМА-конструкциите тоа не го допуштаа, т.е. изразуваат главно временски неопределни дејства.

ИМАВ + глаголска придавка. Пр.: Ако не беше ми *и* пратил К.Ш. приказните да *и* видев, и да беше ми пратил само писмо, да ми сака нешто од собраните народни работи што *и* имав запишани, макер и Силјана Штрко, ќеш да му *и* пратам,... (10/332). Уште од овој кумуш немаше обесено на барјакото, да отсега вамо белким ќе се покајам (6/50).

Овие форми всушност, иако ретко се среќаваат, им одговараат на значењето на предминатото време, или како што веќе истакна Б. Конески, се изразува дејство до еден одреден момент во минатото.

СУМ ИМАЛ + глаголска придавка. Со овие конструкции главно се искажуваат прекажани дејства. За разлика од има и глаголска придавка и имав и глаголска придавка, оваа конструкција е многу позастапена, а тоа е заради карактерот на ексцерпираниот материјал. Пр.: Крал Тољо тогај бил опколен од секаде, арно ама калето што го имал на тумбата го имал направено со еден маривет за да мислат Турците оти е железо (7/121). Шетајќи од дуќан до дуќан, прашал мене-тебе и погодил еден царцки чоек, та тој му наоѓал една работа при царо да биде сеиз на еден улав коњ што го имал царо затворен во еден ар (2/258). Во тоа место беше се напраил еден бој и многу луѓе имало истепани и изостаени по планината, па поради мршите беа се собрале орли да јадат мршите (2/155).

Кај што бил Крсто Ристов врлен, нафрлано имало ѓубре од целио град – со камили да креваш (4/35). И за вистина, беше го сетиле и на царот беше му кажале оти мајазата била дупната кај што стоело азното и баеги пари имало дигнато (5/347).

Освен множинската форма од глаголската придавка во примерот 2/155 (имало истепани и изостаени), исклучок претставува и примерот 2/258 (имал затворен) во кој глаголската придавка е во машки род. И со овој пример се согледува согласеноста на придавката со соодносната именка.

Како што веќе кажавме за СУМ-конструкциите, можеме да кажеме и за ИМА-конструкциите, т.е. дека и тие се едно од изразните средства со кои се презентира сферата на минатоста.

В. ИСКАЖУВАЊЕ НА МИНАТОСТ СО НЕЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ

И неличните глаголски форми, глаголскиот прилог и глаголската именка, се носители на темопрални значења. Нивниот временски план се открива со помош на трансформација со лични глаголски форми. Пр.: Одејќи по патот момчето, видело на патот една коњцка плоча, сета од бесценет камен, ... (2/257). – Додека одело момчето по патот, видело една коњцка плоча, сета од бесценет камен, ... – Со неличната глаголска форма се искажува дејство што се вршело во минатото и при тоа таа воспоставува временска релација со дејството изразено со лична глаголска форма (едновременост, претходност и последователност). Пр.: Тргнување со острата коса, и му 'и пререзала глаите на ќерки си како некој крастаици:... (2/256). – Кога тргнала со острата коса, и му 'и пререзала глаите на ќерки си како некој крастаици:... –И во овој пример можеме да констатираме временска релација, т.е. неличната глаголска форма исто така искажува дејство што се случило во минатото.

Од овие причини се одлучивме да ги опфатиме и

неличните глаголски форми како средства со кои се искажува минатост.

1. Искажување на минатост со глаголски прилог

Во својата Граматика, Б. Конески истакнува „дека глаголскиот прилог покажува дејство што се врши едновремено со дејството изразено со личната глаголска форма во реченицата, и дека двете дејства се сврзуваат со еден подмет“¹¹⁷. Покрај ова значење, глаголскиот прилог се јавува и со значење на преходност, т.е. изразува дејство што му претходи на дејството изразено со лична глаголска форма. Во нашиот материјал, од вкупно 61 анализиран примет, може да го констатираме следново: глаголскиот прилог се јавува со значење на едновремено вршени дејства во 43 примера, а во 18 изразува претходност, т.е. дејството изразено со глаголски прилог е извршено пред дејството изразено со лична глаголска форма.

1.1. Примери во кои е презентирано едновремено вршење на дејства изразени во глаголскоприлошка конструкција и предикатна реченица. Пр.: Гледајќи низ чаршијата по дуќаните свет што купуваа кому што му требало, (момчето) се преесапило и тоа да ватит неколку дуќани и да накалит таквие стоки за да бидит тргоец (2/238). – Додека гледало (гледаше) низ чаршијата... , се преесапило (се преесапи) и тоа да ватит неколку дуќани... – Од примеров што го трансформиравме можеме да констатираме дека глаголскиот прилог се заменува со глагол од несвршен вид, за разлика од глаголот во предикативната реченица која е од свршен вид. Всушност, ова значи дека дејствата изразени на овој начин само во еден момент од временската линија се современи, т.е. немаме целосна едновременост. Слична ситуација имаме и во следните примери: Стоејќи (додека стоел/стоеше) еднаш на куќа, видел жената му кај молзи кравите ... (2/150). Одејќи (додека одел) низ планината, дошол да врви низ еден темен дол и глув, ... (3/35). Јадејќи (додека јаделе), застанале пред еќимот и пред философот да се пулат како на јабанџии (5/41). Идејќи (додека идел) дома, поминал покрај сараите од царцкио арем, ...

¹¹⁷ Конески Б., Граматика ..., с.282.

(5/115). Гледајќи (додека гледал) во браздите, видел кај мрдат од земјата од црвените црвја (2.151). Врвејќи (додека врвел) низ долот, разгледал насекаде за да види пак некој од тие што го подарија - не видел (3/38). Одејќи (додека оделе) по тој пат, излегле во царцкио град, дошло дури во царцкио град и тамо веќе беше го допродало сето злато, ... (2/238). Врвејќи (додека врвеле) на едно место, нашле една стара жена кај ора о два коња (2/255). Поминувајќи (додека поминувало) крај едно село, видело еден мртоец кај го носат на гробишта ... (6/97).

Карактеристично за гореизнесените примери е и тоа што во нив субјектот не е површински изразен, но тој сепак е идентичен за дејствата изразени во глаголскоприлошката конструкција и предикатната реченица.

По однос на субјектот ги изделивме следниве случаи: (а) субјектот е идентичен за двете дејства, и притоа, може да биде: (1) површински да не е изразен (види ги претходните примери), (2) во сооднос со глаголскиот прилог, т.е. е сместен во глаголскоприлошката конструкција и (3) во сооднос со глаголот од предикатската реченица; и (б) присуство на различни субјекти.

а. Бидејќи ги изнесовме случаите кога субјектот не е површински изразен, тука ќе ги претставиме случаите кога тој се сооднесува со: (1) глаголскиот прилог и (2) со глаголот од предикатската реченица.

(1) Субјектот е во глаголскоприлошката конструкција: Слушајќи ежо викотниците од животинките, дошол кај нив со полна пола камење (7/16). Одејќи едно дете на даскал, се запрело до еден точач да го гледа сеир као точно едно секирче (8/260). Одејќи по пато момчето, видело на пато една коњцка плоча, сета од бесценет камен, ... (2/257). Одејќи до негде чоеко, му текнало да посигни по дисаги, ... (5/10). Талкајќим умот и к'сметот по ќеот нивни, се погодиле еднаш да се стратат:... (2/236-237). Велејќи така во себеси старио, станал и го викнал внука си ... (5/351). Така велејќи стопано ја настапи рачката од стапицата и ја изведе лисицата, .. (2/28). Мислејќи си така момчето, си тргнало за дома да си иди ... (3/40). Одејќи чоекот низ планина, нашол еден чоек отепан, исечен од армии ... (5/305).

(2) Субјектот е во предикатската реченица: и клало во умо момчето тије зборои и, одејќи си по пато, си ји прогоарало тие зборои и, ... (6/97).

б. Само во еден пример сретнавме неидентични субјекти: Одејќи околу трло, го догледала кучка Лиса ... (2/151). – Одејќи (Силјан) околу трло, го догледала кучка Лиса ...

1.2. Примери во кои дејството од глаголскоприлошката конструкција му претходи на дејството од предикатската реченица. Од вкупно 18 примери, само во еден пример субјектот не е површински изразен: Го сожалил и се прибрал до него да го види што му је; видуајќи го царски син, (чоекот) му се помолил да го качи на коњо, ... (5/255). – При трансформација на соодветните форми би се добило: откако го виде царски син, (чоекот) му се помоли да го качи на коњо, ... (Во овој пример глаголскиот прилог се сооднесува со глагол од свршен вид, т.е. дејството е целосно завшено пред настапување на дејството изразено со глаголот на предикатската реченица).

По однос на субјектот, и при презентирањето на дејства, изразени во глаголскоприлошката конструкција, што им претходат на дејствата во предикатската реченица ги изделивме следните случаи: (а) субјектот е во глаголскоприлошката конструкција, (б) субјектот е во предикатската реченица и (в) дејствата ги вршат различни субјекти.

(а) Примери во кои субјектот е во глаголскоприлошката конструкција: Видуајќи (откако го виделе) синој му тоа нешто, на часо беа се стрчале кај Петка ... (2/254). Слушајќи (откако ги слушнала) Дуња Ѓузели тие зборои од орело, го заверуала ... (3/88). Јадејќи (откако ја изел) царот од рибата, од што му се сладило, зел едно остро ковче да си треби забите ... (2/175).

(б) Примери во кои субјектот е во предикатската реченица: Размислувајќим (откако размислил) овие зборои и друзи ноќта, Силјан уште во темни зори ја праштил в град ... (2/139). Видуајќим (откако ја видело) ја косата, момчето слегло од коњ и си ја зело (2/258). Така велејќи (откако така рекол), си отишол Патенталија откај таа планина (3/90).

(в) Примери во кои дејствата ги вршат различни субјекти: Дојдуајќи тој абер на царо, сакал-нејќел, почнал (други-

от цар) да се погодуа со војската и од дома (3/82). Така велејќи свињата, се грабнале да се борат (3/91). Одејќи си (момчето), се задал еден силен облак со дожд ... (5/22). Одејќи симициичето тамо, (симициичето) и Арапо) се здраоживиле ... (3/38).

Во народната проза, со сложените реченични конструкции, составени од глаголски прилог како носител на реченична информација и предикатска реченица, најчесто се презентираат делумно едновремени дејства, т.е. тие само во еден временски отсек се реализираат едновремено, но и дејства што им претходат на дејствата од предикатската реченица. Во првиот случај, при трансформација, а во вториот, со глаоли од свршен вид.

По однос на субјектот, бројот на случаите кога тој е заеднички за двете дејства, е поголем, од случаите кога се јавуваат два субјекта. Во поголем број случаи субјектот не е површински изразен, а доколку е изразен, тогаш е сместен во глаголскоприлошката конструкција, што не ги исклучува и случаите кога е во предикатската реченица.

Во нашиот материјал, пред сè, со глаголскиот прилог се кондензираат реченични информации за минати и прекажани дејства. Всушност, при трансформација со соодносните личноглаголски форми на присутните времиња во предикатската реченица, може да се констатира дека глаголскиот прилог најчесто се сооднесува со формите на минатото неопределено време.

2. Искажување на минатост со глаголска именка

Б. Конески во својата Граматика во врска со значењето на глаголската именка вели дека „во нашиот народен јазик обично глаголската именка побудува претстава за одвивањето на едно дејство“¹¹⁸. Понатаму, тој дообјаснува дека „глаголската именка пројавува ред особености глаголски, тоа што чини да ја изделуваме како глаголска именка меѓу сите други именки изведени по инаков начин од глаголите. На тоа глаголско во неа се должи несомнено и многу честата употреба на глаголската именка во нашиот народен јазик, во сос-

¹¹⁸ Конески Б., Граматика ... , с.282.

тави каде што се јавува како еден вид „замена“ за подредени реченици со лична глаголска форма ... Глаголската именка го изразува вака згуснато, поекспресивно дејството отколку што би можело да се предаде со лична глаголска форма¹¹⁹.

Б. Конески се изјаснува и за супстантивизација¹²⁰ на глаголската именка: „можат да се посочат и случаи кога од одбележување на процес се стигнало до одбележување на предмет“¹²¹ ... „имаме вакво оттргнување од глаголскиот процес и кај именки што значат апстрактен поим“¹²². На ова оттргнување или апстрахирање од глаголскиот процес кај глаголската именка ќе укажеме со неколку примери: За јадење си носам леб и сол (5/325). Ден, два, три и поеќе ќе го чуаат така, без јадење и без пиене (7/172).

За нас е интересно да согледаме дали оваа форма е носител на темпорално значење.

Глаголската именка е единствен предмет на проучување на магистерската тема на Илија Чашуле. Тој ја разгледува како кондезатор на реченична предикација при номинаизација, како и нејзината супстантивизација. Притоа, тој истакнува дека „Кога врши кондензација на темпорално значење, номинализираната форма може да укажува на антериорност, симултаност или на постериорност на другиот дел од секвенцата, на другиот, корелативниот (соодносниот) предикат“¹²³.

Од табелата¹²⁴ што Чашуле ја приложува во својот труд, може да се види дека во најголем број случаи (180) дејствата изразени со глаголска именка едновременно се вршат со дејствата изразени со лични глаголски форми, а во 29 примера таа укажува на последователност на дејството изразено

¹¹⁹ В.с. 284-285.

¹²⁰ *Slovník Slovanské lingvistické Terminologie*, s.307, Academia Praha 1977 (transformation of one part of speech into another as a result of a reinterpretation of the content of the word – супстантивизација е трансформација на реинтерпретација на содржина на зборот)

¹²¹ Конески Б., Граматика ..., с. 56.

¹²² Конески Б., Граматика ..., с. 56.

¹²³ Чашуле И.

¹²⁴ Чашуле И.

со соодносна лична глаголска форма. Чашуле¹²⁵ во текстовите на Цепенков не сретнал ниеден пример во кој глаголската именка би укажувала на претходност на дејството изразено со лична глаголска форма по однос на дејството што таа го изразува.

Глаголската именка во нашиот материјал најчесто е во состави со личните глаголски форми на минатите времиња. При нејзината замена со лична глаголска форма може да се забележи дека и соодветствува форма од минатите глаголски времиња, односно може да изразува едновремено дејство или пак последователно, во релација со дејството изразено со лична глаголска форма. За разлика од глаголскиот прилог, кој како носител на реченична информација не може да презентира дејства од сегашноста и идноста, глаголската именка во експресивни изрази („Ама трчање“) или во дијалозите, при директно кажување, може да ги презентира и овие временски планови („Мене ме пери сега пустина, а не дома одење“).

Како што веќе кажавме, глаголската именка како кондензатор на предикатна реченица, може да изразува едновременост и последователност во релација со дејствата изразени со лични глаголски форми.

2.1. Примери во кои глаголската именка глаголската именка презентира едновремено дејство со дејството во предикатската реченица: На бегањето волкот ти нашол една свиња и ја спојмел да ја јадит ... (2/24). При трансформација на глаголската именка, таа се сооднесува со глагол од несвршен вид: Додека/Кога бегал волкот ти нашол една свиња ..., а глаголот од предикатската реченица е од свршен вид. Всушност, овие дејства само во еден момент од временската линија се современи. Пр.: Шетал, шетал токму три години и на враќање (кога се враќал) дома кондисал во едно село, ... (6/30). Во пиењето (додека пиела) вода невестата беше го клала прстено во бардачето (2/130).; во пиењето (додека пиеше) ракијата ја виде во коше невестата кај гувееше ... (5/193).

Во примерот: Многу жалеше и понекоаш во тажењето (додека тажеше) го колнеше најмалиот је син ... (2/191), би

---

¹²⁵ Чашуле И.

можеле да говориме за едновременост, бидејќи додека траело дејството изразено со глаголската именка траело и дејството од предикатската реченица.

Интересен е и примерот: На стануање го викнала Кривината акчијата за да му преслагат ручекот ... (3/321). Сметаме дека тој може да се трансформира на два начина: Кога стануала го викнала Кривината акчијата ... и Откако станала го викнала Кривината акчијата ..., всушност во првиот пример се изразува делумна едновременост, т.е. глаголската именка се сооднесува со глагол од несвршен вид, а во вториот пример со глагол од свршен вид. Вториот пример ни дозволува да упатиме на претходност бидејќи се работи за целосно завршено дејство.

По однос на субјектот, од горенаведените примери можеме да констатираме дека тој е заеднички за двете дејства.

Во примерот: Во готвењето (додека се готвеле) ортомата да му ја најамчат, втасало момчето ... (5/243), можеме да констатираме присуство на два субјекта.

2.2 Примери во кои глаголската именка укажува на последователност на дејството изразено со соодветниот предикат: Влегуање (штом влегол) во коњушницата, и го одврзало коњо (2/260); едно измавнал кирацијата, и пупунчето веднаш си летнало и, од силното мавнуање (и од што силно мавнал) на меот кирацијата со вастегарката, пукнал меот ... (2/21). Со прво видуање (штом ја видел), и ја познал оти не е таа девојка, ... (2/174). Грабнуање (ја грабнал), и трештил да бега за кај коњо да се вкачит ... (2/261). Видуање (штом го виделе) тоа нешто кобилите, тргнале по атот и му и однесол кај царот (2/263).

Од изнесените примери можеме да констатираме дека при трансформација, глаголската именка се сооднесува со глагол од свршен вид, односно таа укажува на последователноста на дејствата изразени со соодветниот предикат.

Со глаголскоименската конструкција всушност се укажува само на временскиот редослед на дејствата, а не на нивното времетраење. Оваа информација, пред сè, се добива од прилошките членови на реченицата: – Е, после ете како

што ти кажав, сакаше да не загубит мајка со брата ми и си побегнавме, та по три дни патување се поделивме со брата ми кај што не донесе друмо на два друма (3/155-156).

Глаголската именка сама по себе не е носител на темпорално значење, но употребена во контексти со личноглаголски форми на минатите времиња, допринесува да се презентираат минати дејства. Нејзиното присуство, всушност го збогатува текстот, го динамизира и го прави поинтересен за читателот/слушателот.

Г. ИСКАЖУВАЊЕ НА МИНАТОСТ СО ФОРМИТЕ НА ЗАПОВЕДНИОТ НАЧИН (ИМПЕРАТИВ)

При дефинирањето на заповедниот начин, К. Конески истакнува дека „Императивот (заповедниот начин) се дефинира како однос на говорното лице спрема глаголското дејство како своја желба да се изврши или го искажува во вид на заповед... Така, заповедниот начин во своето основно значење е карактеристичен пред се за дијалошкиот начин на општење, а основни форми со кое се изразува се формите на 2 лице“¹²⁶.

Покрај употребата на императивот во ова свое значење, Б. Конески вели дека „Во нашиот јазик често се употребува императивот не во својата основна служба, ами со други значења“¹²⁷.

„Обична е употребата на заповедниот начин за предавање на дејства што се повторуваат со извесна правилност, последователност, што се вршат по еден установен обичај и сл. Во ваквите случаи заповедната форма се зема како знак за дејството само по себе, без неговата поврзаност со одредено лице, се зема како форма не само за второто ами и за секое

¹²⁶ Конески К., Значењата на императивот во македонскиот јазик (магистерска работа), Скопје 1972, с.1.

¹²⁷ Конески Б., Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1966, с. 264.

друго лице, а во реченицата се разбира на кое од нив се однесува таа¹²⁸.

Од горенаведените дефиниции, може да се констатира дека императивната форма само го означува дејството, без да се мисли на неговата временска определност.

Заповедниот начин своето основно значење го презентира со императивна форма, т.е. со формата за 2 лице. Пр.: – Чекај да видам тевтерот (6/21). – Гледај ми ти сега сеир, дедо, ... (5/354). – Ја сечи ми ока на тристаграм месо, бре касапбаши (5/170). – Хеее, слушајте вамо луѓе – ... – син ми изеде толкуа пари, за толку го продаам, ... (5/214). – Во овие примери императивната форма го презентира своето основно значење на заповедниот начин, односно активно го изнесува ставот на говорителот.

Покрај основното значење, императивната форма е носител и на други значења. За нас, интересни се случаите кога со оваа форма се предаваат повторливи дејства. Во оваа употреба императивната форма предава минати дејства, т.е. дејства што се повторувале во минатото. Пр.: Таа викај така, тој треси снег дури му втаса, и отрчал мажот донекаде, та и ја донесол кошулата (6/37). – Во овој пример всушност, императивната форма е стилски обусловена, т.е. со неа се активира и интензивира дејството што се случило во минатото. При парафразирање на императивната форма со личноглаголска форма на присутното време, би се добило: Таа викала така, тој тресел снег дури му втасало, и отрчал мажот донекаде ... – иста ситуација се среќава и во следниве примери: Арапо оди, Вренго пеи, Арапо оди, Вренго пеи дури му се здодеало и слегол Вренго од Арапо, та легнал Вренго и се качил Арапо (6/151) /оди – одел, пеи – пеел/. Бре сполај му на Бога, тој тргај, таа тргај, и не можеше да је отми (7/21) /тргај – тргаше/.

При трансформација на императивната форма со глаголска, можеме да го констатираме видот на дејството што таа го означува. Најчесто се предаваат едновремени и повторливи дејства.

1. Примери во кои со императивните форми се озна-

¹²⁸ В.с. 264.

чуваат едновремени дејства: Тргнал Пејо на пат да оди; оди и обрнуј се назад за да види дали ќе идат по него Еѓушците (6/199). Оди, шета од меана до меана и влегол во една кај што имало тројца питачи кај си ручале (5/27). Шеткај низ вечната и гледај околу-наоколу да види али ќе можеш да прериша сидот од вечна и да избега, ... (7/105).

2. Примери во кои со императивните форми се означуваат повторливи дејства: Полни ми беа џебовите и пазуите со книги и тештерчиња: пишуј, пеј, пишуј, пеј, со сила сакав да се научам, ... (10/323). Меси, обидуј се, меси, обидуј се, до најпосле беше се испотила арно и на чело и одзади (6/40). Коа го видела пушта овчарица мажа си заклан наместо брав, сплускала со раце, списнала да плачи што е грло течи, пискај и кубе си косите, сирота, пискај се и пишги, што е грло течи (7/198). Тргнаа на работата, со продфавање вино и ракија, со едночудо кар, арно ама еднио кради си пари и пуштај си во едно бовче со киселина слаба што држеле (6/59). Проклетата треска, јади, пи, легни, спи и дробит и на богатиот само меот му тргаше и му го дуеше ... (9/134). – Во овие примери главно се укажува на продолжителноста и интензитетот на дејствата. Ова значење го согледуваме и во примерите каде што се повторува и императивната форма од ист глагол: мисли, мисли, ич ништо не можеш да измисли (5/109); мисли, мисли и дење и ноќе, сиромашкиот, никако не му текнуаше каков џуап да му даат на царот (5/100). Удри гиди, глаат од камење, удри гиди, беше ја издушил сиромашкио како за шардаван (6/230). – Во примериве се изразува продолжителноста на дејствата, но не се постигнува соодветниот резултат (види пр. 5/109, 5/100), или пак се презентира до определен степен (пр. 6/230).

Во примерите каде што императивната форма не се сооднесува директно со глаголската, темпоралноста е означена од покирокиот контекст: Збор тој кажуј, таа плачи; тој кажуј, таа плачи и крши си прстите од жал за татка је (6/227). Оди сирота и плачи низ планина, оди и плачи (5/330).

Што се однесува до субјектот, тој може да биде идентичен за сите дејства, или пак да се јават два или повеќе субјекта. Идентичен субјект има во следниве случаи: Пејо ви-кај и затресуј му ја торбата, до најпосле нога за нога дошол

до кадијата ... (6/219). Плачи денеска, плачи утре и цели ноќи кални, од солзи што ронеше пустата стара, вир вода гробо му го подводи на Костадина (2/191).

Два и повеќе субјекта се јавуваат во следниве случаи: Прашај го, зборуј му царо, царицата, паша, садријазми, пријатели, царцките родеи и друзи луѓе од царо наставени да му зборуваат ... (5/266). Збор тој кажуј, таа плачи; тој кажуј, таа плачи ... (6/227).

Од примерите што досега ги приведовме, може да согледаме дека кога императивната форма го губи основното значење, т.е. кога предава дејства што трале подолго време, означува на специфичен начин минати дејства, т.е. интензивира и активира дејства што се случиле во минатото. Временскиот план не се означува со императивната форма туку од глаголските форми на минатите времиња, присутни во речничните конструкции, или пак од поширокиот контекст.

Поблиску определување на императивната форма се постигнува кога таа е придружена со глаголот чини, односно тој како носител на темпорални значења, временски ја определува и императивната форма.

Присуството на императивните форми многу придонесува за збогатување на динамиката на текстот, се нарушува монотонијата при раскажувањето и едновремено го прави стилски побогато.

ЗАКЛУЧОК

1. Основно средство за презентирање на граматичката категорија на времето е системот на глаголските времиња. Овој систем во словенските јазици бележи различен развој. Во српскохрватскиот, македонскиот и бугарскиот јазик се чува системот што го поседувал старословенскиот јазик (со извесни разлики при нивната употреба), а во западнсловенските и источнсловенските (со исклучок на лужичките) јазици, тој систем се свел на три основни члена.

2. Временскиот план на минатоста во народната проза (Марко Цепенков) главно се презентира со личноглаголските форми на аористот, имперфектот, перфектот, плусквамперфектот, минато-идното и идно прекажаното време, со *сум* и *имам*-конструкциите, како и во синтаксичките конструкции со неличните глаголски форми (глаголскиот прилог и глаголската именка) и заповедниот начин.

Додека личноглаголските форми на времињата, како и *сум* и *имам*-конструкциите можеме да ги третираме како основни изразни средства за искажување на минатиот временски план, неличните глаголски форми (глаголскиот прилог и глаголската именка) и заповедниот начин претставуваат споредни изразни средства.

3. Глаголските времиња ги разгледувавме од аспект на нивната примена (апсолутна) и секундарна (стилска) употреба.

а. *Аорисѝ*. Аористот во неговата апсолутна употреба е релативно малку застапен. Ова се должи пред сè на карактерот на анализираниот материјал. Во оваа своја употреба тој е презентираан во изолиран исказ, т.е. во дијалозите.

Зависно од ставот на раскажувачот, како сведок или

како раскажувач на дејствата, условно е направена класификација на аористот како носител на раскажувачката линија и кога не е носител. Во ситуациите кога аористот е носител на раскажувачката линија, можеме да прифатиме дека се работи за негова апсолутна употреба, а во вториот случај (кога не е носител на раскажувачката линија), тој е стилски обусловен.

Иако се обидовме да воспоставиме појасна граница меѓу овие две ситуации, констатиравме дека тоа не е можно. Изборот на соодветната глаголска форма, всушност зависи од раскажувачот, а сè е во функција на раскажувачкиот стил.

Присуството на аористот од несвршени глаголи во овој материјал, освен што укажува на една постара јазична ситуација, укажува и на неговата мошне жива употреба. Со него се искажуваат дејства (1) како општи факти, т.е. со значење на целосно завршени дејства. При што не се побудува претстава за нивното продолжување во времето, (2) продолжителни дејства, т.е. дејствата се искажани во нивното траење во времето (продолжителноста на дејствата се изразува со повторување на формите како на ист глагол, така и од различни глаголи со слично значење), и (3) се изразуваат едновремени дејства коишто се преплетуваат, т.е. не се последователни.

Карактеристично за ова време е и тоа што, иако категоријата определеност е морфолошки изразена, таа е изразена и со присуство на временски лексички определби.

б. *Имперфект*. Имперфектот во своето основно значење предава минати дејства, и тоа во нивниот тек во времето, односно тие можат да бидат (1) процесуални, (2) повторливи и (3) вообичаено-повторливи, а овие пак може да преминат во квалификативни. Поради оваа карактеристика на имперфектот, тој не е самостоен, односно се врзува за минат ориентационен момент (МОМ). МОМ може да биде изразен со личноглаголски форми на глаголските времиња, како и со прилошки средства. Кога се врзува со аористот, се работи за негова апсолутна употреба, а кога се врзува со перфектот се работи за мешање на времињата, т.е. неговата употреба е стилски обусловена.

Во ситуациите кога нема присуство, т.е. релација со

друга глаголска форма (тогаш најчесто се работи за лично осведочно дејство), станува збор за негова апсолутна употреба.

в. *Перфект̄и*. Во најголем дел од материјалот перфектот е во употреба за прекажување. Перфектот кој претпочита временски неопределени дејства, во нашиот материјал се среќава и како временски неопределен, но и во голем број случаи како определен. Определеноста е изразена со лексички средства, а не морфолошки. Со нив се лоцираат дејствата на временската оска. Во временските реченици (со соодветните сврзници) посредно, преку изразување на едно дејство, се укажува на друго дејство што се извршило во минатото.

Мешањето на формите на минатите определени времиња со формите на перфектот е мошне застапено и претставува стилско обележје на овие текстови.

Појавата на формите на перфектот од несвршени глаголи исто така укажува на една постара јазична ситуација. Формите може да се јават (1) поединечно и (2) да се повторуваат, при што укажуваат на времетраењето на дејството и едновремено го зголемуваат неговиот интензитет.

г. *Плусквамперфект̄и*. Плусквамперфектот е релативно малку застапен во својата апсолутна употреба. Во ситуации кога тој се сопоставува со аористот, станува збор за директно кажани дејства.

Во најголем дел овие форми изразуваат дејства што им последуваат на аористните и на перфектните. Исто така се застапени и примери во кои имаме изразување на последователни дејства само со формите на плусквамперфектот. Оваа употреба укажува дека тој е стилски употребен, односно се чувствува неговото преземање на функциите на перфектот. Тоа може да се констатира и од парадигмата (застапеноста на формата беше за сите лица) и на тој начин се сведува на стилска разновидност на перфектот.

д. *Минато-идно време*. За минатото-идно време, кое изразува „минато дејство што се одредува како идно од гледна точка на некој друг минат момент“, е релевантна реализацијата на тоа дејство, а неа ја констатира читателот/слушателот.

Покрај тоа што со ова време се изразуваат намеравани дејства, се искажува претпоставка, како и обусловени дејства, во нашиот материјал најчесто се користи во неговата итеративно-хабитуална употреба, т.е. се искажуваат дејства што се повторувале во минатото или што се вршеле вообичаено. По однос на реализацијата, овие дејства се позитивно маркирани. Дејствата, исто така, се искажани како директни, т.е. определени и осведочени.

ѓ. *Идно прекажано време.* Прекажувањето, како доминантно во овие текстови, се гледа и при употребата на ова време. Со идно прекажано време се прекажуваат идни и минато-идни дејства, и тоа, во нивната основна употреба, т.е. кога се презентира (1) временскиот редослед на дејствата, и кога се предаваат (2) повторливи, (3) обусловени и (4) намеравани дејства.

Мешањето на формите на ова време со формите на идното, е стилски обусловено, т.е. со него се постигнува психолошко пренесување во времето кога се одвивало дејството.

4. *сум* и *имам*-конструкции. Овие конструкции, иако се употребуваат за директно кажување и за прекажување, главно искажуваат минати дејства од аспект на резултативноста, односно минатото дејство се презентира во МС како резултат, состојба, т.е. не се следи процесот на неговото извршување.

5. *Нелични глаголски форми.* Глаголски прилог. Во народната проза, со сложените реченични конструкции, составени од глаголски прилог како носител на реченична информација и предикатска реченица, најчесто се презентираат делумно едновремени дејства, т.е. тие само во еден временски отсек се реализираат едновремено, но и дејства што им претходат на дејствата од предикатската реченица.

Со глаголскиот прилог се кондензираат реченични информации за минати и прекажани дејства, т.е. при трансформација со соодносните личноглаголски форми на присутните времиња во предикатската реченица, може да се констатира дека глаголскиот прилог најчесто се сооднесува со формите на минатото неопределено време.

За оваа форма е карактеристично врзувањето со еден или два и повеќе субјекта. По однос на субјектот, бројот на случаите кога тој е заеднички за двете дејства, е поголем од бројот на случаите кога се јавуваат два субјекта. Во повеќето случаи субјектот не е површински изразен, а доколку е изразен, тогаш е сместен во глаголскоприлошката конструкција, но не се исклучени и случаите кога е во предикатската реченица.

Глаголска именка. Оваа форма кога ги пројавува своите глаголски особености, всушност претставува замена на предикатска реченица. Во нашиот материјал таа е во состави со личноглаголски форми на минатите времиња, и при тоа изразува (1) едновремени и (2) последователни дејства, во релација со дејствата изразени со личноглаголски форми.

За разлика од глаголскиот прилог, кој изразува дејства само од минатиот временски план, глаголската именка може да презентира дејства и од сегашноста и од идноста. Глаголската именка, сама по себе не е носител на темпорално значење, но употребата во контексти со личноглаголските форми на минатите времиња, придонесува да се презентираат и минати дејства.

6. *Императив.* Заповедниот начин исто така не е носител на темпорално значење, односно со него не се искажува временски план туку служи само за означување на дејството. Временскиот план се констатира од личноглаголските форми на времињата во контекстот. Поблиско временско определување на императивната форма имаме во случаите кога таа е придружена од глаголот *чини*.

7. По однос на фреквенција на формите, можеме да истакнеме дека најзастапени се формите на перфектот (околу 1800), па на аористот (790), плусквамперфектот (500), имперфектот (280), идното прекажано време (88) И минатото-идно време (64). Бројот на СУМ И ИМАМ-конструкциите, на неличните глаголски форми и на формите на заповедниот начин е значително помал.

Од изнесените констатции, можеме да истакнеме дека во јазикот на народната проза постои развиен систем на фор-

ми со темпорално значење, како и на форми кои не се носители на ова значење, но зависно од контекстот презентираат дејстава од минатоста.

ЛИТЕРАТУРА

Адмони В. Г., *Статус обобщенного грамматического значения в системе языка*, Вя, бр. 1/1975, стр. 39-54.

Александров А., *За класификацията на българските глаголни времена според ориентационните им моменти*, Ез и лит., 1985, бр. 3, стр. 112-119.

Андрейчин Л.Д., *Основна българска граматика*, Изд. Наука и изкуство, София 1978.

Барентсен А. А., *К описанию семантики категорий вид и время на материале современного русского литературного языка*

Белић А., *О језичкој природи и језичком развоју*, Београд 1958

Бенвенист Е., *Лингвистичке функције глагола бити и имати*, Проблеми опште лингвистике, Београд 1975

Богдан З., *Аорис у романима Мирка Божића*, ХФД 1977

Бондарко А. В., *Грамматическая категория и контекст*, Ленинград 1971

Вид и время русского глагола, Москва 1971

Об относительном и абсолютном употреблении времен в русском языке (в связи с вопросом о темпоральности), Вя, XIV 6

Бунина И. К., *История глагольных времен в болгарском языке*, Москва 1970

Вукотић Ј., *Синтаксичка вредност имперфекта у савременом српскохрватском језику*, Радови научног друштва НРБ и Х, т. III, кн. 2., Сарајево 1955

Видоески Б., *Класификација на глаголиите во нашиот литературен јазик*, МЈ и, бр. 1 (1950), стр. 15-21.

Велковска С., *Глаголскиите конструкции од ишиоџи сум дојден и имам дојдено во иексиовиите на Марко К. Цейенков*, Скопје 1985 (магистерски труд).

Галтон Х., *Крајка теорија за македонскиот глаголски вид*, Прилози V 1-2, 1974, Скопје, Одд. За општествени науки, стр. 13-35.

Гержиков Г., *Българските глаголни времена като система*, ИИБЕ, кн. XXII, 1973, стр. 125-150.

Глушак Т.С., Семенова С.К., *К проблеме обоснования статуса функционально-сематических категории в языке*, бр. 2, 1980, стр.73-79.

Golamb Z., *Nowomacedoński typ perfectum ze slowem **imam/sum***, ZNUJ 37, Prace jezykoznawcze, z.4, 1969.

Грицкат И., *Каковы общие и частные закономерности развития глагольной системы в славянских языках*, ЈФ, кн. XXII, Београд 1957-58

Деянова М., *История на сложените минали времена в български, сърбо-хърватски и словенски език*, БАН, София 1970

Към въпроса за функционалния развој на перфекта в славянските езици, Славистичен сборник, стр. 59, София 1963

Имперфект и аорист в славянските езици, БАН, София 1966

Демина Е. И., *Пересказывательные формы в современном болгарском языке*, Вопросы грамматики болгарского литературного языка, Москва 1959

Дешариева Т. И., *К проблеме соотношения глагольных категории вида и времени*, Вя, бр. 4, 1976, стр. 72-76.

Лингвистическиот аспект категории времени в его отношении к физическому и философскому аспектом, Вя бр. 2, 1975, стр. 111-117.

Ивић М., *Систем личних глаголских облика за обележавање времена у српскохрватском језику*, Годишњак филоз. Фа-

култета у Н. Саду, II, стр. 139-150.

Ivčić S., *Slavenska poredbena gramatika*, Загреб 1970

Игњатовић Д., *О временским прилозима ииџа данас, ноџас, леџос, зимус* и СЛ., Зборник за филологију и лингвистику ИВ-В, Н. Сад 1961-1962, стр. 95-102.

Исаченко А.В., *О грамматическом значении*, Вя год. X, 1961, кн.1, стр.34.

Јнакиев М., *Българските глаголни форми с които се съобщава за минали събития и начините за превеждане на руското прошедшее время*, Български ез. и лит.

Jonke Lj., *O bogatoj izrazajnosti glagolskih vremena i načina*, Jezik XIV, Zagreb, 5/1966-67, str. 132-154.

Конески Б., *Грамаџика на македонскиоџ лиџераџурен ја-зик*, Скопје 1967

Исџорија на македонскиоџ ја-зик, Скопје 1967

За џреодностџа и неџреодностџа на џлаџолиџе во нашиоџ ја-зик, МЈ IV, бр. 8 (1953), стр. 169-173.

Прилеџскиоџ џовор, Годишен зборник на Филозофскиот факултет II, Скопје 1949, стр. 245-302.

Конески К., *Глаџолскиџе консџрукции со џе во македонскиоџ ја-зик*, докторска дисертација, Скопје 1979

Kowalska A., *O funkcji form bylby dał, bylby zrobili*, JP 55, 1975, str. 34-41

Косеска-Ташева Б., *System temporalny gwar bułgarskich na tle języka literackiego 1977*, Monografie slawystyczne komitetu słowia-
noznawstwa ПАН

Кржижкова Е., *Некторые проблемы изучения категории времени в современном русском языке*, Вя XI, бр. 3, 1962

Kuryłowicz J., *Perfectum słowiańskie na -ль*, SPANKr, 14, 1971, стр. 52-55

Корончевски А., *Македонскаџа консџрукција имам = џарџиџиџиџ џреџерџиџ* како балканизам, МЈ XXX (1979), стр. 123

Каранфиловски М., *Рускојџо минајџо време од несвршен вид и неџовиојџи ѓревод на македонски*, ЛЗБ XXV (1978), кн.1, стр. 35-40

Ујџоџребајџа на минајџојџо неоџределно време во ѓреводиџе од руски, ЛЗБ XXI (1977), кн.2, стр. 73-79

Корубин Б., *Перфектџојџи и констџрукцијџе со сум и има во врска со месџојџо на клиџишкиџе*, II научна дискусија, Охрид 1975, Скопје 1984

Лант Х., *Морфолоџијџа на македонскиојџи ѓлаџол*, МЈ II, 1951, бр.6, стр. 123-131.

Луценко Н. А., *О перфектној функцији глагольных форм настоящего (на материале причастий современного русского языка)*, ФН 1983, бр.5, стр.74.

Љоровска-Шокларова Г., *Констџрукцијџе со временскиџе сврзници: додека, додека да и додека не во македонскиојџи јазик и нивниџе еквиваленци во џолскиојџи*, СЛП-Ј, бр.5, Скопје 1987, стр. 241-260.

Марков Б., *Глаџолскиојџи сисџем на современиојџи македонски јазик*, ЛЗБ (1970), бр.5, стр. 1-8.

Маслов Ю.С., *Имперфект глаголов совершенного вида в славянских языках*, Вопросы славянского языка I, Москва 1954, стр. 104-108.

Граматика на българския език, София 1982.

Очерки по аспектологији, Ленинград 1984

Мишеска-Томиќ О., *Глаџолојџи има како експоненци на ѓлаџолскиојџи вид*, ЛЗБ XXV (1978), кн.2, стр.51-53.

Мусић А., *Прилози науци о ујџоџреби времена у срџскохрватском језику*, Глас САНУ XXI, стр. 109-173, СХСIII, стр. 67-119, СХХIV стр. 1-59.

Аорист имџерфектџивних ѓлаџола, ЈФ В, стр. 27-28.

Паноска Р., *Глаџолскиџе констџрукцији со има/нема во македонскиџа уметничка лиџератури*, II научна дискусија, Охрид 1975, Скопје 1984

Пјанка В., *Функциије и значења на глаголије е и има во синтаксичкије и глаголскије перифразични конструкции во македонскиој јазик* (врз анализа на текстот од М. Цепенков „Преданија“), II научна дискусија, Скопје 1975, Скопје 1984

Селиверстова О. Н., *Семантички анализ предикативних притяжательных конструкции с глаголом быйъ*, Вя бр. 5, 1973, стр. 95-105.

Савић М., *Исказивање прошлости у српскохрватској и румунској јублицисци*, Радови Симпозијума (Вршац 1970, стр. 22-23), Панчево 1972

Сладојевић Ч.П., *О основним временским категоријама у јублицисци глаголских облика у српскохрватском језику НК*, Београд 1966

Станков В., *Имперфектът в съвременния български книжовен език*, София 1966

Българските глаголни времена, София 1969

Конкуренција на глаголните видове в българскиој книжовен език, БАН София 1976

Стевановић М., *Значење аорисци имперфективних глагола*, ЈФ XXVII, 1-2, Београд 1966-1967, стр. 165-184.

Око значења аорисци, Наш језик, кн. VIII, стр. 140.

Начин одређивања значења глаголских времена, ЈФ XXII, стр. 32, 1958

Функције и значење глаголских времена, Научно дело, Београд 1967, САНУ, посебна издања, Одд. литературе и језика, кн. 20; Савремени српскохрватски језик I/II, Научна књига, Београд 1979

Око значења имперфекци, Зборник Филозофског факултета Универзитета у Београду IV-2

Studia gramatyczne bułgarsko-polskie, t.I, Temporalność, V. Kosecka-Toszeва, I. Sawicka, J. Mindak, Slavica, Prace Slawystyczne, No 48, Wrocław 1986

Тополињска З., *За двојнојо јублицисци на конструкцијите со*

има во македонскиот литературен јазик, II научна дискусија, Охрид 1975, Скопје 1984, стр. 25-33

Miejsce konstrukcji z.tzw. formę na -І w systemie form predykatywnich czasownika macedońskiego, SFPS XV (1976), Стр. 289-302

Теунисен М., *Македонскиот минало неодредено време: една парадигма со две функции*, СЛП-Ј, бр. 5, Скопје 1987, стр. 227-232.

Тошев К., *Некои практични прашања во врска со миналото одредено свршено време (аорисит) и неговата класификација*, МЈ III, бр. 4 (1952), стр. 73-74 и МЈ III, бр. 5 (1952)

Угринова-Скаловска Р., *За граматичките функции на глаголот има*, II научна дискусија, Охрид 1975, Скопје 1984

Усикова Р., *К вопросу о системе модальных и темпоральных форм глагола в македонском языке*, Прилози В, 1-2, Одд. За општествени науки, МАНУ, стр. 101-106.

Месиното на формиите со помошното глагол има и глаголската придавка во среден род -но/-то во македонскиот глаголски систем, II научна дискусија, Охрид 1975, Скопје 1984, стр. 34-44.

Македонский язык – Глагол, Славянские языки, Москва 1977

Фридман В., *За некои особености на македонскиот глагол од гледна точка на генеративната семантика*, МЈ XXV, 1974

Fidler SW., *Interferensbedingte gramatische Synonymie und Nomonomie. Zu den Perfect-bildungen in westmacedonischen Mundarten*, Zeitschrift für Slawistik XVII, i, Berlin 1972

Feleszko K., *Macedońskie zdania czasowe (rola kategorii werbalnych)* SFPS XV (1976), стр. 143-150

Aspekt a charakterystyka temporalna macedońskich form preterytalnych, SFPS 13, 1974, Warszawa

Feleszko K., Koseska V., *Z problematyki czasownika południowosłowiańskiego*, SFPS 13, Warszawa, 1974

Feleszko K., Koseska-Tosewa V., Sawicka I., *Zagadnienia predykcji imennej w językach południowosłowiańskich*, Ossolineum 18

Friedman V.A., *The Grammatical Categories of the Macedonian indicative*, Columbus, Ohio, 1977

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....	5
I ОПШТ ДЕЛ.....	9
II ПОСЕБЕН ДЕЛ.....	13
A. ИСКАЖУВАЊЕ НА МИНАТОСТ СО ЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ.....	13
1. Минато определено свршено време (аорист).....	13
2. Минато определено несвршено време (имперфект).....	35
3. Минато неопределено време (перфект).....	45
4. Предминато време (плусквамперфект).....	67
5. Минато-идно време.....	74
6. Идно прекажано време.....	80
B. ИСКАЖУВАЊЕ НА МИНАТОСТ СО КОНСТРУКЦИИТЕ СУМ <i>ДОЈДЕН И ИМАМ ДОЈДЕНО</i>	84
B. ИСКАЖУВАЊЕ НА МИНАТОСТ СО НЕЛИЧНИ ГЛАГОЛСКИ ФОРМИ (ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ И ГЛАГОЛСКА ИМЕНКА).....	92
Г. ИСКАЖУВАЊЕ НА МИНАТОСТ СО ЗАПОВЕДЕН НАЧИН.....	100
ЗАКЛУЧОК.....	105
ЛИТЕРАТУРА.....	111

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“
МАКЕДОНИСТИКА 10/2009

ЉУБИЦА СТАНКОВСКА

**ЕТИМОЛОГИЈАТА НА
ИМИЊАТА НА РАСЕЛЕНИТЕ
СЕЛА ОД ОХРИДСКО**

Во Охридската област денес постојат 58 селски населби од кои во областа Дебарца се вбројуваат 30 села. Анализирајќи ги пишаните историски извори и современиот топонимски материјал, утврдивме дека во минатото во Охридско егзистирале многу повеќе села отколку што се познати денеска. Раселувањето на селата во Охридско настанало поради историските збиднувања, што се случувале во текот на времето, како и поради економските услови и епидемиите на смртоносни болести што го сотирале населението, но, исто така, и поради честите насилства што ги трпело населението од разни злосторници, вклучувајќи ја и турската војска. Врз основа на спроведените истражувања успеавме да евидентираме 40 раселени населени места кои веќе не постојат во Охридската област. Во овој прилог ги елаборираме имињата на раселените охридски села од етимолошки аспект, а за некои од нив се обидовме да понудиме ориентири за нивната можна локација.

Алисџираџи. Источно од селото Требеништа, околу патот во насока кон селото Ливоишта, се наоѓа локалитетот *Алисџираџи* каде што се пронајдени стари остатоци од некогашна црква и гробишта и се претпоставува дека тука некогаш постоело село.

Исчезнатото село *Алисџираџи* е регистрирано во турските документи од крајот на XVI век. Во турскиот опширен пописен дефтер за Охридската нахија од 1536-1539 година името на селото е напишано како *Ахи Сџираник*, а во него се попишани 12 христијански семејства и 1 неженето лице¹. Со името *Ахи Исџираник*, односно *Ахи Сџираник* селото е заведено во пописниот дефтер за Охридската нахија од 1582-1583

---

¹А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 12.

година кога во него се избројани 11 христијански семејства и 1 имот². Притоа, А. Стојановски забележува дека податокот во дефтерот се однесува на исчезнатото село *Алисџирајџи* кое се наоѓало југоисточно од селото Требеништа, а северно од градот Охрид.

Кај К'нчов селото е регистрирано како *Алисџирајџи*, а во него имало 50 жители, македонско население³. На топографската карта од 1957 година со името *Алисџирајџи* е обележена месноста каде што се наоѓало селото⁴. Тоа е, всушност, една ридска месност со ниви во атарот на селото Требеништа која денес од месното население се вика *Али-Сџираџи*⁵. Кај Ј. Трифуноски овој топоним е запишан како *Алисџирајџи*⁶.

Првиот дел *Али* од топонимот *Али Сџираџи* В. Пјанка го објаснува со личното име *Алија* < тур. *Ali*, а вториот дел од името *Сџираџи* смета дека е множинска форма од апелативот *сџираџа* 'место каде што се молзат овци'⁷.

Засега не располагаме со доволно податоци кои би ни помогнале при етимолошката анализа на името на исчезнатото село. Од записот во турскиот документ може да се претпостави само тоа дека името на селото е изменето во *Алисџирајџи*, односно во *Али Сџираџи*, но исто така треба да се каже дека и во дефтерот тоа не е правилно запишано или дешифрирано.

Во името *Ахи Сџираник*, коешто е документирано во турскиот дефтер, се izdelуваат два дела од кои првиот *Ахи* е нејасен, а вториот дел *Страник* може да претставува самостојно име кое е образувано од апелативот *сџираник 'страна

² *Охрид и Охридско низ историјата*, книга втора, Скопје 1978, 30; А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 166.

³ В. К'нчов, *Македонија. Етнографија и статистика*, Софија 1900, 253.

⁴ И. Петрушевски, Н. Петрушевска, *Географски топонимски речник на Република Македонија*, Скопје 2001, 11.

⁵ В. Пјанка, *Топонимската историја на Охридско-пресјанскиот базен*, Скопје 1970, 317.

⁶ Ј. Ф. Трифуноски, *Охридско-сџирушка област, антиројџеографска проучавања*, Београд 1992, 248.

⁷ В. Пјанка, *op. cit.*, 178, 215.

на рид, страна на јама, пештера', сп. го географскиот апелатив страница '(на река) речен брег'⁸, словен. *stranik* 'простор во печка'⁹, мак. *сираник* 'странец'¹⁰.

Во турскиот дефтер би можело да се претпостави дека името на селото е погрешно запишано наместо *Ајо Сџираџи, што би значело *Свети Сџираџи. Ако се земе предвид оваа претпоставка, тогаш името на селото треба да се објасни како име кое е преземено од име на некоја црква *Свети Сџираџи, која била посветена на христијанскиот светец *Евсџираџиј* < грч. Εὐστράτος 'цврст, постојан'.

Сепак, при толкувањето на името на селото *Алисџираџи* треба да се има предвид дека тоа може да има и бригиска провениенција, сп. го топ. *Chalisrous* кој, според В. Пајанковски, има бригиско потекло¹¹.

Белица. Најстарите изворни податоци за раселеното село Белица се од XVI век. Исчезнатото село *Белица* првпат се споменува во записите од XVI век во Слеченскиот поменик каде што е запишано со формата *Бџица*¹². Тоа е регистрирано и во турските пишани извори од XVI век. Во турскиот пописен дефтер за Охридската нахија од 1536-1539 година селото е заведено како *Белица*, а во него се попишани 32 христијански семејства и 3 неженети лица¹³. Во обликот *Белица* неговото име е наведено и во турскиот опширен пописен дефтер за Охридскиот санџак од 1582-1583 година, а во селото биле попишани 7 христијански семејства, 1 неженето лице и 2 имоти¹⁴. А. Стојановски ова село го лоцира јужно од градот

⁸ Б. Видоески, *Географската терминологија во дијалектните на македонскиот јазик*, Скопје 1999, 152.

⁹ F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, tretja knjiga, Ljubljana 1995, 323.

¹⁰ *Речник на македонскиот јазик*, т. III, ред. Б. Конески, Скопје 1966, 336.

¹¹ Е. Петрова, *Бригите на централниот Балкан во ИИ и И милениум пред н.е.*, Скопје 1996, 186.

¹² А. М. Селищев, *Македонские кодексы XVI-XVIII веков*, София 1933, 68.

¹³ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 19.

¹⁴ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 244.

Кичево, што сметаме дека не е прифатливо решение.

Иако засега не можеме со сигурност да потврдиме каде се наоѓало селото *Белица*, сепак сметаме дека неговата локација треба да се бара во областа Дебарца, а не е исклучена можноста тоа да се наоѓало и подолу, во реонот на селото Требеништа зашто низ неговиот атар тече Беличка Река, а една рамна месност се вика Белички Гумења, чијашто придавска морфема со право В. Пјанка ја изведува од топонимот *Белица*¹⁵. Во атарот на селото Ботун, кое припаѓа кон областа Дебарца, еден извор и дол се викаат *Бела Вода*.

Името на селото *Белица* е метонимиско образување, односно тоа е преземено од постаро хидронимиско име **Белица*, а така порано, најверојатно, се именувала Беличка Река. Потамонимот **Белица* е структурно-топонимиска единица која е произведена од некогашната синтагматска формација **Бела (Вода)*, чијшто атрибут е еднаков на формата за женски род *бела* од придавката *бел* < стсл. бѣлъ, кој се супстантивизирал со суфиксот *-ица* по испаѓањето на именскиот дел од составот изразен со апелативот *вода*. Семнатицката вредност на потамонимиското име **Белица* е 'вода со бела боја, односно вода богата со пена, создадена од брзиот воден тек, прозрачна, чиста вода'. Старото село *Белица* секако било сместено по текот на реката **Белица*, а откако името се пренесло на селската населба, реката почната да се вика според името на селото *Белица* како Беличка Река.

На македонската јазична територија се среќаваат низа еднакви примери, сп. *Белица* – река, притока на Бистрица (Костурско), *Белица* – река, лева притока на Струма (Световрачко), *Белица* – река, десна притока на Места (Разлошко), *Белица* – река, притока на Јудова, притока на Треска (Кичевско), *Белица* – река, лева притока на Мегленица, *Белица* – ниви и извор (Д. Дупени, Ресенско), *Белица* – села во Кичевско, *Белица (Горна и Долна)* – две села во Струшко и други.

Белово. Во турскиот пописен дефтер за Охридската нахија од 1536 – 1539 година е регистрирано исчезнатото село *Белово*, а во него живееле 6 христијански семејства. Во

¹⁵ В. Пјанка, *op. cit.*, 220.

опширниот пописен дефтер за Охридската нахија од 1582-1583 година името на селото е наведено во обликот *Белово*, а во времето на спроведувањето на пописот во него имало само 5 лица¹⁶. Неговата локација тешко може да се утврди, бидејќи податоците со кои располагаме се многу оскудни.

Основата на името на селото *Белово* е изведена од личното име *Бело*, регистрирано во писмените споменици од XIV век¹⁷. Личното име *Бело* претставува хипокористична форма, добиена по пат на скратување од сложените антропоними *Беломир*, *Белослав* во чијшто состав се содржи морфемата *бело-* која потекнува од придавката *бел* < стсл. бѣль. Ојконимот *Белово* е елиптично име со посесивно значење, а настанало со суспензивизација на адјективот *Белово од постарата атрибуциска синтагма **Белово (Село)*. Придавскиот член *Белово од составот **Белово (Село)* е образуван со придавскиот суфикс *-ов* во формата за среден род *-ово* кој има посесивно значење. Името на селото *Белово* означува 'село кое му припаѓа на Бело'.

Личното име *Бело* е заложено, на пример, во основата на придавскиот член од сложеното име *Белово-Камче* – месност што се наоѓа во атарот на селото Елшани (Охридско). Овој микропоним упатува на помислата дека исчезнатото село *Белово* се наоѓало во соседство на селото Елшани, а по раселувањето на жителите од селото неговиот атар се вклучил во атарот на селото Елшани.

Белче. Раселеното село *Белче* се наоѓало во соседство на селото Мраморец. Тоа било лоцирано западно од Мраморец во близина на месноста Градиште. Неговите куќи биле сместени на една рамнина со надморска височина од 1.000 м. Сега на локалитетот *Белче*, кој влегува во атарот на селото Мраморец, се познаваат остатоци од селски куќи, а недалеку од селиштето има урнатини од стара црква и остатоци од стари гробишта¹⁸. Во месноста се наоѓа засидана чешма која

¹⁶ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 93.

¹⁷ Љ. Станковска, *Речник на личните имиња кај Македонците*, Скопје 1992, 37.

¹⁸ Ј. Ф. Трифуноски, *црт. дело*, 304.

се вика Шарски Извор.

Народното предание раскажува дека во почетокот на XIX век жителите од селото *Белче* на Велигден воделе оро кај селската црква Свети Никола, а орот го водела девојката Цвета. Тој ден во селото престојувале двајца Албанци, кои биле спахии, по потекло од селото Песочани. Тие сакале да ја грабнат девојката Цвета, а нејзините двајца браќа ги убиле. Заради тоа Турците го нападнале селото, ги запалиле куќите и ја разрушиле црквата, а жителите од селото, главно, ги иселиле во Демирхисарско каде што основале ново село Белче. Во соседното село Сливово семејството *Белчевци* потекнува од раселеното село *Белче*.

Ојконимот *Белче* претставува елиптично име со посесивно значење. Тоа потекнува од првобитната бинарна конструкција **Белче (Село)*, чијшто придавски член е образуван со придавскиот суфикс *-јъ* во формата за среден род *-је*. Во неговата основа лежи личното име *Белец*. Гласот *ј* од суфиксот *-јъ* извршил јотување на претходниот консонант *ц* во *ч*. Значењето на името на селото *Белче* е 'село кое му припаѓа на Белец'.

Личното име *Белец* < **Белъць* е деминутивно име, а е образувано од личните имиња *Беле*, *Бело* со деминутивниот суфикс *-ец* < *-ъць*. Личното име *Беле*, кое како и името *Бело*, е изведено од сложените антропониими *Беломир*, *Белослав*. Деминутивното име *Беле* е регистрирано во писмените споменици од XII век¹⁹. Личното име *Белац* е познато во антропонимијата на српскиот јазик. Тоа е регистрирано во Дечанските хрисовули од XIV век со формата *Бълъць*²⁰.

Во македонската топонимија се евидентирани и други топонимски единици во чијашто база се наоѓа името *Белец*. Еднакво ојконимско образување, на пример, претставува името на демирхисарското село *Белче*, а со микротопонимот *Белче Рамништије* – месност со ниви во атарот на селото Семениште (Скопско), се потврдува структурниот развој на ојконимот *Белче*.

¹⁹ Љ. Станковска, *Речник на личниите имиња кај Македонциите*, Скопје 1992, 36.

²⁰ М. Грковиќ, *Имена у Дечанским хрисовулама*, Нови Сад 1983, 164.

Биџор. Исчезнатото село *Биџор* е регистрирано во турскиот пописен дефтер за нахијата Дебарца од 1536-1539 година кога во него живееле 28 христијански семејства и 2 неженети лица²¹. Со формата *Биџор* неговото име е заведено и во опширниот пописен дефтер за Охридската нахија од 1582-1583 година, а во него имало 20 христијански семејства и 2 неженети лица²². Во дефтерот стои дека селото *Биџор*, бидејќи бил „стар дервен“, што значи дека и порано вршело дервенциска служба, и со овој попис е запишан како дервен. Задачата на жителите на селото им била да го чуваат преминот, што се наоѓал на опасно место, на патот од Охрид кон Дебар. Како дервенциско село тоа е заведено и во еден извор од 1633 година²³. А. Стојановски смета дека селото *Биџор* се простирало крај истоимениот извор кој и денес може да се види североисточно од селото Боровец, недалеку од Црни Дрим, кое припаѓа во струшкиот крај. И покрај искажаното мислење, сепак локацијата на селото *Биџор* досега останала неубицирана. Земајќи го предвид фактот дека селото *Биџор* во пописот спроведен во XVI век е запишано во нахијата Дебарца, тоа, најверојатно, се наоѓало во таа област, и тоа, можеби, во месноста *Биџор* – извор во атарот на селото Песочани, кое се наоѓа на патот од Охрид за Дебар.

Ојконимот *Биџор* е метонимиско име кое настанало со преземање од името на некој друг објект кој се викал *Биџор. Топонимот *Биџор е рамен на апелативот *биџор* ‘вид камен, варовник’. Во македонскиот јазик апелативот *биџор* се користи со значењата ‘шуплив варовит камен што се создава во извори и слапови, варовник’²⁴. Во дијалектите се јавува и неговата фонетска разновидност *биџур*. Лексемата *биџор*, освен во македонскиот јазик, е позната и во другите балкански јази-

²¹ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 22.

²² А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 84.

²³ А. Стојановски, *Дервенциството во Македонија*, Скопје 1974, 158.

²⁴ *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 133.

ци, сп. буг. *бигор* 'шуплив варовник', хрв., срп. *бӣгар* и *бӣгор* 'сига, седра', алб. *бӣгорр* 'порозен, лесен варовник', аром. *bigǎ*²⁵. Потеклото на апелативот *бӣгор* не може со сигурност да се утврди. Научниците се согласуваат во тоа дека апелативот *бӣгор* ѝ припаѓа на најстарата супстратна лексичка наслојка и, веројатно, води потекло од ис. **бӣгор-*. Прабазата на лексемата *бӣгор* може да има илирско, тракиско или бригиско потекло, односно таа била во употреба во лексиката на старите балкански јазици. Во македонскиот јазик, па оттука и во топонимијата, апелативот *бӣгор* може да се претпостави дека бил позајмен од бригискиот јазик, односно од нероманизираните Бриги кои сè уште живееле во енклави на македонската територија во времето на доселувањето на македонските Словени на Балканскиот Полуостров. Овој збор не можел да се позајми од албанскиот ниту од ароманскиот јазик. Во ароманскиот јазик зборот *bigǎ*, секако, има врска со латинското *biga* 'вид печиво', сп. словен. *biga* 'вид печиво', алб. *bigë* 'трска'²⁶. Во албанскиот јазик по сè изгледа дека *bigorr*, во кој се јавува гласот *g* наместо аспирантното *gh*, е заемка од словенските јазици, односно од српскиот и/или македонскиот јазик.

Присуството на топонимите во чијашто основа е заложен апелативот *бӣгор* се распространети, речиси, на целата македонска јазична територија, сп. *Бӣгор* – планина и шума (Бороец, Струшко), *Бӣгор* – чешма (Лесковица, Штипско), *Бӣгори* – село и поток, се наоѓа во горниот тек на реката Војуша во Албанија²⁷, *Бӣгорица* – извор и чешма (Приковци, Кратовско), *Бӣгорлица* – извор и шума (Г. Добреноец, Кичевско), *Бӣгоро* – карпа (Водоча, Струмичко), *Бӣгорчејно* – извор (Требичино, Струмичко), *Бӣгрејнца* – извор (Г. Средорече, Охридско), *Бӣгришиџа* – извор (Слатина, Охридско), *Бӣгур* – ниви и шума (Костурино, Струмичко), *Бӣгуриџа* – стена (Патале, Леринско), како и во синтагмите:

²⁵ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. I*, Zagreb 1971, 147; *Български етимологичен речник*, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, София 1971, 46.

²⁶ F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika, prva knjiga*, Ljubljana 1976, 20.

²⁷ A. M. Селищев, *Славянското население в Албанија (Карта)*, София 1931, Карта 46.

Биџорлива Вода – извор, *Биџор Доленци* – село во Кичевско, *Биџрови Камења* – рид (Присовјани, Струшко) и други.

На територијата на Србија се среќаваат повеќе топоними изведени од апелативот *биџор*, сп. *Биџар* – поток, лева притока на Доброча, *Биџар* – поток кај селото Сига, *Биџор* – студенец во близината на Дечани, *Биџренац* – река, лева притока на Млава → Дунав, *Биџреница* – река, десна притока на Зубрава во сливот на Морава и село кај Куприја, регистрирано во XIV век и други²⁸.

Брез. Во турскиот опширен пописен дефтер за Охридската нахија од 1582-1583 година исчезнатото село *Брез*, кое припаѓало во нахијата Дебарца, се споменува во белешката каде што се евидентирани жителите на селото Слиово. Таму стои дека поп Пејо е дојденец во селото Слиово од *Брез*²⁹. Оттука може да се заклучи дека селото *Брез* се наоѓало во областа Дебарца. А. Стојановски вели дека неговата локација треба да се бара во месноста *Брес* – месност со ниви, што се наоѓа во атарот на селото Слиово. Освен тоа што топонимот *Брес* можел да настане од **Брез* со обезвучување на крајниот консонант $z > s$, како што претпоставува Стојановски, поверојатно е тој да е добиен од **Бресѝ*, и тоа со испаѓање на крајниот глас *ѝ*, сп. го подолу името на селото *Бресѝ*. Затоа е нужно локацијата на исчезнатото село *Брез* да се побара на друго место во пределот на Дебарца за што ќе ни помогне современата топонимија. Имено, низ селото Лактиње, кое е соседно село на селото Слиово, тече реката *Брежаница*, десна притока на Годиска Река, десна притока на Сатеска. Името на оваа река е образувано со суфиксот *-ица* од етникот **брежани*, а тој е образуван со етничкиот суфикс *-јани* од топонимот **Брез* и означува ‘луѓе кои живеат во месноста **Брез*’. Притоа, консонантот *ј* од суфиксот *-јани* извршил јотување на претходниот консонант *з* во *ж*. Во структурен поглед потапонимот *Брежаница* потекнува од поста-

²⁸ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I, Zagreb 1971, 147; Z. Павловић, *Хидроними Србије*, Београд 1996, 34-35.

²⁹ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 252.

рата адјективна синтагма *Брежанска < *Брѣжанъска (*Река*), чијашто придавка е изведена од името на етникот *брежани со формата за женски род *-ска* < *-ъска* од придавскиот суфикс *-ъскъ* (современата форма е *-ски*), која се супстантивизирала со суфиксот *-ица* по елизијата на апелативот *река*, а при извршувањето на оваа зборообразувачка постапка отпаднала и придавската морфема *-ска*.

Од погореизнесените факти може да се претпостави дека не е исклучена можноста старото раселено село *Брез* да било сместено во изворишниот дел на реката *Брежаница*, односно на падините на планината *Славеј*, во пределот над селата *Годивје* и *Лактиње*.

Името на селото *Брез* е метонимиско образување, а е пренесено како име на населбата од името на некој друг објект кој се викал *Брез. Нашето мислење е дека името *Брез, најверојатно, се однесувало на изворот на реката *Брежаница*, а не е исклучено порано така да се викала и односната река. Откако се развила селската населба на планинските падини покрај изворишниот дел на реката, таа го презела името *Брез* од името на изворот, односно од реката *Брез, а потоа по етничкото име на жителите на новоформираното село *Брез*, реката почнала да се вика *Брежаница*. Хидронимското име *Брез < *Брѣзь настанало со супстантивизација на адјективот од постарата синтагматска формација *Брез < *Брѣзь (*Извор, Појшок*). Адјективот *Брез < *Брѣзь од составот *Брез < *Брѣзь (*Извор, Појшок*) е образуван од фитонимот *бреза* со придавскиот суфикс *-ъ*. Значењето на хидронимот *Брез може да се дефинира како 'извор или поток каде што има бреза, каде што расте бреза'. Зборообразувачката постапка при образувањето на ојконимот *Брез* се одвивала по следниов пат: *Брезъ (*Извор, Појшок*) > *Брезъ > *Брез → *Брез*.

Фитонимот *бреза* 'листопадно дрво со бела кора и ситни листови, *Betula alba*³⁰ < стсл. *брѣза* е општословенски збор кој потекнува од прасл. *berzā, а ова води потекло од ис. *bhereǵā, добиено од коренот **bher-* 'светол, бел'³¹. Тоа значи дека др-

³⁰ Толковен речник на македонскиот јазик, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 179.

³¹ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj.I, Zagreb 1971, 207; F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, prva knjiga, Ljubljana 1976, 43.

вото се вика така поради белата боја на кората.

Во атарот на селото Лактиње Ј. Трифуноски ја бележи месноста *Брежајна* и вели дека таму има два потока³². Во основата на топонимот *Брежајна*, исто така, е заложен фитонимот *бреза*. Топонимот *Брежајна* е дијалектна форма, добиена од постарото име **Брежавина* кое потекнува од некогашниот синтагматски состав **Брежава (Шума)*, чијшто придавски член е образуван со полиморфемниот суфикс *-јав* кој извршил смекнување на консонант *з* од апелативот *бреза* во *ж*. Потоа, придавката **Брежава* од составот **Брежава (Шума)*, по елизијата на именскиот дел изразен со апелативот *шума*, се супстантивизирал со суфиксот *-ина*. Сегашниот облик на топонимот *Брежајна* настанал најпрвин со загубата на интервокалното *в*, а потоа нееднородните вокали *аи*, кои се нашле во непосреден допир, го дале дифтонгот *ај*: **Брежавина* > **Брежаина* > *Брежајна*. Топонимот *Брежајна* е уште една потврда дека во околината на старото село *Брез* некогаш имало брезова шума.

Инаку, фитонимиската база *бреза* послужила за образување на редица топоними како во македонската топонимија: *Бреза* – шума и пасиште (Бенче, Бродско), *Брезиџије* – брезова шума (Полето, Делчевско), *Брезица* – река, д. пр. на Бабуна (Теово, Велешко), *Брезје* – шума (Дејловце, Кумановско), *Брезо* (< *Брезово*) – место со шума (Граждено, Преспанско), *Брезовица* – шума и ливади (Горјане, Гостиварско), *Брезоец* (< *Брезовец*) – дол над селото (Вир, Бродско), *Брезојца* – шума и вода (Г. Добреноец, Кичевско) и други, така и во топонимијата на другите словенски јазици: срп. *Бреза*, *Брезице*, *Брезова*, *Брезовец*, *Брезовица*, словен. *Breza*, *Breznik*, *Brezovo*, *Brezovec*, *Brezovica*, рус. *Березина*, *Березники*³³.

Брезница. За раселеното село *Брезница* не располагаме со историски писмени потврди. Дека постоело селото *Брезница* во Охридско, дознаваме од топонимијата. Имено, една планинска месност што се наоѓа источно од селото

³² Ј. Ф. Трифуноски, *циџ. дело*, 291.

³³ З. Павловиќ, *op. cit.*, 46; F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, prva knjiga, Ljubljana 1976, 43; В. А. Никонов, *Краткий топонимический словарь*, Москва 1966, 51-52.

Мешеишта се вика *Брезница*. Како што забележува Ј. Трифуноски селото *Брезница* постоело до средината на XIX век³⁴.

Ојконимот *Брезница* е метонимиско име, а е преземено од некое постаро оронимиско или хидронимиско име *Брезница. Во основата на топонимот *Брезница* лежи фитонимискиот апелатив *бреза*³⁵, в. *Брез*. Топонимот *Брезница* < *Брѣзница потекнува од постарата придавска синтагма *Брезна < *Брѣзна (*Река, Шума*), чијашто придавска компонента е образувана со придавскиот суфикс *-ънъ* во формата за женски род *-ъна* > *-на*. По елиминирањето на именскиот дел од составот *Брезна < *Брѣзна (*Река, Шума*), кој можел да биде изразен со термините *река, шума*, придавката *Брезна < *Брѣзна се супстантивизирала со суфиксот *-ица*³⁶. Семантиката на топонимот *Брезница може да се искаже со дефиницијата 'река каде што има бреза' или 'место со брезова шума'. Деривациската постапка при образувањето на ојконимот *Брезница* се одвивала на следниов начин: *Брѣзна (*Река, Шума*) > *Брѣзна + *-ица* > *Брѣзница > *Брезница → *Брезница*.

Во топонимијата на другите словенски јазици, исто така, се среќаваат идентични топонимиски образувања, сп. словен. *Брезница*, срп. *Брезница*³⁷.

Бресѝ. На раселеното село *Бресѝ* обрна внимание Ј. Трифуноски во своите антропогеографски проучувања за Охридско-струшката област. Тој соопштува дека источно од селото Оздолени во насока на селото Издеглавје се наоѓа селиштето кое се вика *Бресѝ*³⁸. Народното предание раскажува дека порано на тоа место постоело село кое подоцна се раселило. Некои негови жители се доселиле во селото Оздолени. Во месноста *Бресѝ* сега има остатоци од сидишта

³⁴ Ј. Трифуноски, *циѝ. дело*, 244.

³⁵ В. Пјанка, *ор. cit.*, 165.

³⁶ Љ. Станковска, *Топонимиие со суфиксоѝ -ица во Македонија*, Скопје – Прилеп, 2001, 60.

³⁷ F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, prva knjiga, Ljubljana 1976, 43; З. Павловић, *оѝ. циѝ.*, 46.

³⁸ Ј. Ф. Трифуноски, *циѝ. дело*, 282.

од куќи и од гробови, а постои и некогашната селска чешма. Кај В. Пјанка името на оваа месност е забележено со неговата дијалектна форма *Брес*³⁹, бидејќи крајниот консонант *ӣ* се губи во говорот на месното население.

Името на исчезнатото село *Бресѝ* е метонимско образување, односно тоа е преземено од постаро име на некој друг географски објект. Топонимот **Бресѝ* е добиен со топонимизација на фитонимскиот апелатив *бресѝ* 'листопадно шумско дрво, *Ulmus*'.⁴⁰ Овој фитонимски збор води потекло од стл. брѣстѣ, а тоа потекнува од прасл. **berstь*, кое се изведува од ие. **bherk'tos*⁴¹. Фитонимот *бресѝ* се употребува во образувањето на топонимите на нашата јазична територија, сп. *Брес* – брестова шума и нива (Давидово, Гевгелиско), *Брес* – месност (Рапштани, Кичевско), *Бресје* – место со брестови (Лисолај, Битолско), *Бресјено* – место со брестови дрвја (Девич, Бродско), *Бресѝо* (< *Бресѝоѝ*) – брестова шума (Полог, Битолско), *Бресѝои* (< *Бресѝоѝ*) – ниви и брестови (Мало Црско, Кичевско), *Бресѝче* – брестова шума (Црнобуки, Битолско).

Вишево. Исчезнатото село *Вишево* е регистрирано во турскиот опширен пописен дефтер за Охридската нахија од 1582-1583 година каде што е напишано како *Вишешево*, а во второто издание на дефтерот се предава со формата *Вишево*⁴². Со извршениот попис во селото биле попишани 31 христијанско семејство и 11 неженети лица. Селово е регистрирано од В. К'нчов каде што е запишано со формата *Вишево*, а во заграда ја наведува и дијалектната форма *Вишоо*⁴³. Во 1900 година во селото *Вишево* имало 18 жители, македонско население. Од Д. М. Бранкоф името на селото е забележено во обликот

³⁹ В. Пјанка, *op. cit.*, 327.

⁴⁰ Толковен речник на македонскиот јазик, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 180.

⁴¹ F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, prva knjiga, Ljubljana 1976, 42.

⁴² *Охрид и Охридско низ историјата*, книга втора, Скопје 1978, 29; А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 82.

⁴³ В. К'нчовъ, *цѝӣ. дело*, 252.

*Vichevo*⁴⁴. Кај Ј. Трифуноски месноста *Вишио* е забележена во атарот на селото Оровник⁴⁵. Во реонот меѓу селата Долно Лакочереј и Оровник една ридна месност со извор се вика *Вишио* или *Вишио-Равни*⁴⁶, а познат е и оронимот *Вишевско Брдо* или *Вишовски Рид*. Овие топоними укажуваат дека раселеното село *Вишево* било лоцирано во месноста *Вишио*, што се наоѓа западно од селото Долно Лакочереј, над месноста Кулиште, на надморска височина од околу 1000 м⁴⁷.

Поаѓајќи од погоренаведените историски податоци за името на селото, може да се констатира дека најстарата форма на името на раселеното село била *Вишево*. Сегашното име *Вишио* претставува дијалектна форма добиена од постарото име *Вишево*, којашто настанала со губењето на гласот *в* во интервокална позиција и со асимилација на вокалот *e > o*, со што се создале услови за контракција на еднородните вокали *oo* во долго *ō* кое потоа ја загубило должината. Постапката на промената на името одела на следниот начин: *Вишево* > *Вишео* > *Вишиоо* > *Вишиō* > *Вишио*. Дека името на селото било *Вишево*, а не *Вишово*, потврдува и оронимското име *Вишевско Брдо* во кое придавскиот дел од составот е образуван од името на селото *Вишево* со суфиксот *-ски*, односно со формата за среден род *-ско*.

Името на селото *Вишево* е посесивно образување во чијашто основа се крие личното име *Више*. Тоа е галовно име добиено по пат на скратување од сложеното име *Вишеслав*, коешто е составено од морфемата *више-* еднаква на стсл. компаративна форма *вѣшне* 'повисок' од придавката *вѣсокъ* 'висок' и од морфемата *-слав* од стсл. им. *слава* 'слава'. Во антропонимскиот речнички фонд се нотирани сложените имиња *Вишеслав*, *Вишимир*, како и изведените форми *Виша*, *Више*, *Вишен*, *Вишин*, *Вишко*, *Више*, *Вишино*, *Вишио*, а во топонимијата се засведочени уште и имињата *Вишеглав*, *Вишесл*,

⁴⁴ D. M. Brankoff, *La Macédoine et sa population chrétienne, Avec deux Cartes ethnographiques*, Paris 1905, 164.

⁴⁵ Ј. Ф. Трифуноски, *цпш. дело*, 252.

⁴⁶ В. Пјанка, *op. cit.*, 334.

⁴⁷ Д. Смилески, *Долно Лакочереј*, Охрид 1986, 15.

Вишом, *Вишослав*⁴⁸. Од структурен аспект ојконимот *Вишево* е елиптично име добиено со супстантивизација на придавката од постарата синтагматска формација **Вишево (Село)* која е образувана со посесивниот суфикс *-ев* во формата за среден род *-ево*. Значењето на ојконимот *Вишево* е 'село кое му припаѓа на Више, односно каде што живее Више'.

Во својата монографија за топонимијата во Охридско-преспанскиот базен В. Пјанка го третира топонимот *Вишио Равни* и притоа го објаснува само неговиот прв дел, чијашто основа ја изведува од личното име *Вишио*⁴⁹. Меѓутоа, тој не дава објаснение за вториот дел од составот, а овој необичен синтагматски состав не е земен предвид ниту во структурната класификација на топонимите.

Ние мислиме дека синтагматскиот состав *Вишио Равни*, кој од структурна гледна точка е нерегуларно сложено име, е создаден отпосле, и тоа со механичко додавање на вториот дел од составот *Равни* кон постојното име *Вишио*. Морфемата *Равни* од составот *Вишио Равни* сметаме дека суштествувала како самостојно име, а така, веројатно, се викал ридот каде што било лоцирано поранешното село *Вишево*. Имено, топонимот *Равни* претставува елиптично име кое потекнува од некогашната бинарна конструкција *Равни Рид, чијашто атрибуциска морфема, којашто е еднаква на старата определена форма *равни* од придавката *равен* < стсл. равѣнъ 'рамен', се супстантивизирала по испаѓањето на именскиот дел од синтагмата кој е изразен со географскиот термин *рид*. Соодветни топонимски единици се среќаваат во охридската топонимија. Така, на пример, *Равен* е познато име на неколку ридови во атарот на селата Годивје, Издеглавје, Песочани, Црвена Вода, а со истото име *Равен* се именува и една рамнина во планинскиот терен на атарот на селото Требеништа.

Габавци. Раселеното село *Габавци* било лоцирано во планинската месност *Габавци*, дијал. *Гџабџи*, што се наоѓа

⁴⁸ Љ. Станковска, *Речник на личниите имиња кај Македонциите*, Скопје 1992, 64; Љ. Станковска, *Суфиксиите -јв, -џв, -џ во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 87-88.

⁴⁹ В. Пјанка, op. cit., 206.

во атарот на селото Долно Лакочереј⁵⁰. Селото *Габавци* е регистрирано од В. К'нчов каде што е напишано во обликот *Гџбавци*⁵¹. Во 1900 година во селото *Габавци* имало 30 жители – Македонци. Селото *Габавци* е раселено во почетокот на XIX век, веројатно, во времето по Илинденското востание од 1903 година. Како име на месност тоа е наведено во картата од А. М. Селишчев каде што е запишано со формата *Гџбавци*⁵².

Ојконимот *Габавци* е етничко име, добиено со топонимизација на етникот во множина **ǰабавци* кој е образуван од некогашен топоним **Габава* со етничкиот суфикс *-ци* и означува 'луѓе кои живеат во месноста што се вика **Габава*'.

Името на топонимот **Габава* се вбројува во топонимските единици кои имаат фитонимско потекло. Неговата основа е изведена од фитонимот *ǰаба* 'ниско растение без листови, со кусо стебло и врв во форма на шапка; печурка, Fungus', а при неговото образување учествува придавскиот суфикс *-ав* во формата за женски род *-ава*. Од структурен аспект, топонимот **Габава* е поименичена придавка, а потекнува од некогашната синтагматска формација **Габава (Планина, Шума)*. По елизијата на именскиот дел од составот **Габава (Планина, Шума)*, кој можел да биде изразен со апелативите *ǰланина, шума*, придавката **Габава* суштествувала како елиптично име. Тоа значи дека мотивацијата за именувањето на месноста **Габава* е присуството на растението *ǰаба*, односно топонимот **Габава* означува 'планина или шума каде што растат габи, месност покриена со габи'.

Според тоа, зборообразувачката постапка при образувањето на ојконимот *Габавци* се движел по следниов пат: **Габава (Планина, Шума) > *Габава + -ци > *ǰабавци → Габавци*.

Во толковниот речник на македонскиот јазик, покрај фитонимиската лексема *ǰаба*, се нотирани и изведените зборови *ǰабар* 'човек што собира габи', *ǰабарка* 'жена што со-

⁵⁰ Ibid., 340.

⁵¹ В. К'нчовъ, *циџи. дело*, 252.

⁵² А. М. Селишчев, *Славянското население в Албания (Карта)*, София 1931, Карта 3д.

бира габи', *џабичка*, дем од габа⁵³.

Лексемата *џаба* потекнува од прасл. *goba и претставува општословенски збор кој се употребува, главно, за означување 'разни видови печурки, Fungus', но означува и 'сунѓер, Spongia', сп. буг. *џба* 'печурка, сунѓер', срп. *џба* 'печурка', хрв. *guba* 'печурка', словен. *goba* 'печурка, сунѓер', рус. *џба*, укр. *хуба*, брус. *хуба*, чеш. *houba* 'сунѓер', стчеш. *huba*, пол. *gabka, geбка* 'печурка', а е сродно со лит. *gumbos* 'испакнатост, израсток'⁵⁴. Понатаму потеклото е нејасно. Некои етимолози сметаат дека има врска со ие. корен е **gambh-* односно **geu-* или **gheubh-* 'свиткува'. Во старословенскиот јазик *гџба* се употребувал со значењето 'сунѓер, Spongia'. Фитонимиската база *џаба* се среќава во образувањето на топонимите во словенските јазици, сп. буг. *Гџбене* – село во Габровско, *Габовица* – месност кај Смоличано (Ќустендилско), словен. *Gobavica* – врв, гробен, *Gobnik* – населба, *Gobovce* – населба⁵⁵.

Во атарот на струшкото село Ложане една месност се вика *Габјуца*⁵⁶. Овој топоним настанал од првобитната форма *Габавица во која, по испаѓањето на интервокалното *в*, нееднородните вокали *аи* го дале дифтонгот *-ај*.

При објаснувањето на топонимот *Габавци* В. Пјанка искажал извесно колебање во врска со неговата етимологија. Тој, од една страна, топонимот *Габавци* го изведува од фамилијарното име *Габав-(ци)* // *Гџбафци* и во лексичко-семантичката класификација на топонимите го сместува во групата топоними изведени од фамилијарни имиња, а од друга страна, во морфолошко-синтаксичката класификација на топонимите односниот топоним го вклучува во групата топоними рамни на етноними произведени со суфиксот *-ци*

⁵³ Толковен речник на македонскиот јазик, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 325.

⁵⁴ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I, Zagreb 1971, 628; Български етимологичен речник*, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, София 1971, 298; F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika, prva knjiga, Ljubljana 1976, 154.*

⁵⁵ Български етимологичен речник, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, София 1971, 298; *Atlas Slovenije, Ljubljana 2005, 102, 125, 78.*

⁵⁶ J. Ф. Трифуноски, *циџи. дело*, 232.

и тогаш неговата основа ја доведува во врска со апелативот *žaba*⁵⁷.

Горица. Исчезнатото село *Горица* се наоѓало покрај источниот брег на Охридското Езеро, јужно од градот Охрид. Населбата била лоцирана на северната падина на ридскиот полуостров *Горица*, чијашто шума била исечена во XIX век по наредба на Целадин-бег. По Втората светска војна брдото *Горица* е повторно пошумено и е едно од најубавите места на охридското крајбрежје. На северното ритче од полуостровот *Горица*, се наоѓаат урнатините на една од трите најстари триконхални цркви во Охрид која била посветена на св. Илија. Другите две цркви се подигнати од св. Климент на рамнината од ридот Плаошник во Охрид. Едната од нив, како што е познато, е црквата Свети Пантелејмон, изградена во 893 година, а другата црква е сѐ уште неидентификуваната црква Свето Благовештение, изградена, веројатно, по 893 година, односно во периодот од 894 до 916 година, која, според опширното Климентово житие од крајот на XI или почетокот на XII век, напишано од охридскиот архиепископ Теофилакт, Климент ја изградил до својот манастир, односно до црквата Свети Пантелејмон. Подоцна, во времето на цар Самуил Климентовата црква Свето Благовештение станала седиште на Охридската архиепископија сѐ до нејзиното укинување во 1767 година, така што може да се претпостави дека нејзиното уривање се одвивало по оваа година.

Со формата *Горица* името на селото првпат се споменува во натписот од XVI век во пештерната црква Свети Стефан Панцир, која се наоѓа над полуостровот *Горица*⁵⁸. Во турскиот пописен дефтер за Охридската нахија од 1536-1539 година името на селото се предава како *Горица*, а во него имало 29 христијански семејства и 3 неженети лица⁵⁹. Тоа е регистрирано и во турскиот опширен пописен дефтер за Охридската

⁵⁷ В. Пјанка, *op. cit.*, 208, 257.

⁵⁸ Г. Ангеличин – Жура, *Сѝраници од исѝоријаѝа на умейѝносѝа на Охрид и Охридско (XV – XIX век)*, Охрид 1997, 242.

⁵⁹ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 56.

нахија од 1582-1583 година каде што е заведено како *Горица*⁶⁰. Во селото со овој попис се избројани 13 христијански семејства и 2 неженети лица. Меѓу далјаните на Охридското Езеро е опишан и „Далјанот *Горица* со шамак” со годишен приход од 1.500 акчиња⁶¹. Во дефтерот е забележено дека црквата Свети Стефан, со друго име Панцир, која била во владение на калуѓерите, сега е во владение на Ахмед Караѓоз, а приходот од имотот на црквата е приклучен кон приходот на селото *Горица*.

Селото *Горица* се споменува и во белешките на Б. Нушиќ од 1892 година каде што е запишано: „и она брдце кај селото *Горица*.” и „*Горица* е мало село, има сè на сè четири христијански куќи. Околу селото се простираат, покрај подножјето на Петринска Планина, убави лозја и горичкото вино е на многу добар глас на охридскиот пазар. Меѓу лозјата тече потокот Рча или Рчанска Река која покрај селото се спушта во езерото. На брегот се издигнуваат две ритчиња по триесет метри височина и обете го прават малиот ридест полуостров, од каде е многу убав погледот на градот Охрид.”⁶². Името на селото е заведено кај В. К’нчов со формата *Горица*⁶³, а од Д. М. Бранкоф е напишано како *Горийза*⁶⁴. Во 1900 година во селото *Горица* имало 14 жители, а во 1905 година броело 24 жители, македонско население.

Името на селото *Горица* е метонимско образување. Тоа е преземено од оронимот *Горица* – мало возвишение и полуостров на источниот брег на Охридското Езеро. Имено, во близина на брдото *Горица*, всушност, била лоцирана старата селска населба, која подоцна станала дел од градот Охрид. Оронимот *Горица* настанал со топонимизација на географскиот апелатив *горица* ‘мала гора, т.е. мала планина, брдо’, а

⁶⁰ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опишан пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 106.

⁶¹ *Ibid.*, 39.

⁶² Б. Нушиќ, *Са обала Охридског језера, Фрагменти из бележака (1892), Разни списи*, Београд, 1966, 101-102.

⁶³ В. К’нчов, *црт. дело*, 252.

⁶⁴ Д. М. Brankoff, *op. cit.*, 162.

потекнува од стсл. горница < прасл. *gorица. Лексемата *gorица* е образувана со деминутивниот суфикс *-ица* од географскиот термин *gora* 'планина'.

Во турските пишани извори од крајот на XVI век во нахијата Дебарца се споменува и мезрата *Горица*⁶⁵. Денес топонимот *Горица* се среќава во атарот на селата 'Рбино, Сливово и Велмеј, а во Преспанскиот регион познати се селата *Горна Горица* и *Долна Горица*⁶⁶.

Градец. Во турскиот опширен пописен дефтер за Охридската нахија од 1536-1539 година е регистрирано исчезнатото село *Градец* во кое живееле 4 христијански семејства и 1 неженето лица, а со пописот спроведен во Охридската нахија во 1582-1583 година во селото *Градец* се попишани 5 христијански домаќинства и 1 неженето лице⁶⁷. Името на неидентификуваното село *Градец* А. Стојановски го доведува во врска со името на реката *Градејница* – река што тече низ атарот на селото Речица и се влива во Опеничка Река како десна нејзина притока. Меѓутоа, основата на името на реката *Градејница* < *Граденица В. Пјанка ја доведува во врска со глаголот *gradi*⁶⁸, што значи дека името на реката не може да се објасни од името на исчезнатото село *Градец*.

Ојконимот *Градец* е метонимиско име, коешто е преземено од некој друг географски објект кој се викал *Градец. Во месноста каде што се наоѓало селото *Градец*, најверојатно, имало останки од стара тврдина која населението ја викало *Градец. Една стара тврдина, како што е познато, имало во близина на преминот Буково на планината Исток. Од историските пишани извори, се дознава дека византискиот император Василиј ИИ, по освојувањето на градот Охрид во 1018

⁶⁵ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 262.

⁶⁶ В. Пјанка, *op. cit.*, 345, 144.

⁶⁷ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 58; А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 130.

⁶⁸ В. Пјанка, *op. cit.*, 199, 349.

година и по разурнувањето на Самуловите дворци и охридските сидини, изградил тврдина на врвот на планината која се наоѓала меѓу Охридското и Преспанското Езеро и ја нарекол Василида (Βασιλίδα)⁶⁹. Според тоа, не е исклучена можноста локацијата на раселеното село *Градец* да била на локалитетот каде што се наоѓале остатоците од споменатата тврдина подигната од Василиј ИИ.

Топонимот **Градец* претставува примарно име кое е рамно на апелативот *градец* < стсл. градьць ‘помал град’. Овој збор е образуван со деминутивниот суфикс *-ец* < стсл. -ьць од апелативот *град* < стсл. градъ кој во средниот век се употребувал со значењето ‘утврден град’, а неговото првобитно значење било ‘оградено место’. Лексемата *град* потекнува од прасл. **gordь* ‘ограда, градина’, а слогот *гра-* настанал по законот на ликвидната метатеза. Таа е општословенски збор, сп. буг. *град*, срп. *град*, хрв. *grad*, словен. *grad*, рус., укр. *город*, чеш. *hrad*, пол. *gród*, глуж. *hród*, длуж. *grod*, каш. *gard*, полап. *gord*, кој има паралели во балтичките и другите индоевропски јазици, а се поврзува со ие. корен **ghedh-* ‘огради’, со превој **ghordh-*, сп. бригиски *Manegordum* ‘град на Мана’⁷⁰.

Долени. Писмени потврди за исчезнатото село *Долени* досега не успеавме до го пронајдеме. Дека во минатото во Охридско постоело село *Долени*, обрна внимание В. Пјанка во своите проучувања за топонимијата на охридскиот крај⁷¹. Тргувајќи од податоците што ги презентира современата топонимија, В. Пјанка тврди дека селото *Долени* било лоцирано во месноста викана *Долени*, што се наоѓа во границите на селото Елшани. На локалитетот *Долени* сега има ниви и ливади.

Името на раселеното село *Долени* претставува етничко име, коешто е добиено со топонимизација на етникот во множина **долени*. Овој етник е образуван од постаро хидронимско име **Дол* со етничкиот суфикс *-ени*, варијанта на суфиксот *-јани* и означува ‘луѓе кои живеат во долина викана

⁶⁹ *Охрид и Охридско низ историјата*, книга прва, Скопје 1985, 199.

⁷⁰ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I, Zagreb 1971, 604; *Български етимологичен речник*, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, София 1971, 271.

⁷¹ В. Пјанка, *op. cit.*, 257, 356.

*Дол⁷².

Еднакви топонимски образувања претставуваат ој-конимите *Долани* – село во Штипско, *Долени* – село во Костурско, *Долјани* = Δόλιανά – село во Берско (Грција), Δόλιανη – село во Јанинско (Грција) и други.

Некогашниот топоним *Дол е еднаков на географскиот апелатив *дол* 'вдлабнатина меѓу ридови, долина меѓу брегови, рекичка меѓу ридови'⁷³. Терминот *дол* потекнува од стсл. *долъ* и претставува општословенска лексема која води потекло од прасл. **doľь*⁷⁴. Географскиот термин *дол* е доста чест во нашата топонимијата. Тој се јавува како самостојна топонимска единица: *Дол* – дол (Г. Страгомишта, Кичевско), *Дол* – суводолица (Миладиновци, Скопско), *Дол* – дол (Тетово), но особено е фреквентен во составот на двокомпонентните топоними: *Вели Дол* – речиште под планината (Белица, Кичевско), *Вилин Дол* – дол со вода (Г. Солње, Скопско), *Два Дола* – долови со вода (Сопишта, Скопско), *Дери Дол* – сув дол со пасиште и ниви (Катланово, Скопско), *Длабоки Дол* – дол (Брждани, Кичевско), *Добри Дол* – долче (Света, Битолско), *Евло Дол* – дол со евли (Лера, Битолско), *Зелен Дол* – долг дол со шума (Ново Село, Скопско), *Зли Дол* – дол (Кажани, Битолско), *Криви Дол* – дол со вода (Ајватовци, Скопско), *Мал Дол* – сув дол (Ракотинци, Скопско), *Суи Дол* – дол (Белица, Кичевско), *Темни Дол* – дол без вода (Бачишта, Кичевско), *Урлисан Дол* – сув дол (Блаце, Скопско) и други.

Жежница. Исчезнатото село *Жежница* се граничело со соседните села *Врбјани* и *Годивје*. Населбата се наоѓала во долината на *Жежничка Река*, десна притока на Сатеска. Народното предание тврди дека на локалитетот *Жежница*, кој се наоѓа на десната страна на Сатеска и над селото *Врбјани*, постоела стара селска населба со исто име од која се познаваат слаби остатоци од старини⁷⁵.

⁷² В. Пјанка, *op. cit.*, 161; Ѓ. Заимов, *Заселване на българските славяни на Балканскиот полуостров*, София 1967, 127.

⁷³ *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 500.

⁷⁴ Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I, Zagreb 1971, 419.

⁷⁵ Ј. Ф. Трифуноски, *цпш. дело*, 287, 296.

Името на селото *Жежница* е метонимско образување, а е преземено од постаро име на некој друг географски објект, веројатно, од име на некоја ридина која во минатото се викала **Жежница*.

Топонимот **Жежница* потекнува од некогашната синтагматска формација **Жежна* < **Жежъна* (*Ридина*), чијшто адјективен член е образуван од апелативот *же̄* 'место изложено на сонце, припек' со придавскиот суфикс *-ънъ* во формата за женски род *-ъна* > *-на*. Адјективот **Жежна* < **Жежъна* од составот **Жежна* < **Жежъна* (*Ридина*), по елизијата на именскиот дел од синтагмата, се супстантивизирал со суфиксот *-ица*. Зборообразувачката постапка при создавањето на ојконимот *Жежница* се движела по следниотв пат: **Жежъна* (*Ридина*) > **Жежъна* + *-ица* > **Жежъница* > **Жежница* → *Жежница*. Притоа, консонантот *̄*, кој се нашол пред редуцираниот вокал од преден ред *ь*, се палатализирал во *ж*. Значењето на топонимот **Жежница* е 'ридина која е изложена на сонце, на припек'.

Името на *Жежничка Река* доаѓа од името на раселеното село *Жежница*, а е образувано со придавскиот суфикс *-ски*, односно со формата за женски род *-ска*.

Апелативот *же̄* 'место изложено на сонце, припек' е девербативна лексема оформена од прасл. глагол **žeg-ti* 'пече', во стсл. јазик е *жешти*, *жегж*, *жежешн*, а во современиот македонски јазик е *жеже*. Во Речникот на македонскиот јазик и во Толковниот речник на македонскиот јазик е наведена лексемите *же̄* со значењето 'знак што се удира на дрвја или на животни' и *же̄га* 'голема жештина предизвикана од сонцето; горештина, припек'⁷⁶. Во дијалектите на бугарскиот јазик апелативот *жег* се употребува со значењето 'жештина, припек'⁷⁷.

Во топонимијата на нашиот јазичен терен се среќаваат повеќе исти топоними, сп. *Жежница* – месност (Преглово, Кичевско), *Жежница* – место на припек со ливади (Јеловјане,

⁷⁶ *Речник на македонскиот јазик*, т. И, ред. Б. Конески, Скопје 1961, 176; *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. И, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 618.

⁷⁷ *Български етимологичен речник*, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, София 1971, 529.

Тетовско), *Жежница* – шума и пасиште (Којково, Кратовско)⁷⁸. Топоними изведени од основата *же̄-* се среќаваат во топонимијата на другите словенски јазици, сп. хрв. *Požežnica*, *Žažežnica*, *Žeženica*, *Žeženik*, пол. *Żegnica*⁷⁹.

Зло̄гореници. Во турскиот пописен дефтер за нахијата Дебарца од 1536-1537 година е регистрирано селото *Зло̄гореници* во кое живееле 26 христијански семејства и 2 неженети лица⁸⁰. Селото *Зло̄гореници* е наведено и во опширниот пописен дефтер за истата нахија од 1582-1583 година каде што е напишано со формата *Изло̄гореници*, а во него биле попишани 11 христијански семејства и 6 неженети лица⁸¹. Освен тоа што се знае дека селото *Зло̄гореници* се наоѓало во областа Дебарца, неговата локација засега не е идентификувана. Тоа, можеби, било лоцирано во месноста *Гореници*, што се наоѓа на планината Караорман, на околу 4 км северозападно од селото Ботун⁸².

Ојконимот *Зло̄гореници* е етничко име кое е создадено со топонимизација на етникот во множина **зло̄гореници*, образуван со етничкиот суфикс *-ци* од постариот топоним **Зло̄горени*. Семантиката на името *Зло̄гореници* може да се дефинира како 'луѓе кои живеат во месноста што се вика **Злогорени*'.

Топонимот **Зло̄горени*, исто така, претставува етничко име, а настанало со топонимизација на етникот во множина **зло̄горени* кој е образуван од исчезнатиот топоним **Зла Гора* со етничкиот суфикс *-ени* < *-ѝни*. При образувањето на етникот **зло̄горени* учествува инфиксот *-о-* кој послужил за соединување на составните делови на топонимот **Зла Гора*. Значењето на топонимот **Зло̄горени* е 'луѓе кои

⁷⁸ Љ. Станковска, *Топонимиите со суфиксот -ица во Македонија*, Скопје – Прилеп 2001, 152.

⁷⁹ P. Šimunović, *Toponimija otoka Brača*, Supetar 1972, 228; E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Nazwy rzeczne Pomorza między Dolną Wisłą a Dolną Odrą*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1977, 141.

⁸⁰ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 91.

⁸¹ *Охрид и Охридско низ историчајта*, книга втора, Скопје 1978, 31.

⁸² Д. Смилески, *Бошун*, Охрид 2002, 8.

живеат или живееле во месноста *Зла Гора’.

Оронимот *Зла Гора е сложено име во кое првиот член *Зла* е рамен на формата за женски род *зла* од придавката *зол*, а вториот член *Гора* е еднаков на апелативот *гора* < стсл. *гора* ‘планина’, а ова потекнува од прасл. *gora ‘врв, планина’. Оронимот *Гора*, иако поретко, сепак се среќава во топонимијата на нашиот јазичен терен. Така, на пример, познат е планинскиот масив *Гора*, со височина од 1589 м, кој го заградува Охридскиот базен од западна страна, *Гора* се вика една планинска област на Шар Планина и други. Идентични топоними се застапени и во топонимијата на словенскиот јазичен ареал, сп. чеш. *Hory*, *Hory Mariánské*, полап. *Gora – *Gohra*, рус. *Гору*⁸³.

Придавката *зол* потекнува од стсл. *zъль* ‘лош, проклет’, а ова води потекло од прасл. *zъль и претставува општословенска лексема, сп. мак. *зол*, буг. *zъл*, срп. *zao*, хрв. *zao*, словен. *zel*, рус. *злое*, укр. *злие*, брус. *злы*, чеш. *zlý*, слов. *zlý*, пол. *zły*, глуж. *zły*, длуж. *zły*.

Во топонимијата на охридскиот терен се среќаваат топонимски единици во чијшто состав се содржи придавката *зол*: *Зла Сѝрана* – планинска месност (Сливово), *Зли Дол* – дол (Велмеј), а нејзиното присуство е засведочено и во топонимијата на останатиот јазичен терен, сп. *Зла Дрма* – рид (Г. Липовиќ, Радовишко), *Зла Падина* – ниви и шума (Крушица, Светиниколско), *Зла Сѝрана* – рид (Карабуниште, Велешко), *Зли Дол* – дол на планината Жеден (Сиричино, Тетовско), *Зли Дол* – дол (М’гленце, Кумановско), *Злокуќани* – село во Скопско и други.

Придавската база *зол* често се јавува како составен дел на топонимите и во другите словенски јазици, сп. буг. *Зла бара*, *Злата плоча*, *Злата урва*, срп. *Зли Дол*, словен. *Zalibreg*, слов. *Zlobivá*, чеш. *Zlovice*, длуж. *Zla droga*, пол. *ZÓy dól*, рус. *Zlovodka*⁸⁴.

Иванени. Исчезнатото село *Иванени* е регистрирано

⁸³ L. Hosák, R. Šrámek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku, I, Praha 1970, 278; V. Šmilauer, Příručka slovanské toponomastiky, Praha 1970, 69; В. А. Никонов, цит. дело, 107.*

⁸⁴ *Български етимологичен речник*, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, София 1971, 665-666; V. Šmilauer, op. cit., 190.

во турскиот пописен дефтер за Охридската нахија од 1536-1539 година кога во него имало 19 христијански семејства и 2 неженети лица⁸⁵. Во обликот *Иванени* името на селото е забележено и во турскиот опширен пописен дефтер за Охридската нахија од 1582-1583 година, а во него живееле 9 христијански семејства и 3 неженети лица⁸⁶. А. Стојановски претпоставува дека раселеното село *Иванени* било лоцирано кај месноста Селиште, која се наоѓа североисточно од селото Мешеишта. Од Ј. Трифуноски пак во атарот на селото Мешеишта се споменува селиштето *Иванино*⁸⁷. Како што забележува Трифуноски селото *Иванино* постоело до средината на XIX век. Во топографската карта од 1954 година е внесено името *Ивани* со кое е обележена една планинска месност што се наоѓа во крајниот западен дел на Плаќенска Планина, североисточно од селото Мешеишта, а од Пјанка во атарот на селото Мешеишта е регистрирана планината *Ивани*⁸⁸. Изнесените податоци укажуваат на тоа дека се работи за една иста планинска месност која денес е позната под името *Ивани*. Сегашната форма на оронимот *Ивани*, веројатно, е добиена од постарото име **Иванени*, кое е преземено од името на старото село *Иванени*, и тоа, веројатно, по неговото раселување. Како што ќе видиме подолу, оваа планина, пред да го преземе името од селото *Иванени*, се именувала поинаку. Инаку, промената на оронимското име **Иванени* во сегашниот облик *Ивани* се случила, всушност, со губење на секвенцата *-ен-*, можеби, како резултат на испуштањето на интервокалното *н*, а потоа со асимилација и контракција на вокалите што се нашле во непосреден допир: *Иванени* > **Иванеи* > **Ивании* > **Иванī* > *Ивани*. Исто така, може да се претпостави дека односната промена на името можела да се случи и како резултат на заемното вкрстување на новото и

⁸⁵ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 93.

⁸⁶ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 124.

⁸⁷ Ј. Ф. Трифуноски, *црт. дело*, 244–245.

⁸⁸ И. Петрушевски, Н. Петрушевска, *црт. дело*, 224; В. Пјанка, *оп. црт.*, 370.

постарото име на планината.

Од изнесените податоци може да заклучиме дека раселеното село *Иванени* се наоѓало на планината *Ивани* во месноста која се вика *Селишије*, а првобитно позната како селиште *Иванени*. Ојконимот *Иванени* е етничко име, кое е создадено со топонимизација на етникот во множина **иванени*. Овој етник е образуван со суфиксот *-ени* < *-ѝни*, варијанта на етничкиот суфикс *-јани* < *-јане*, од топонимот **Ивања*. Според тоа, значењето на името на селото *Иванени* е 'луѓе кои живеат во месноста што се вика **Ивања*'.

Топонимот **Ивања* е елиптична форма добиена со супстантивизација на придавката од постарата синтагматска формација **Ивања (Планина)*, а по елиминирањето на именскиот дел од составот изразен со географскиот термин *ѝланина*. Придавскиот член **Ивања* од синтагмата **Ивања (Планина)* е образуван од личното име *Иван* со посесивниот придавски суфикс *-јѝ* во формата за женски род *-ја* и означува 'планина која му припаѓа на Иван'. Личното име *Иван* има несловенско потекло. Тоа е заемка од лат. *Iohannes*, а ова е позајмено од хебр. *Yōhānān* што значи 'бог е милослив'. Соодветни топонимски единици се присутни на нашиот јазичен терен, сп. *Иван Врв* – врв (Евла, Ресенско), *Иван Гроб* – ниви (Лисичани, Кичевско), *Иван Дол* – исчезнато село во Кичевско, *Иван Тор* – планинска месност со бачила (Галиште, Кавадаречко), *Ивање* – раселено село во Скопско⁸⁹.

Избичани. Со своите теренски истражувања В. Пјанка установил дека во планинската месност во атарот на селото Слатина некогаш постоело селото *Избичани*⁹⁰. Народното предание, пак, тврди дека во непосредна близина на селото Слатина, кај месноста Гурѓин Камен, некогаш постоело село кое се викало *Избишије*⁹¹. Сега во таа месност се наоѓаат сточарски објекти.

Од погореизнесените информации може да се констат-

⁸⁹ Љ. Станковска, *Суфиксиие -ѝј, -ѝјѝ, -ѝ во македонската ѝојонимија*, Прилеп 2002, 176-177.

⁹⁰ В. Пјанка, *op. cit.*, 370.

⁹¹ Ј. Ф. Трифуноски, *ѝѝѝ. дело*, 285.

пра дека раселеното село имало две имиња, и тоа: *Избичани* и *Избишиџе*. Засега не сме во можност да се определиме кое од нив било примарно име на селото, бидејќи не располагаме со никакви податоци од историските пишани извори за ова село. Според нашето мислење, од хронолошка гледна точка, постаро име на селото, секако, било името *Избичани*, а поново е името *Избишиџе*. При нашата анализа ние ќе појдеме од толкувањето на постарото име *Избичани*, а потоа ќе се осврнеме и на толкувањето на поновото име на селото.

Името на раселеното село *Избичани* е примарна топонимиска единица која има етничко значење, а е создадено со топонимизација на плуралната форма **избичани* од етникот **избичанин*. Плуралната етничка форма **избичани* е образувана со етничкиот суфикс *-јани* < *-јане* од постарото име на селото **Избица*. Значењето на ојконимот **Избичани* е 'луѓе кои живеат во селото **Избица*'. Зборообразувачката постапка при создавањето на ојконимот *Избичани* се одвивала на следниов начин: **Избица* + *-јани* > **избичани* → *Избичани*.

Ојконимот **Избица* е примарно име кое настанало со топонимизација на географскиот апелатив *избица* со значење 'мала изба'. Овој апелатив е образуван со деминутивниот суфикс *-ица* од апелативот *изба* 'куќа, дел од куќа, визба, колиба', којшто потекнува од стсл. *нстѣба*⁹². Лексемата *изба* е општословенски збор, срп. *изба* 'клет; колиба', срп. *изба*, хрв. *izba*, словен. *izba*, дијал. *jizba* 'соба', рус. *изба* 'селска куќа', укр. *изба*, чеш. *jizba* 'соба', слов. *izba*, пол. *izba*, дијал. *źba*, глуж. *jstwa*, длуж. *špa*, која води потекло од прасл. **jьstьba*⁹³. Во македонскиот јазик се користат лексичките разновидности *изба* и *визба* кои се употребуваат со значењето 'просторија во куќа што се наоѓа под нивото на приземјето, подрум'⁹⁴.

Претпоставката дека во минатото можел да суш-

⁹² F. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Scientia verlag aalen, Wien, 1963, 271.

⁹³ *Български етимологичен речник*, т. II, ред. В. И. Георгиев, Софија 1979, 16.

⁹⁴ *Речник на македонскиот јазик*, т. I, ред. Б. Конески, Скопје 1961, 273; *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. I, ред. К. Конески, Скопје 2003, 243; *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. II, ред. К. Конески, Скопје 2005, 248.

тествува топонимот *Избица ќе ја поткрепиме со примери од топонимијата. Имено, еден рид со шума во прилепското село Ракле сега се вика *Избица*, а топонимите *Izba*, *Izbice*, *Ispica*, *Išpica*, *Izbično* се познати во словенечката топонимија⁹⁵.

Основата на исчезнатото село *Избичани* В. Пјанка ја изведува директно од апелативот *изб(иц)а*, што сметаме дека не е сосем прифатливо решение⁹⁶.

Топонимот *Избишије*, што се среќава денес како второ име на месноста *Избичани*, е примарно име кое настанало со топонимизација на географскиот апелатив *избишије* кој е образуван од апелативот *изба* со суфиксот *-ишије* и означува 'место каде што имало изба'. Во нашата топонимија, исто така, се присутни топонимски единици во кои е вгарден терминот *избишије*, сп. *Избишија* – село во Ресенско, *Избишије* – вдлабнато место како изба (Вранинци, Кочанско) и други.

Илинце. Исчезнатото село *Илинце* е регистрирано во турскиот опширен пописен дефтер за Охридската нахија од 1536-1539 година каде што е запишано со формата *Хилинце*⁹⁷. Тоа било христијанско село, а во него живееле 16 семејства и 2 неженети лица. Во турскиот опширен пописен дефтер за Охридската нахија од 1582-1583 година е наведено селото *Хилинце*, а во него биле попишани 21 семејство и 2 неженети лица⁹⁸. Во дефтерот, исто така, е запишано дека некојси Шерко бил домазет од селото *Хилинце* во селото Климентани. Ова село досега не е идентификувано на теренот. А. Стојановски смета дека тоа се наоѓало во планинската месност наречена *Илинце* кај селото Мешеишта, каде што имало и манастир.

Како што може да се забележи од погореизнесените белешки, името на ова село не е правилно запишано. Бидејќи преведувачот на документот го предава со името *Илинце*, ние

⁹⁵ F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika, prva knjiga, Ljubana 1976, 215.

⁹⁶ В. Пјанка, op. cit., 256.

⁹⁷ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 233.

⁹⁸ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 152.

ќе ја почитуваме таа форма.

Името на селото *Илинце*, чијашто првобитна форма била **Илинци*, е етничко име. Имено, името на селото **Илинци* е рамно на етникот во множина **илинци* при чијашто деривација учествува суфиксот *-ци* кој се одликува со етничко значење. Овој етник, според нас, е изведен од постаро име на некоја месност што се викала **Илино*. Неговото значење може да се дефинира како 'луѓе кои живеат во месноста Илино'.

Во основата на топонимот **Илино* лежи личното име *Илија*, односно името на светецот *Илија*. Личното име *Илија* е библиско име и претставува заемка од грч. Ἰλιᾶη, а ова е позајмено од хебр. 'Eliyah што значи 'Јехова е мојот бог'. Топонимот **Илино* < **Илијино* е елиптично име со посесивно значење, а потекнува од некогашната адјективна синтагма **Илијино (Брдо, Село)*, чијшто придавски член е образуван со придавскиот суфикс *-ин* во формата за среден род *-ино*. Познато е дека придавскиот суфикс *-ин* се одликува со посесивната функција, а образува топоними од имиња на лица и од лични имиња кои завршуваат на *-а* и *-ја*, сп. *Кадино* – село во Скопско, од апелативот *кадија* 'судија', *Малојино* – село во Кумановско, од личното име *Малојиа*, *Милејино* – село во Тетовско, од личното име *Милејиа*, *Неѓојино* – град, од личното име *Неѓојиа* и други.

Во околината на селото Мешеишта се забележени и други топоними во чијашто основа се крие личното име *Илија*. Така, во атарот на селото Велмеј има чешма *Илинца*, а има и црква која се вика *Илинска Црква*, а во атарот на селото Белчишта една планинска месност со ниви и шума и еден врв се вика *Илинец*⁹⁹. Во Демирхисарско е познато селото *Илино* кое е сместено на Илинска Планина.

Јаворец. Исчезнатото село *Јаворец* се наоѓало југо-источно од селото Велмеј, а 4-5 км северно од селото Брежани, десно од патот Брежани – Велмеј¹⁰⁰. Неговите куќи лежеле во долината на Јаоречка Река, која од месното население денес

⁹⁹ В. Пјанка, op. cit., 370-371.

¹⁰⁰ Ј. Ф. Трифуноски, *црт. дело*, 276.

се вика *Јаорец*. Таму се наоѓа и месноста Црквеште, чиешто име сведочи дека порано на тоа место била селската црква. Низ месноста *Јаорец* тече Јаоречка Река, десна притока на Брежанска Река, лева притока на Сатеска. Еден дел од атарот на исчезнатото село *Јаворец* сега влегува во селото Велмеј, а друг дел е вклучен во атарот на селото Брежани. Изворите на Јаоречка Река се наоѓаат во месноста Завоине, Мочај Кобила и Вирон во атарот на селото Брежани¹⁰¹. Покрај селото поминувал стариот пат кој одел од Дебар преку Долна Дебарца, ја преминувал Илинска Планина и Охридската област ја поврзувал со областа Демир Хисар и понатаму со Битола и Прилеп.

Името на селото *Јаворец*, кое било вклучено кон нахијата Дебарца, е регистрирано во турските пишани извори од XVI век. Со формата *Јаворче* неговото име се споменува во турскиот пописен дефтер од 1536-1537 година кога во него имало 18 христијански семејства и 2 неженети лица¹⁰². Во турскиот опширен пописен дефтер за Охридскиот санџак од 1582-1583 година името на селото е напишано како *Јаворче*, а во селото со овој попис биле избројани 18 христијански семејства и 2 неженети лица¹⁰³. Во пописниот дефтер селото *Јаворец* е заведено како „стар дервен“ што значи дека тоа вршело дервенџиска служба не само во времето на спроведувањето на овој попис, туку и порано. Во изворот не е фиксирана задачата на жителите од дервенџиското село *Јаворец*, но може да се претпостави дека тие го чувале преминот на патот што врвел преку Илинска Планина во насока Дебар – Демир Хисар¹⁰⁴. Во еден турски документ од 1903 година е регистрирано името на месноста, коешто е запишано, исто

¹⁰¹ Н. Степаноски, *Брежани*, Охрид 1988, 22.

¹⁰² А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 96.

¹⁰³ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 243.

¹⁰⁴ А. Стојановски, *Дервенџискиот во Македонија*, Скопје 1974, 207-208.

така, со формата *Јаворче*¹⁰⁵.

Ојконимот *Јаворец* е метонимиско име, преземено од постаро оронимиско или хидронимиско име **Јаворец*. Со голема веројатност може да се претпостави дека првобитно името **Јаворец* се однесувало на некој рид од Илинска Планина што се наоѓа над сегашната долина *Јаорец*, а потоа тоа име се пренесло, можеби, на реката која поминувала покрај ридот **Јаворец*. Откако името **Јаворец* преминало на населбата која се формирала покрај реката, таа почнала да се именува според името на селото како *Јаворечка Река*, дијалектно *Јаоречка Река*.

Во основата на топонимот **Јаворец* лежи фитонимот *јавор* 'шумско листопадно дрво, Асер *pseudoplatanus*'¹⁰⁶. Фитонимот *јавор* потекнува од стсл. *јаворъ* и претставува општословенски збор кој води потекло од прасл. **avogъ*. Во однос на неговата структура оронимот **Јаворец* < **Јаворъць* претставува секундарно-топонимиска формација која произлегува од некогашната бинарна конструкција **Јаворъ/*Јаворјъ* (*Рид*), чијашто придавка е образувана со придавскиот суфикс *-ъ*, или со придавскиот суфикс *-јъ*. По елизијата на именскиот дел од составот, кој е изразен со географскиот термин *рид*, адјективниот член **Јаворъ/*Јаворјъ* се супстантивизирал со суфиксот *-ец* < *-ъць*. Семантиката на хидронимот **Јаворец* може да се дефинира како 'рид каде што има јавор, каде што расте јавор'. Зборообразувачката постапка при создавањето на името на селото *Јаворец* се движела по следниов пат: **Јаворъ/*Јаворјъ* (*Рид*, *Појџок*) > **Јаворъ/*Јаворјъ* + *-ец* > **Јаворец* → *Јаворец*. Соодветни топонимиски образувања се застапени, на пример, во полската топонимија во која познатиот топоним *Jaworz* е образуван од фитонимот *јавор* со суфиксот *-јъ*¹⁰⁷. Еднакви топонимиски единици, на пример, претставуваат топонимите: *Јаворец* – врв на планината Исток, *Јаворец* – село во Кичевско, *Јаорец* – шума (Г. Добреноец, Кичевско).

¹⁰⁵ А. Стојановски, *Турски документи за Илинденското востание*, Скопје 1993, 194.

¹⁰⁶ В. Пјанка, *op. cit.*, 166.

¹⁰⁷ М. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941, 102.

Во топонимијата на македонскиот јазичен терен често се среќава фитонимот *јавор*, сп. *Јавор* – извор и планина (Кичевско), *Јавор* – рид (Свиништа, Охридско), *Јавор* – рид (Присовјани, Струшко), *Јавори* – место на планината Клепа (Грнчиште, Велешко), *Јаворица* – село во Грција, забележено од М. Фасмер во обликот 'Αβορσα¹⁰⁸, *Јаворица* – планинска месност (Жерноница, Гостиварско), *Јаворица* – река, десна притока на Вардар (Гевгелиско), *Јаорје* – ниви (Д. Добреноец, Кичевско), *Јаороец* – шума (Јагол, Кичевско).

Калуѓеров Дол. Името на исчезнатото село *Калуѓеров Дол* е документирано во пописниот дефтер за нахијата Дебарца од 1582-1583 година каде што е заведено како мезра *Калуѓеров Дол*¹⁰⁹. Селото *Калуѓеров Дол* во времето на спроведувањето на овој попис веќе било пусто селиште. Тоа се наоѓало во близина на селото Ботун, најверојатно, кај месноста Манастирец каде што се наоѓа локалитетот *Калуѓеров Дол* и рекичката *Калуѓерка*¹¹⁰. Народното предание раскажува дека на локалитетот Манастирец, кој се наоѓа западно од селото, на далечина од 1000 м, на едно повисоко брдо некогаш постоела манастирска црква, а и денес таму има остатоци од стари куќи.

Името на селото *Калуѓеров Дол* е секундарно, добиено од примарното хидронимско име *Калуѓеров Дол*. Во синтагматското име *Калуѓеров Дол* првиот дел е посесивна придавка во чија основа се наоѓа персоналната именка *калуѓер*, образувана со придавскиот суфикс *-ов*. Вториот дел од топонимиската синтагма *Калуѓеров Дол* е претставен со географскиот апелатив *дол*.

Лексемата *калуѓер* 'припадник на црковниот ред, монах' е заемка од грчкиот јазик. Грчкиот збор *καλῆγερον* е сложенка составена од *καλῆη* 'добар, убав' и *γῆρον* 'старец'. За

¹⁰⁸ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опишан во пописниот дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 258.

¹⁰⁹ В. Пјанка, *op. cit.*, 378; Ј. Ф. Трифуноски, *цит. дело*, 257.

¹¹⁰ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 102.

потеклото на географскиот термин *дол* види кај *Долени*.

Еднакво име претставува исчезнатото село *Калуџеров Дол* кое се наоѓало југозападно од селото Оморани и градот Велес. Тоа е заведено во турските пописни дефтери од XVI век за Велешката нахија¹¹¹.

Коџрница. Од теренските истражувања се дознава дека во близина на селата Мешеишта и Сирула една планинска месност со шума и ниви се вика *Коџрница*. Тргувајќи од фактот дека тие се соседни села, името *Коџрница*, всушност, се однесува на иста локација. Како селска населба тоа е забележено на картата од А. М. Селишев каде што неговото име е запишано со формата *Коџарница*¹¹². Ј. Трифуноски во своите антропогеографски проучувања во Охридско подвлекува дека селото *Коџрница* постоело некаде до средината на XIX век¹¹³. Од изнесените скромни податоци можеме да кажеме дека раселеното село *Коџрница* било лоцирано на падините на планината *Коџрница* што се наоѓа североисточно од Мешеишта, а северозападно од Сирула, во граничниот предел на нивните селски атари.

Името на селото *Коџрница* е преземено од името на друг географски објект кој се викал **Коџрница*. По секоја веројатност селото го добило своето име според името на планината *Коџрница*. Оронимот **Коџрница* претставува топонимско-структурна формација која потекнува од некогашната бинарна конструкција **Коџрна < *Коџрња (Гора, Шума)*, чијашто адјективна морфема е образуванa со придавскиот суфикс *-ънъ* во формата за женски род *-ъна > -на*. Во нејзината основа лежи фитонимот *коџр/коџар* 'мирисливо растение со танки пердувести листови и жолти цветови, *Anethum graveolens* L.'¹¹⁴. Придавската компонента **Коџрна* од составот **Коџрна < *Коџрња (Гора, Шума)*, по елимини-

¹¹¹ А. М. Селишев, *Славянското население в Албанија (Карта)*, София 1931, Карта 3д.

¹¹² Ј. Ф. Трифуноски, *цпш. дело*, 244.

¹¹³ В. Пјанка, *op. cit.*, 170.

¹¹⁴ *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. II, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2005, 600.

рањето на именскиот дел, се супстантивизирала со суфиксот *-ица*. Значењето на топонимот **Којрница* е 'место каде што има, каде што расте копар', односно 'место со копрена, ситна шума'.

Фитонимската лексема *којр/којар* потекнува од стсл. *копръ*, а ова води потекло од прасл. **karpъ* или **koprъ*, чиешто првобитно значење било 'ароматично растение'. Во македонскиот јазик се употребува лексичката варијанта *којар* 'едногодишно растение со мали ливчиња и жолти цветчиња што се употребува како мирудија, во медицината и во козметиката, *Anethum graveolens*', а со апелативот *којарок* се означува 'место обраснато со ситна шума'¹¹⁵. Оваа фитонимска база е општословенска, сп. буг. *копър*, срп. *којар*, хрв. *kopar*, словен. *koper*, *koprc*, рус. *копёр*, укр. *копри*, чеш. *kopř*, слов. *koror*, пол. *koper*, *kopř*, глуж. *koprik*¹¹⁶. Потеклото на фитонимот *којр/којар* некои етимолози го доведуваат во врска со фитонимот *којрива*.

На охридската територија фитонимот *којр/којар* се јавува во основата на неколку топонимски единици: *Којрнеи* – ниви (Годивје, Охридско), *Којарник* – планина во атарот на Охрид.

И во топонимијата на другите словенски јазици, исто така, се среќаваат примери изведени од оваа фитонимска база, сп. буг. *Копара*, хрв. *Koparno*, *Koparnik*, слов. *Koprová dolina*, чеш. *Koprník*, глуж. *Koprow*, длуж. *Kiperna*, полап. *Köpernitz*, пол. *Koparki*¹¹⁷.

Кочовина. Исчезнатото село *Кочовина* е регистрирано во турскиот опширен пописен дефтер за нахијата Дебарца од 1536-1539 година каде што е запишано во обликот *Кочовин*¹¹⁸. Тогаш тоа било христијанско, со 11 семејства и

¹¹⁵ Български етимологичен речник, т. II, ред. В. И. Георгиев, София 1979, 624.

¹¹⁶ V. Šmilauer, op. cit., 102; P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. II, Zagreb 1972, 145.

¹¹⁷ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 115.

¹¹⁸ *Охрид и Охридско низ историјата*, книга втора, Скопје 1978, 30; А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 231.

1 неженето лице. Во турскиот опширен пописен дефтер за истата нахија од 1582-1583 година неговото име се предава, исто така, со формата *Кочовин*¹¹⁹. Во селото во времето на извршувањето на пописот имало 11 христијански семејства и 3 неженети лица.

Локацијата на ова раселено село досега не е идентификувана. Од турскиот извор се дознава дека тоа се наоѓало во областа Дебарца. А. Стојановски селото го сместува јужно од селото Црвена Вода во месноста *Кочун*. Ако се прифати ова гледиште на Стојановски како точна констатација, тогаш треба да се претпостави дека името на селото е погрешно запишано во споменатиот пописен дефтер, бидејќи до денес името на месноста *Кочун*, како и на реката *Кочуница*, не се променети, а анализата што ја направивме покажа дека имињата *Кочовина* и *Кочун*, и покрај нивната сличност, сепак имаат различна етимологија. Според нашето мислење, не е исклучена можноста старото село *Кочовина* да се наоѓало на сегашниот локалитет Старо Село, коешто се наоѓа во горниот тек на реката Кочуница, југозападно од селото Црвена Вода, од кое е оддалечено 2 км, в. *Кочун*. На нивите во локалитетот Старо Село се гледаат остатоци од некогашни сидови од куќи и од гробишта, а таму се наоѓа и црквата Света Петка¹²⁰. Како што тврди народното предание, селото што се наоѓало на локалитетот Старо Село било раселено во 1820 година, во исто време кога се раселило и селото Кочун.

Наведеното име во турските документи од XVI век сметаме дека е погрешно запишано. Како што се предава од приредувачот на документот тоа треба да гласи *Кочовина*, но неговата постара форма, според нас, била **Кочовиџина*.

Името на селото *Кочовина* < **Кочовиџина* е преземено од името на некоја друга месност која се викала **Кочовиџина*. Овој топоним потекнува од некогашната адјективна синтагма **Кочовска* < **Кочовска (Земја)*. Адјективот **Кочовска* од составот **Кочовска (Земја)*, кој е образван со формата за женски род *-ска* од придавскиот суфикс *-скъ*, по испаѓањето на именката *земја* (овде со значење на

¹¹⁹ J. Ф. Трифуноски, *циџ. дело*, 259.

¹²⁰ J. Ф. Трифуноски, *цит. дело*, 259

имот), се супстантивизирал со именскиот суфикс *-ина*. Фигураивно зборообразувачката постапка при оформувањето на ојконимот **Кочовиџина* се движела по следниов пат: **Кочовска (Земја) > *Кочовска + -ина > *Кочовиџина > *Кочовиџина → *Кочовиџина > Кочовина*. Притоа, консонантската група *-виџ-* се упростила со испаѓање на групата *-иџ-*. Идентично образување има и топонимот *Чекотиџина* – месност во атарот на гадот Охрид.

Основата на топонимот **Кочовиџина* е изведена од фамилијарното име **Кочовци*. Ова име е добиено од некогашната придавска синтагма **Кочови (синови, џоџомци)*, чијашто придавка е образувана од личното име *Кочо* со суфиксот *-ов* во формата за множина *-ови*, а по елизијата на именскиот дел од составот, придавката **Кочови* се супстантивизирала со патронимскиот суфикс *-ци < -џци*. Личното име *Кочо* е образувано со суфиксот *-чо* од несловенските имиња *Консџаниџин*, *Никола*. Семантичката вредност на топонимот **Кочовиџина* може да се дефинира како ‘земја која му припаѓа на семејството **Кочовци*’.

Соодветни топонимски образувања се среќаваат и кај другите словенски јазици, сп. хрв. *Petrovina* од **Petrov (posjed)*, *Vo`jakovina*¹²¹.

Кочун. Покрај селото Црвена Вода, од неговата јужна страна, тече реката *Кочуница*, десна притока на Сатеска. Според преданието во долината на реката *Кочуница* порано постоеле две селски населби, и тоа едната била сместена во горниот дел на местото Старо Село, а другата во средниот дел на речната долина во месноста *Кочун*, в. *Кочовина*. Селиштето *Кочун* се наоѓа на дното од речната долина, еден километар подолу од Црвена Вода¹²². На овој локалитет има остатоци од стари гробови, а покрај нив се наоѓа црквиштето Света Богородица и извор со минерална вода. Селото *Кочун* е раселено околу 1820 година, а неговиот атар сега е вклучен во атарот на селото Црвена Вода.

Името на селото *Кочун* е метонимско образување,

¹²¹ P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. II, Zagreb 1972, 581.

¹²² J. Ф. Трифуноски, *циџ. дело*, 259.

коешто е преземено од првобитно хидронимско име *Кочун. Тоа е посесивно име, коешто потекнува од некогашниот синтагматскиот состав *Кочун < *Кочунјџ (*Извор, Пошоок*). Придавскиот член *Кочун < *Кочунјџ од составот *Кочун < *Кочунјџ (*Извор, Пошоок*) е образуван од личното име *Кочун* со посесивниот придавски суфикс *-јџ*. По елиминирањето на именскиот дел од составот *Кочун < *Кочунјџ (*Извор, Пошоок*), кој можел да биде изразен со апелативите *извор* или *шооок*, придавката *Кочунјџ се супстантивизирала и продолжила да постои како елиптично име.

Личното име *Кочун* е образувано со антропонимскиот суфикс *-ун* од хипокористичното име *Кочо*, в. *Кочовина*. Еднаква деривација имаат личните имиња *Белчун, Вачун, Вичун, Калчун, Качун, Крајчун, Крачун, Мичун, Танчун*. Наведените имиња се изведени со суфиксот *-ун* од хипокористични форми образувани со суфиксот *-чо*. Инаку, суфиксот *-ун* бил продуктивна деривациска морфема во нашиот антропонимски систем и со овој суфикс се образувани низа хипокористични имиња, и тоа како од словенско, така и од несловенско потекло: *Балун, Бишун, Благун, Богун, Брашун, Владун, Госшун, Дарун, Добрун, Јакун, Каишун, Корун, Макрун, Мацун, Милун, Микун, Мишун, Павун, Пеишун, Печкун, Радун, Родун, Сјасун, Тошун, Хошун*¹²³. Хипокористичните образувања со суфиксот *-ун* се среќаваат во другите словенски антропонимски систем, сп. хрв. *Dragun, Radun*, срп. *Богун, Брашун, Радун*, буг. *Горун, Достун, Зорун, Ладун, Хватун, Јарун*, пол. **Vorun, Ciechun, *Siemun*¹²⁴.

Леска. Исчезнатото село *Леска* се наоѓало во близина на месноста Грамада, на границата меѓу селата Лешани и Злести¹²⁵. Во турскиот пописен дефтер за Охридската нахија

¹²³ Љ. Станковска, *Речник на личниџе имиња кај Македонциџе*, Скопје 1992.

¹²⁴ M. Šimundič, *Tipovi osobnih imena sa Čakavskoga područja iz XII stoljeća*, Onomastica, r. XXIX, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1984, 192; M. Грковић, *Имена у Дечанским хрисовуљама*, Нови Сад 1983, 83; Ё. Заимов, *Български именник*, София 1988; Т. Скулина, *Старорускиџе именуџицџа особоње*, цз. II, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1974, 37; M. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1982, 143.

¹²⁵ С. Ристески, *Лешани*, Струга 2000, 33.

од 1582-1583 година, меѓу попишаните семејства на селото Металица, се споменува и семејството на Никола Новак, од *Леска*¹²⁶. А. Стојановски смета дека споменатото село се однесува на преспанското село *Леска*. Сепак, поверојатно е да се помисли дека податокот од пописниот дефтер се однесува на охридското село *Леска*, кое веќе било раселено во времето кога се спроведува пописот. Имено, раселеното село Металица, кое е регистрирано во дефтерот, се наоѓало во соседство на селото Присовјани, Струшко што значи дека тоа било лоцирано во околината на охридските села Лешани, Злести, а според тоа и на исчезнатото село *Леска*.

Името на селото *Леска* е преземено од името на некој друг објект кој се викал **Леска*. Топонимот **Леска* настанал со топонимизација на фитонимскиот апелатив *леска* 'шумско овошно растение што расте како ниско дрво или разгранета грмушка со големи, елиптични листови, цветови во вид на реси и мали, јажести или овални плодови со тврда кафејаво лушпа, *Corylus avellana*'¹²⁷. Фитонимот *леска* < стсл. *лѣска* е општословенска лексема, сп. буг. *леска*, срп. *леска*, хрв. *lijeska*, словен. *leska*, рус. *лесковый орех* 'лешник', укр. *ліска*, чеш. *líška*, слов. *lieska*, пол. *laska* 'прат, прачка', *laskowy* 'ореов', глуж., длуж. *leşka*, полап. *leskövëica* 'лешник', а води потекло од прасл. **лѣска*¹²⁸. Фитонимската база *леска* е заложена во низа топонимски единици на нашиот јазичен терен, сп. *Леска* – планинско место на Сува Планина (Прилепско), *Леска Вода* – река (Кичевско), *Лески* – место на планината Орлак (Битолско), *Лескова Тумба* – врв на Сува Планина, висок 990 м (Скопско), *Лесковец* – место на планината Плачковица, *Лесковица* – река (Радовишко), *Лесково* – раселено село во Демирхисарско, *Лескоец* – село во Ресенско и други. Фитонимската база *леска* е застапена во топонимијата на другите

¹²⁶ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опишан во дефтерот на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 123.

¹²⁷ *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. III, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2006, 34.

¹²⁸ *Български етимологичен речник*, т. III, ред. В. И. Георгиев, София 1986, 371.

словенски јазици, сп. срп. *Лесковац*, хрв. *Лесковац*, словен. *Леска*, *Леске*, *Лесковец*, *Лесковица*¹²⁹.

Леџница. Локацијата на исчезнатото село *Леџница* се наоѓала на падините на планината Исток, во источна насока од градот Охрид. Населбата, веројатно, била сместена покрај реката *Лејница*, притока на Охридско Езеро, најверојатно, во месноста *Лејница* каде што има голем извор кој се вика *Сџа-ра Вода* или *Лејница*. Реката *Лејница*, којашто е забележена на топографската карта од 1955 година, се формира од повеќе извори на планината Исток кои се наоѓаат источно од селото Рамне. Оваа река е позната уште и со името Видобишка Река, а во долниот нејзин тек, односно кога тече низ атарот на градот Охрид, таа се вика Грашница. Кај Ј. Трифуноски и кај В. Пјанка името *Лејница* се однесува само на споменатиот извор¹³⁰, додека К. Шапкарев, во 1864 година, со името *Лејница* ја именува планината Исток, а таму е запишано: “*Лејница* планина, разделена од Галичица со еден дол. На источното ребро на *Лејница* има село Исток, за кое се кажува дека било родно место на Јустинаи Јустинијана, наречено така од името на Јустинијановиот татко.”¹³¹. По раселувањето на селото *Леџница* неговиот атар е вклучен во атарот на селото Рамне.

Селото *Леџница* е заведено во турскиот опширен пописен дефтер за Охридската нахија од 1582-1583 година каде што е запишано со формата *Леџница*¹³². Со извршениот попис во селото биле попишани 10 муслимански семејства и 10 неженети лица. Во турски документи од 1903 година името на селото се предава со формата *Лејница*. На картата од Јаранов тоа се бележи како *Леџница*¹³³.

¹²⁹ P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. II, Zagreb 1972, 299; F. Bezlaj, Etimološki slovar slovenskego jezika, druga knjiga, Ljubljana, 1982, 135.

¹³⁰ J. Ф. Трифуноски, *циџ. дело*, 144; В. Пјанка, op. cit., 395.

¹³¹ К. Шапкарев, *Избор*. Приредил д-р Т. Тодоровски, Скопје 1984, 232.

¹³² *Охрид и Охридско низ историјата*, книга втора, Скопје 1978, 29; А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 93.

¹³³ Д. Ярановъ, *Карта на Македония въ географските ѝ граници в мѣрка 1 : 300 000*, София 1933.

Името на селото *Леиница* е метонимско образување, односно тоа е преземено од постарото име на реката *Лејиница*, коешто гласело *Леиница*. Првобитната форма на потамонимот *Леиница* била **Леӣӣница* < **Лѣӣӣница*, а потекнува од некогашната синтагматска формација **Леӣӣна* < **Лѣӣӣна* (*Гора, Река*). Адјективната морфема **Леӣӣна* < **Лѣӣӣна* од синтагмата **Леӣӣна* < **Лѣӣӣна* (*Гора, Река*), по отпаѓањето на именскиот дел од синтагмата, кој можел да биде изразен со географските апелативи *гора* или *река*, се супстантивизирала со суфиксот *-ица*. Во основата на името се наоѓа фитонимскиот апелатив *леска*, а при неговото образување учествува придавскиот суфикс *-ънъ* во формата за женски род *-ъна* > *-на*, в. *Леска*. Семантиката на хидронимот *Леиница* може да се дефинира како ‘гора со леска, односно река околу која има леска’.

Еднакви топонимски образувања на македонската јазична територија претставуваат топонимите: *Леиница* – село во областа Гора, Охридско, денес се наоѓа во Албанија, *Леиница* – река, лева притока на Вардар, *Леиница* – река, десна притока на Пена (Тетовско), *Леиница* – планина (Гајре, Тетовско), *Леиница* – села во Гостиварско, Кичевско, Мариовско, Скопско, Мелничко и други.

Сегашното име на селото *Леиница* настанало од постарото **Леӣӣница* со губење на консонантот *ӣ* во групата *-ӣӣн-*, која се добила по губењето на редуцираниот вокал од преден ред *ъ*, како и со замената на *ѣ* > *е*: **Лѣӣӣница* > **Леӣӣница* > *Леиница*. Името на реката *Лејиница*, исто така, е добиено од постарата форма **Леӣӣница*, но сега со губење на гласот *и* во консонантската група *-ӣӣн-*: **Лѣӣӣница* > **Леӣӣница* > *Лејиница*. Затоа сметаме дека не се убедливи мислењата искажани од В. Пјанка и од Ј. Трифуноски кои хидронимот *Лејиница* го доведува во врска со фитонимот *лејиница* ‘вид круша’, односно со зоонимскиот апелатив *лејиница* ‘вид риба, пастрмка’, поткрепувајќи го притоа своето мислење дека рибата *лејиница* од Охридското Езеро навлегувала длабоко во рекичката *Лејиница*¹³⁴.

¹³⁴ В. Пјанка, *op. cit.*, 168; Ј. Ф. Трифуноски, *цит. дело*, 144.

Манасѿирец. Исчезнатото село *Манасѿирец* е регистрирано во турскиот пописен дефтер за нахијата Дебарца од 1536-1538 година кога во него биле попишани 21 христијанско семејство и 2 неженети лица, а со опширниот пописен дефтер за истата нахија од 1582-1583 година, каде што неговото име е запишано со формата *Манасѿирче*, се попишани само 4 лица¹³⁵. А. Стојановски смета дека селото *Манасѿирец* се наоѓало кај селото Црвена Вода, односно во месноста *Манасѿирец* во атарот на селото Ботун. Од В. Пјанка е забележено дека локалитетот *Манасѿирец*, каде што сега има полициска станица, пасиште и ниви, порано било село кое се наоѓало во атарот на селото Врбјани, а Ј. Трифуноски вели дека раселеното село *Манасѿирец* било лоцирано во долината на Голема Река, во планинскиот дел од атарот на селото Врбјани¹³⁶. Во месноста *Манасѿирец* се наоѓа големиот извор на Голама Река или Сатеска.

Името на селото *Манасѿирец* е образувано по пат на дезинтегралната деривација. Тоа потекнува од некогашната синтагматска формација **Манасѿирски (Мейѿох)*, чијшто адјектив е образуван со определената форма *-ски < -ьски* од придавскиот суфикс *-ьскъ*. Адјективната компонента **Манасѿирски*, по елиминирањето на именскиот дел од составот изразен со апелативот *мејѿох*, се супстантивизирала со суфиксот *-ец < -ьць*, кој има структурно-топонимска функција, а при извршувањето на оваа деривациска постапка се отстранува придавската морфема *-ски* и деривацијата се извршува така што суфиксот *-ец* се присоединува кон производувачката основа изразена со апелативот *манасѿир*. Образувањето на ојконимот *Манасѿирец* фигуративно можеме да го претставиме на следниов начин: **Манасѿирьски (Мейѿох) > *Манасѿир-ьски > *Манасѿир- + -ец > Манасѿирец*.

¹³⁵ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 136; А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санѿак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 263.

¹³⁶ В. Пјанка, *op. cit.*, 401; Ј. Ф. Трифуноски, *цит. дело*, 296.

Апелативот *манасѿир* 'црква со придружни објекти во кои во заедница живеат монаси или монахињи'¹³⁷ потекнува од стсл. *манастырь*, односно *монастырь* и претставува заемка од грч. *μοναστήριον*. Присуството на овој деривациски модел во македонската топонимија е доста забележително, сп. *Белошница* – нивје (Требениште, Охридско), *Владица* – ниви (Талашманци, Кривопаланечко), *Веселец* – рид (Прострање, Кичевско), *Даушница* – планина, *Демирица* – ниви (Рапштани, Битолско), *Пилошец* – шума (Видрани, Кичевско), *Филишец* – нивје (Попли, Леринско) и други¹³⁸. Според тоа, треба да се претпостави дека селото *Манасѿирец* се оформило како населба, веројатно, во близина на некој манастир. Така, на пример, селото *Манасѿирец* (Бродско) го добило своето име според манастирот Света Богородица, што се наоѓа над маалото Мел, чиешто име, заедно со името на манастирот, се споменува во Душановата грамота од 1343-1344 година за манастирот Трескавец кај Прилеп.

Мацково. За селото *Мацково* не располагаме со историски писмени потврди. Дека тоа постоело во Охридско, дознаваме од топонимијата. Имено, во границите на територијата што ја зафаќа селото Песочани, една месност се вика *Мацково* или *Мацкови Кошари*. Според Ј. Трифуноски, локацијата на раселеното село *Мацково* се наоѓала северозападно од селото Песочани¹³⁹. Селото *Мацково* почнало да се раселува во првата половина на XIX век, а последните негови жители се иселиле во 1860 година и се населиле во селото Црвена Вода каде што ги викаат *Мацковци*.

Ојконимот *Мацково* е елиптично име со посесивно значење. Тоа настанало со супстантивизација на придавскиот член од постарата атрибуциска синтагма **Мацково (Село)*, откако отпаднал именскиот член од составот изразен со апела-

¹³⁷ Толковен речник на македонскиот јазик, т. III, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2006, 88.

¹³⁸ Љ. Станковска, Моделот на дезинтегралната деривација во македонската топонимија, *Вшора југословенска ономастичка коференција*, МАНУ, Скопје 1980, 353-355.

¹³⁹ Ј. Ф. Трифуноски, *циѿ. дело*, 263.

тивот *село*. Во неговата основа се крие личното име *Мацко*, а при неговото образување учествува посесивниот придавски суфикс *-ов* во формата за среден род *-ово*. Значењето на името на селото *Мацково* е 'село кое му припаѓа на Мацко или каде што живее Мацко'.

Личното име *Мацко* е изведено со суфиксот *-ко* од хипокористичното име *Мацо*. Хипокористикот *Мацко* е потврдено во основата на презимињата *Мацко*, *Мацков*¹⁴⁰. Од галовното име *Мацо* се изведени, на пример, личните имиња *Мацан*, *Маце*, *Мацура*, наведени во нашиот антропономастикон¹⁴¹, како и хипокористикот *Мацин*, кој е zaloжен во основата на презимето *Мациновски*¹⁴². Личното име *Мацо* е образувано со суфиксот *-цо* од првиот отворен слог на личните имиња *Максим*, *Манасиј*, *Марко*, *Марџин*, *Маџеј*, кои имаат несловенско потекло, но исто така тоа може да биде изведено и од личните имиња *Маломир*, *Малорад* кои се од словенско потекло. Во антропонимијата на српскиот јазик се познати личните имиња *Мацан* и *Мацко*, а во антропонимскиот фонд на хрватскиот јазик се јавуваат имињата *Маца*, *Мацан*, *Мацко*, *Мацо*¹⁴³.

Морозвижда. Селото *Морозвижда* одамна е исчезнато, а неговото име е документирано во XIV век. Како селиште тоа се споменува во Душановата грамота од 1342-1345 година со која го подарува имотот на манастирот Света Богородица Перивлешта во Охрид каде што е запишано: *Мом'лишта село н селнште Морозвнжда съ мегѣмн н съ ловнштамн н съ всѣмн правнѣмн*.¹⁴⁴ Од наведениот цитат се дознава дека селото *Морозвижда* се наоѓало во близина на селото Мемлишта, односно Момлишта, кое лежи на југозападниот брег на

¹⁴⁰ Речник на презимињата кај Македонците, т. II, ред. Т. Стаматоски, Скопје 2001, 50-51.

¹⁴¹ Љ. Станковска, Речник на личните имиња кај Македонците, Скопје 1992, 179.

¹⁴² Речник на презимињата кај Македонците, т. II, ред. Т. Стаматоски, Скопје 2001, 50.

¹⁴³ М. Грковиќ, Речник личних имена код Срба, Београд 1977, 129; М. Šimundić, Rječnik osobnih imena, Zagreb 1988, 427.

¹⁴⁴ С. Новаковиќ, Законски споменници српских држава средњеџ века, Београд 1912, 673.

Охридското Езеро, меѓу селото Удуништа и градот Подградец, кои сега се наоѓаат во соседна Албанија.

Името на селото *Морозвижда* е добиено од постарата адјективна синтагма **Морозвижда (Въсь)*. Во основата на придавската компонента **Морозвижда* од составот **Морозвижда (Въсь)* се наоѓа загубеното лично име *Морозвизд*, а при неговата деривација учествува посесивниот придавски суфикс *-јъ* во формата за женски род *-ја*¹⁴⁵. Семантиката на името на селото *Морозвижда* е 'село кое му припаѓа на Морозвизд, односно каде што живее Морозвизд'.

Сложеното име *Морозвизд* е обликувано од морфемата *Моро-*, којашто потекнува од глаголскиот корен *мор-* од стсл. глагол *морити* 'уморува', сп. ги апелативите *одмор*, *умор*, и од морфемата *-визд*, којашто потекнува од стсл. глагол *звиздати* 'свири'. Личното име *Морозвизд* на македонскиот јазичен терен се среќава и во основата на ојконимот *Морозвизд* – село во Кочанско, регистрирано во грчките пишани извори од XI век со формата *Μοροβδου*¹⁴⁶ и од XIV век: и по *Μοροζβιζδοу*, со селомъ тѣмъ *Μοροζβιζдомъ*¹⁴⁷. Денес селото се именува *Мородвис*, кое е запишано така уште во Лесновскиот поменик од XVI век: *Μοροδβнсь*¹⁴⁸. Инаку, ојконимот *Морозвизд* претставува посесивно име образувано од личното име *Морозвизд* со посесивниот придавски суфикс *-ъ*¹⁴⁹.

Сложени имиња образувани од морфемите *моро-* и *-визд* поретко се присутни во антропонимијата на другите словенски јазици. Така, со морфемата *мор-* е забележено личното име во полскиот јазик *Morzysław*⁽¹⁵⁰⁾, а морфемата *-визд* е составен дел на личното име *Позвизд*, зачувано во

¹⁴⁵ Љ. Станковска, Ојконимски варијации во Охридско-преспанскиот базен, *Литературен збор*, год. XXX, кн. 2, Скопје 1983, 30.

¹⁴⁶ Ѓ. Иванов, *Български старини из Македонија*, София 1970, 552.

¹⁴⁷ В. Мошин, *Сѵоменици за средновековнаѳа и ѳоноваѳа исѳорија на Македонија*, т. И, Скопје 1975, 228.

¹⁴⁸ С. Новаковић, Српски поменици XV-XVIII века, *Гласник срѳскоѳ ученоѳ друшѳва*, кн. XII, Београд 1875, 139.

¹⁴⁹ Љ. Станковска, *Македонска ојконимија*, книга прва, Скопје 1995, 206-208.

¹⁵⁰ В. Пјанка, *op. cit.*, 257.

основата на ојконимот *Позвижда* – исчезнато село во Србија.

Оџраждани. За селото *Оџраждани* не располагаме со историски писмени потврди. Дека во Охридско постоело селото *Оџраждани*, дознаваме од современата топонимија. Имено, во границите на територијата што ја зафаќа селото Велгошти една планинска месност која сега е под шуми и ниви се вика *Оџражѓани*¹⁵¹. Од Ј. Трифуноски овој локалитет е забележен како *Оџражденик*¹⁵². Куќите од старата селска населба, веројатно, била сместена на планинските падини источно од селото Велгошти.

Раселеното село *Оџраждани*, дијал. *Оџражѓани*, го маркираше В. Пјанка во својот научен труд за топонимијата на Охридско-преспанскиот базен. Земајќи го предвид неговото образување, тој со право овој ојконим го прогласи за етничко име¹⁵³. Името на селото *Оџраждани* настанало со топонимизација на етникот во множина **оџраждани* кој е образуван со суфиксот *-јани* од оронимиското име **Оџрада* и означува 'луѓе кои живеат во месноста викана **Оџрада*'. Притоа, консонантот *ј* од суфиксот *-јани* извршил смекнување на претходниот консонант *д* од оронимот *Оџрад(а)* и го променил во *жд*. Во дијалектното име на локалитетот *Оџражѓани* консонантската група *жд* се асимилирала во *жѓ*.

Со името **Оџрада*, веројатно, се викал некој рид на планината Исток кој бил во близина на раселеното село *Оџраждани* и ја заградувал, ја штител населбата од ветрови. Оронимот **Оџрада* настанал со топонимизација на географскиот апелатив *оџрада* 'оградена нива, бавча, земја покрај село или град', а може да означува 'оградено, одвоено место во просторот со рид, планина'. За апелативот *оџрада* во Толковниот речник на македонскиот јазик се нотирали повеќе значења: 1. Тоа со што е нешто (нива, земја, куќа и сл.) оградено, одвоено од нешто друго во просторот. 2. Заштита што се наоѓа на работ од скали, балкон, мост и сл. и служи како заштита. 3. Ограден простор (нива, бавча, земја) што се

¹⁵¹ J. Svoboda, Staročeská osobně jména a naše příjmení, Praha 1964, 95.

¹⁵² J. Ф. Трифуноски, *цџџ. дело*, 143.

¹⁵³ В. Пјанка, *op. cit.*, 257.

наоѓа во ериферијата на село или град. 4. Граница, пречка; ограничување, сомневање, резерва. 5. (разг.) Круг околу месечината¹⁵⁴. Во топонимијата на македонскиот јазичен терен се среќаваат топонимски единици, сп. *Ограда* – ниви, сега нова населба (Влае, Скопско), *Ограда* – голема рамнина со нивје (Габалавци, Битолско), *Огради* – градина и ниви покрај село (Свињиште, Битолско), *Ограѓа* – ниви до селото (Мралино, Скопско), *Ограѓе* – оградени ниви околу село (Црнобуки, Битолско), *Ограѓи* – ниви до селото (Брезица, Скопско). Апелативот *ограда* лежи, на пример, во името на струмичката планина *Огражден*.

Пејрчани. Исчезнатото село *Пејрчани* било лоцирано 3 км североисточно од селото Врбјани во месноста со ниви која и сега се вика *Пејрчани*¹⁵⁵. Името на селото од Ј. Трифуноски е запишано како *Пејрчане*¹⁵⁶. Во подножјето на планината се наоѓа *Пејрчански Извор* од кој извира силна вода и ја создава *Пејрчанска Река*, притока на Голема Река или Сатеска.

Селото *Пејрчани* е регистрирано во турските пишани извори од XVI век. Во турскиот пописен дефтер за нахијата Дебарца од 1536-1539 година неговото име се предава како *Пејричани*, а во селото се попишани 40 христијански семејства и 3 неженети лица¹⁵⁷. Во пописниот дефтер за истата нахија од 1582-1583 година името на селото е забележено со формата *Пејрчани*¹⁵⁸. Со овој попис во селото се избројани 14 христијански семејства и 9 неженети лица. Со формата *Пејрчани* селото се бележи и на друго место во дефтерот. Така, меѓу жителите од исчезнатото село Ахи Страник, т.е. Алистрати,

¹⁵⁴ *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. III, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2006, 452.

¹⁵⁵ В. Пјанка, *op. cit.*, 422.

¹⁵⁶ Ј. Ф. Трифуноски, *циџ. дело*, 296.

¹⁵⁷ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 167.

¹⁵⁸ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, поширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. I, Скопје 2000, 255.

кое припаѓало на Охридската нахија, се споменува „Јован Михо, од Петрчани“, а во селото Лешани живее „Јован Серв (Шеро), од *Пејрчан(и)*“¹⁵⁹. Во истиот дефтер е забележен микротопонимот *Тамосек* – маало на селото *Пејрчани*¹⁶⁰.

Од историските извори може да се констатира дека примарното име на селото било *Пејрчани*. Обликот на името *Пејрчани*, што се јавува во еден од споменатите документи, сметаме дека е погрешно запишан од попишувачот или е неточно преведен. Дека основното име на селото гласело *Пејрчани*, а не *Пејрчани*, се потврдува и со придавската морфема на хидронимите *Пејрчански Извор* и *Пејрчанска Река*, која е изведена со суфиксот *-ски*, односно со формата за женски род *-ска* од ојконимот *Пејрчани*.

Името на раселеното село *Пејрчани* е етничко име, а настанало со топонимизација на етникот во множина **пејрчани*. Овој етник е образуван од некој постар топоним **Пејрча* со етничкиот суфикс *-ани*, непалаталната варијанта на суфиксот *-јани*. Во семантички поглед името на селото *Пејрчани* означува ‘луѓе кои живеат во месноста **Петрча*’. Дека во реонот на старото село *Пејрчани* суштествувал топонимот **Пејрча* ни потврдува и топонимот *Пејрчка–Красџа* – каменлива, крастава месност која денес е вклучена во атарот на селото Врбјани. Имено, адјективната компонента од топонимот *Пејрчка Красџа* е изведен од топонимот **Пејрча* со суфиксот *-ска* < *-џска*: **Пејрча* + *-џска* > **Пејрчџска Красџа* > **Пејрчска Красџа* > *Пејрчка Красџа*. Консонантската група *-чск-*, која се создала по губењето на редуцираниот вокал од преден ред ѝ, се упростила со испаѓање на гласот *с*.

Во основата на топонимот **Пејрча* е заложено деминутивното име *Пејреџ* < **Пејрџџ*. Тоа е образувано со деминутивниот суфикс *-џџ* < *-џџџ* од личното име *Пејар* од грч. Πίτρον ‘камен’. Тоа значи дека топонимот **Пејрча* е

¹⁵⁹ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опишан во дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 166, 237.

¹⁶⁰ Ibid., 256.

посесивно име, а при неговата деривација учествува суфиксот -јъ кој овде извршува посесивна функција. Во однос на неговата структура топонимот *Пеѝрча е елиптично име и потекнува од постарата бинарна конструкција *Пеѝрча (*Сѝена, Црква*), чијашто придавска компонента е образувана со посесивниот придавски суфикс -јъ во формата за женски род -ја. Значењето на топонимот *Пеѝрча е 'стена или црква која му припаѓа на Петар'. Не е исклучено местото каде што се формирала населбата да било култно место, посветено на св. Петар. Идентично топонимско образување, на пример, се јавува кај хрватскиот ојконим *Илаџа* – село во Славонија, кој е образуван со формата за женски род -ја од суфиксот -јъ од личното име *Илаџ*, изведено од *Илија*, односно од името на св. *Илија*¹⁶¹.

Дали порано кај сегашниот локалитет *Пеѝрчка Красѝа* постоело и село, со сигурност не можеме да тврдиме, но дека на тоа место живееле луѓе упатува етничкото име на селото *Пеѝрчани* кое, всушност, го формирале жителите доселени од месноста *Пеѝрча.

Не можеме да се согласиме со изнесеното мислење на В. Пјанка дека името на месноста *Пеѝрчани* е етничко име произведено од топонимот *Пеѝриџа (: *Пеѝар*)¹⁶² затоа што во таков случај би се очекувало името на месноста, односно поранешното име на селото да гласи *Пеѝричани. За жал, засега немаме доволно аргументи да потврдиме дека првобитната форма на месноста се викала *Пеѝричани.

Пешчи. Исчезнатото село *Пешчи* се наоѓало на планината Галичица, веројатно, во реонот на селата Елшани и Пештани. Познато е дека на планината Галичица има пештери, а тоа се констатира и од топонимијата, сп. *Пеѝѝерки* – дупки во планината во атарот на селото Лескоец, *Вела Пеѝѝ* – месност со пештера, се наоѓа помеѓу локалитетот Градиште и селото Трпејца, *Црна Пеѝѝа* – пештера во атарот на селото Трпејца (Охридско).

¹⁶¹ P. Šimunović, Ojkonimija srednjovjekovne Vukovske župe, Folia onomastica Croatica, knj. 11, Zagreb 2002, 15, 24.

¹⁶² В. Пјанка, op. cit., 257.

Името на селото *Пеиши* се споменува во грчкиот натпис во црквата Константин и Елена во Охрид, датиран од втората половина на XIV век, каде што е запишано: ἵτι δὲ κομ(μ) ατ(ια) αμπελον ειη τοδη Πίστιζουη πλησον ἰζ ἵνατολήν τοῦ ἁίριου Στεφ2νου ἰκ δυσμῆν τη]Οδηγῆτριαη.¹⁶³ Од содржината на текстот се дознава дека лозјето во *Пеиши*, коешто ☐ припаѓало на црквата Свети Константин и Елена, од исток се граничело со имотот на свештеникот Стефан, а од запад со имотот на црквата (Св. Богородица) Одигитрија.

Алтернацијата на консонантската група *шӣ* во *шч* во охридскиот говор е обична појава, која што се одразила и во топонимијата: *Јамишиче* – планинско место (Трпејца, Охридско), *Кайешичец* – ниви (Злести, Охридско), *Коишича* – маало (Охрид).

Името на селото *Пеиши* е добиено со топонимизација на плуралниот облик од географскиот термин *пешть* со значење ‘пештера’¹⁶⁴. Во старословенскиот јазик апелативот *пешть* имал две значења: 1. ‘печка, фурна’ и 2. ‘пештера’. Овој апелатив, несомнено, има индоевропско потекло и е прасловенска и општословенска лексичка единица, сп. буг. *пец* ‘фурна, печка за индустриски цели’, срп. *пећ* ‘печка, пештера’, хрв. *ре́* ‘печка, пештера’, словен. *реś* ‘печка, пештера’, рус. *печь* ‘печка, фурна’, *печора* ‘пештера’, укр. *піч* ‘печка’, *печера*, брус. *печ* ‘печка’, *печера*, чеш. *pec* ‘печка’, слов. *pec* ‘исто’, пол. *piec* ‘печка’, глуж. *pēs* ‘печка, фурна’, длуж. *pjas* ‘печка’, полап. *piś* ‘фурна’. Неговото потекло е од прасл. *pekъ ‘печка, пештера’, кое претставува некогашна апстрактна именка на -tis > ть: *pekъ-ti-s, а ие. корен е *pekъ- што значи ‘готви, вари’¹⁶⁵. П. Скок смета дека неговото првобитно прасловенско значење било ‘да се готви на отворен оган’, а од „културно-историско гледиште, вели тој, е важен развојот

¹⁶³ М. Петрушевски, Белешки за натписот од црквата Константин и Елена, *Жива анишка*, ИИ, 2, Скопје 1952, 175.

¹⁶⁴ Љ. Станковска, *Македонска ојконимија*, книга прва, Скопје 1995, 237.

¹⁶⁵ P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, II, Zagreb 1972, 629; F. Bezlaj, Etimološki slovar slovenskega jezika, *тρείџа кнџиџа*, Ljubljana 1995, 18; *Български етимологичен речник*, т. V, ред. И. Дуриданов, София 1999, 221.

на значењето *печка* > *пештер*, кое може да се толкува со тоа што готвењето во прасловенскиот период се вршело при огнот во пештерите“. Во македонскиот јазик лексемата *пештер* се употребува со значењето ‘пештера’, покрај *пештера*, а лексемата *печка* се употребува со значењето ‘печка за готвење или греење; за топење руда и сл.’¹⁶⁶.

Лексемата *пештер* како географски термин се употребува во јужнословенските јазици, а се среќава и во топонимијата, сп. срп. *Пећ* – град во Србија. Употребата на лексемата *пештер* како географски термин во македонскиот јазик е пофреквентна во западните говори, а во литературниот јазик се чувствува како архаичен збор и се заменува со неговиот дериват *пештера*.

Овој географски термин во топонимијата на македонското јазично подрачје се среќава како самостојна единица и во синтагматските состави: *Воден Пештер* – пештера со вода (Клиново, Кавадаречко), *Д’лѓа Пеш* – пештери (Вишни, Струшко), *Донева Пеш* – пештера (Евловец, Кичевско), *Зад Пештер* – пештери во карпи (Леуново, Гостиварско), *Левча Пеш* – карпа (Долно Солње, Скопско), *Мала Пеш* – пештера (Збачди, Струшко), *Пештер* – карпи (Скудриње, Гостиварско), *Пештера* – карпа и шума (Конопиште, Кавадаречко), *Пештери* – јами (Кленоец, Кичевско), *Пешна* – голема пештера, *Црвена Пешч* – карпи и шума (Бољетин, Гостиварско) и други.

Радеи. Во научниот труд на Ј. Трифуноски за антропогеографските проучувања во Охридско-струшката област е запишано дека на планинскиот предел недалеку од селото Мешеишта до средината на XIX век постоело селото *Радеи*¹⁶⁷. Други податоци за ова село засега не ни се познати. Во атарот на селото Мешеишта едно брдо со шума се вика *Редеш*. Не е исклучено името *Редеш* под дејството на аналогијата, односно под влијание на апелативот *редеш* ‘ред камења или дрвја’, во поново време да е преосмислено од постарото име *Радеи*, но сепак останува отворено прашањето каде точно била неговата локација.

¹⁶⁶ Речник на македонскиот јазик, т. II, ред. Б. Конески, Скопје 1965, 162.

¹⁶⁷ Ј. Ф. Трифуноски, *циџ*. дело, 245.

Ојконимот *Радеиш* е метонимиско име кое е пренесено како име на селото од постаро име на некој друг географски објект, а така можел да се вика некој врв, рид, поток, извор и сл. Топонимот *Радеиш е елиптично име со посесивно значење. Тој потекнува од постарата бинарна конструкција *Радеиш (*Рид*, *Појнок*), чијашто придавка е образувана од личното име *Радеиш* со придавскиот суфикс -џ, палаталната варијанта на посесивниот придавски суфикс -џ. Идентичено име претставува ојконимот *Радеиш* (*Горни* и *Долни*) – села во Радовишко, регистрирано во Кончанскиот практик од 1366 година, како и топонимот *Радеиш* – ниви во атарот на селото Криви Камен (Кривоаланечко)¹⁶⁸. Референцата на името на селото *Радеиш* може да се дефинира како ‘рид, поток кој му припаѓа на Радеш, односно каде што живее Радеш’.

Личното име *Радеиш* е деривувано со суфиксот -еиш од деминутивното име *Раде* или од хипокористиците *Рад*, *Радо* кои се изведени од сложените имиња *Радомир*, *Радослав*, в. *Радомирово*. Во нашиот антропонимски фонд, покрај личното име *Радеиш*, коешто е засведочено во историските документи од XV век, се среќава и изведеното име *Радеишко* кое, исто така, е регистрирано во пишаните извори од XV век¹⁶⁹. Личното име *Радеиш* е познато во српскиот и бугарскиот јазик¹⁷⁰.

Радомирово. Раселеното село *Радомирово* се наоѓало во подножјето на планината Караорман во областа Дебарца. Селската населба била лоцирана од левата страна на долината на Песочанска Река, десна притока на Сатеска, во месноста која денес се вика *Радомироо*. Селиштето *Радомирово* е внесено и на топографската карта. Ј. Трифуноски нагласува дека во месноста *Радомирово*, која сега е обрасната со шума, се познаваат остатоци од куќи, гробови и црква, а има и еден извор. Според преданието жителите од селото *Радомирово*, кое броело 300 домаќинства, доаѓале на денот на манастир-

¹⁶⁸ Љ. Станковска, *Суфиксиие -јџ, -џџ, -џ во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 327-328.

¹⁶⁹ Љ. Станковска, *Речник на личниите имиња кај Македонциите*, Скопје 1992, 231.

¹⁷⁰ М. Грковиќ, *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977, 165; Ы. Заимов, *Български именник*, София 1988, 185.

ската слава на некогашната црква што се наоѓала во месноста Манастирец кај Ботун каде што се наоѓало селото Калуѓеров Дол¹⁷¹.

Ојконимот *Радомирово* е посесивно име, а во неговата основа лежи личното име *Радомир*¹⁷². Тоа претставува сложено име составено од морфемата *радо-* од стсл. придавка *радъ* 'волен, расположен' и од морфемата *-мир* од стсл. именка *миръ* 'мир'. Истото име се наоѓа и во основата на микротопонимот *Радомироа Слива* – месност која сега влегува во атарот на селото Годивје, соседно село на Песочани, што значи дека оваа месност првобитно припаѓала на територијата на селото *Радомирово*.

Името на селото *Радомирово* потекнува од постарата придавска синтагма **Радомирово (Село)*, чијашто придавка е образувана со формата за среден род *-ово* од посесивниот придавски суфикс *-ов*. Придавката **Радомирово* од составот **Радомирово (Село)*, по испаѓањето на именскиот член, претставен со апелативот *село*, се супстантивизирала и продолжила да суштествува во форма на елипса. Семантиката на името на селото *Радомирово* е 'село кое му припаѓа на Радомир'.

На македонската јазична територија се регистрирани и други топоними кои се изведени од личното име *Радомир*, сп. ги оронимите: *Радомир* – планина, дел од Шар Планина (Тетовско), *Радомир* – врв на планината Беласица (Струмичко) и ојконимите: *Радомир* – град во Албанија¹⁷³, *Радомир* – село во Еницевардарско (Грција), регистрирано од Фасмер како *Радомр*¹⁷⁴, *Радомирица* – село во Дебарско, во областа Горно Брдо (Албанија).

Рашианец. Локацијата на раселеното село *Рашианец* се наоѓала на сегашната месност *Рашианец*, на меѓата меѓу селата Речица, Опеница и Косел. Во месноста *Рашианец* кај Прентов Мост, во која се наоѓала една од главните бази на воста-

¹⁷¹ J. Ф. Трифуноски, *циџи. дело*, 257, 264.

¹⁷² В. Пјанка, *op. cit.*, 207.

¹⁷³ А. М. Селищев, *Славянското население в Албанија (Карџа)*, Софија 1931, 266.

¹⁷⁴ M. Vasmer, *op. cit.*, 20.

нието во Охридско за време на Илинденското востание, на 30 и 31 август 1903 година се случила познатата жестока битка меѓу малубројните слабо вооружени борци, кои го бранеле логорот и турската војска од десетина илјади војници, со алтирелија и пешадија, во која најмногу настрадало населението што било засолнето тука од соседните изгорени села над кои турскиот аскер извршил масовно убивање. Во спомен на оваа битка една улица во Охрид сега се вика „Рапанец“.

Името на раселеното село *Рапанец* е регистрирано во турскиот пописен дефтер за охридската нахија од 1582-1583 година¹⁷⁵. Селото било христијанско, а во него живееле 22 семејства и 2 неженети лица. Во турските документи од 1903 година е забележена месноста *Рапанец*.

Основата на топонимот *Рапанец* В. Пјанка со право ја изведува од личното име *Рапан*¹⁷⁶. Името на селото *Рапанец* е метонимиско име кое е преземено од името на некој друг географски објект кој се викал **Рапанец*. Во структурен поглед топонимот **Рапанец* потекнува од првобитната адјективна синтагма **Рапан < *Рапанъ* (= **Рапанов*) (*Дол, Рид*), чијшто придавски член е образуван со загубениот придавски суфикс -ъ. По елиминирањето на именскиот дел од составот **Рапан < *Рапанъ* (*Дол, Рид*), кој можел да биде изразен со термините *дол, рид*, адјективот **Рапан < *Рапанъ* се супстантивизирал со суфиксот -ец. Значењето на топонимот **Рапанец* е 'дол или рид кој му припаѓа на Рапан, односно каде што живее Рапан'.

Личното име *Рапан*, коешто е документирано во пишаните извори од XV век, е изведено од хипокористичното име *Рашо* со суфиксот -ан¹⁷⁷. Хипокористикот *Рашо*, пак, е образуван со антропонимскиот суфикс -шо од првиот отворен слог *Ра-* од сложените имиња *Радомир, Радослав, Ранислав, Расиислав*.

Рашијани. Раселеното село *Рашијани* се наоѓало во

¹⁷⁵ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описан во пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. ВИИИ, кн. 1, Скопје 2000, 43.

¹⁷⁶ В. Пјанка, op. cit., 207.

¹⁷⁷ Љ. Станковска, *Речник на личниите имиња кај Македонците*, Скопје 1992, 237.

подножјето на северната страна од брдото Копрница, на границата меѓу селата Злести и Ботун, а било лоцирано во месноста која и сега се вика *Рашијани*¹⁷⁸. Дијалектна форма на името на селото е *Раичани*¹⁷⁹. Неговиот атар ги зафаќал поголемите месности: Големо Зајачко Долче, Поречиште, местата околу реката Матица, Голема Горица, Мешеишка Планина, Дол. Во селото имало црква посветена на св. Богородица Пречиста, а околу неа се наоѓале селските гробишта. На селските гробишта е откопана една камена плоча на која е означена 1450 година. Плочата се чува во музејот во градот Охрид. Селото, веројатно, било раселено околу 1900 година. До 1905 година неговиот атар се водел одделно во списокот на спахиските даноци, а по оваа година во времето на Ајрадин-бег, кој бил сопственик на чифлигот, атарот на раселеното село *Рашијани* бил вклучен кон атарот на соседното село Злести.

Со формата *Храшијани* името на селото првпат е запишано во Душановата грамота од 1342-1345 година со која се подаруваат имоти на манастирот Св. Богородица Перивлепта во Охрид, а таму стои: село *храштани* съ мегѣмн и съ всѣмн правнѣмн въ Моровнштехъ¹⁸⁰.

Во турскиот опширен пописен дефтер за Охридскиот санџак од 1582-1583 година името на селото е заведено во обликот *Храшијани*, а припаѓало во нахијата Дебарца¹⁸¹. Со спроведениот попис во селото *Храшијани* биле попишани 17 христијански семејства и 3 неженети лица.

Постарата форма на името на селото *Рашијани*, како што потврдуваат пишаните извори од XIV и XVI век, гласела *Храшијани*. Името на селото *Храшијани* е етничко име. Тоа настанало со топонимизација на етникот во множина

¹⁷⁸ J. Ф. Трифуноски, *цѣлѣ дело*, 270.

¹⁷⁹ В. Пјанка, *op. cit.*, 433.

¹⁸⁰ С. Новаковиќ, *Законски сѣоменици срѣских држава средњеѣ века*, Београд 1912, 673.

¹⁸¹ *Охрид и Охридско низ историјаѣа*, книга втора, Скопје 1978, 31; А. Стојановски, *Турски документи за историјаѣа на македонскиот народ, опширен ѣописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. ВИИИ, кн. 1, Скопје 2000, 247.

*храиш̄иани. Овој етник е образуван од исчезнатиот топоним **Храиш̄ӣа* со етничкиот суфикс *-ани*, непалаталната варијанта на суфиксот *-јани*, кој се јавува зад палаталната консонантска група *-иш̄и-*. Семантичката вредност на ојконимот *Храиш̄иани* може да се изрази со дефиницијата,¹⁸² луѓе кои живеат во месноста **Храшта*.

Топонимот **Храиш̄ӣа* е елиптично име добиено од некогашната синтагматска комбинација **Храиш̄ӣа (Гора)*, чијшто адјективен член е образуван со придавскиот суфикс *-ј̄* во формата за женски род *-ја*. Основата на топонимот **Храиш̄ӣа* е изведена од фитонимот *храс̄ӣ* 'даб, Quercus' кој потекнува од стсл. *хврас̄тъ*, а ова води потекло од прасл. **хворс̄ӣъ*, сп. во стсл. јазик *храс̄тъ* и *хврас̄тъ*, придавката *хврас̄тънъ*¹⁸², мак. *рас̄ӣ* 'даб'¹⁸³. Притоа, сонантот *ј* од суфиксот *-ј̄* извршил јотување на претходната консонантска група *с̄ӣ* во *иш̄ӣ*. Подоцнежната форма на ојконимот *Раиш̄иани* е добиена од постарата *Храиш̄иани* со губењето на гласот *х* во почетокот на зборот и пред консонант.

Во врска со етимологијата на месноста *Раиш̄иани* во научната литература е искажано мислење дека тој е образуван од фитонимот *рас̄ӣ* со етничкиот суфикс *-јани*¹⁸⁴, што сметаме дека не е вистинско решение.

Са̄ӣеска. Исчезнатото село *Са̄ӣеска* било лоцирано во месноста *С̄ӣаро Село*, што се наоѓа на границата меѓу селата *Бо̄ӣун* и *Мешеш̄ӣӣа*¹⁸⁵. Неговото име се споменува во турските пишани извори од XVI век. Така, во пописниот дефтер за нахијата Дебарца од 1536-1539 година името на селото е регистрирано со формата *Со̄ӣеска*, а во него живееле 8 христијански семејства¹⁸⁶. Со формата *Сӯӣеска*, односно *Со̄ӣеска* ова село е заведено во пописниот дефтер за нахијата Дебарца од 1582-1583 година, а во селото биле попишани 5

¹⁸² Ф. Миклосицх, *о̄й. ц̄ӣӣ.*, 1089,

¹⁸³ *Речник на македонскиот јазик*, т. III, ред. Б. Конески, Скопје 1966, 75.

¹⁸⁴ В. Пјанка, *op. cit.*, 256.

¹⁸⁵ Д. Смилески, *Бо̄ӣун*, Охрид 2002, 8.

¹⁸⁶ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 209.

христијански семејства¹⁸⁷. Во истиот дефтер меѓу семејствата во селото Ботун се регистрирани и семејствата на „Пејо Писе, од *Сошеска*“ и на „Петко Писе, од истата (*Сошеска*)“¹⁸⁸.

Името на селото *Сайеска* е метонимиско образување, а е пренесено од името на реката *Сайеска* која извира над селото Врбјани, а се влива во Црни Дрим како десна негова притока. Од месното население името на реката се изговара како *Сайеска* и *Съйеска*. Во патописот на Ами Буе од 1836-1838 година името на реката е запишано како *Сайеска Река*, а од В. Григорович, кој во Охрид и Струга престојувал во 1845 година, тоа е запишано со формата *Сошеска*, но во заграда се наведува обликот *Сайеска*: „Од Струга, покрај Дрим, покрај Горна Белица, Мишлешево, Мешеиште и Волен, преку клисурите по текот на рекичката *Сошеска (Сайеска)* стигнав до Ботун-Ан...“¹⁸⁹.

Името на реката *Сайеска* настанало според географските карактеристики на теренот. Текот на оваа река, речиси, низ целата должина се пробива низ теснина меѓу две планини. Потамонимот *Сайеска* е примарно име и е рамно на географскиот апелатив *сайеска* ‘теснина низ која тече река, длабока долина’¹⁹⁰. Во тритомниот речник на македонскиот јазик апелативот *сайеска* не е регистриран. Како географски термин тој се употребува во некои македонски дијалекти, сп. во охридскиот говор *сайеска* означува ‘теснина низ која тече река’ (Ботун, Речица), ‘место меѓу две планини’ (Рамне), во демирхисарскиот говор апелативот *сайеска* се употребува со истите значења. Во преспанскиот говор апелативот *сайеска*

¹⁸⁷ Охрид и Охридско низ историјаџа, книга втора, Скопје 1978, 31; А. Стојановски, *Турски документи за историјаџа на македонскиот народ, ошширен џошсен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. ВИИИ, кн. 1, Скопје 2000, 258.

¹⁸⁸ А. Стојановски, *Турски документи за историјаџа на македонскиот народ, ошширен џошсен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. ВИИИ, кн. 1, Скопје 2000, 257.

¹⁸⁹ А. Матковски, *Македонија во делата на сџиранскиите џаџошисџи*, 1827-1849, Скопје 1992, 247, 577-578.

¹⁹⁰ В. Пјанка, *op. cit.*, 156.

означува 'долинка меѓу два рида' (Глобочани), а варијантата *сџиеска* со значењето 'место меѓу две планини' се употребува во селото Граждено. Во топонимијата се среќаваат топонимските единици: *Сџиеска* – теснина меѓу ридови (Железнец, Демирхисарско), *Сџиеска* – долина меѓу планини (Граждено, Преспанско), *Сџиеска* – долина (Нивици, Преспанско), *Зџиеска* – река (Лешница, Кичевско).

Географскиот термин *сџиеска* е стара општословенска лексема која потекнува од прасл. *ṣṭěšьka, чиешто првобитно значење е 'теснина, удољница'. Овој збор се употребува и во другите јужнословенски јазици, сп. срп. *суџјеска*, хрв. *sutjeska*, буг. *сџтеска*, словен. *soteska*, како и во некои источнословенски и западнословенски јазици, сп. чеш. *soutěska*, слов. *súteska, укр. **сџиісок*¹⁹¹. Во рускиот и во полскиот јазик овој термин не е во употреба. Прасл. *ṣṭ-těsk-a е образувано од преф. **ṣṭ-* и од *těska кое претставува супстантивизирана придавка во женски род, сп. стсл. тѣскъ 'ангустус', а со друг суфикс е изведена прид. тѣскънъ 'тесен' и тѣс(ь)нъ 'исто'¹⁹². Во топонимијата на другите словенски јазици, исто така, се застапени соодветни топонимски единици, сп. срп. *Sutjeska* – река, лева притока на Дрина, *Суџеска* – река во Србија, словен. *Soteska*, буг. *Сџтеска*, чеш. *Soutěsky*, слов. *Súteska*, пол. *Sąciaska > *Sąsiadka*¹⁹³.

Смолени. Раселеното село *Смолени* било лоцирано во реонот меѓу селата Белчишта и Оздолени, односно во околината на денешното Ново Село. Селото *Смолени* е регистрирано од В. К'нчов во 1900 година кога во него живееле 18 жители – Македонци¹⁹⁴. Во 1903 година, по угушувањето на Илинденското востание, селото *Смолени* било изгорено и останало ненаселено¹⁹⁵.

Ојконимот *Смолени* е етничко име кое настанало со

¹⁹¹ V. Šmilauer, op. cit., 168.

¹⁹² F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika, tretja knjiga, Ljubljana 1995, 294.

¹⁹³ D. Vujičić, Hidronimi (imena voda) u lijevom slivu Drine, Sarajevo 1982, 42; З. Павловић, op. cit., 316; F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika, tretja knjiga, Ljubljana 1995, 294; V. Šmilauer, op. cit., 168.

¹⁹⁴ В. К'нчовъ, *цѣиѣ. дело*, 253.

¹⁹⁵ В. Пјанка, op. cit., 86.

топонимизација на плуралната етничка форма *смолени. Овој етник е образуван од исчезнатиот топоним *Смолја со суфиксот *-ени* < *-ѣни*, кој настанал од етничкиот суфикс *-јани* < *-јане*, со прегласување на вокалот *a* зад *j* во *ѣ* кое потоа дало *e*. Семантиката на името на селото *Смолени* може да се искаже преку дефиницијата 'луѓе кои живеат во месноста *Смолја'. Еднакво ојконимско образување претставува името на прилепското село *Смолани*, а исти ојконими се присутни во топонимијата на другите словенски јазици, сп. пол. *Smolany*, укр. *Смоляны*.

Топонимот *Смолја е елиптично образување, добиено со супстантивизација на адјективот од некогашната атрибуцка синтагма **Смолја (Шума)* кој е образуван со придавскиот суфикс *-јъ* во формата за женски род *-ја*. Во основата на топонимот *Смолја може да се наоѓа апелативот *смола* 'леплива супстанца што се цеди од кората на некои дрва, сок од дрво, смолесто дрво'¹⁹⁶, а неговото значење би било 'место каде што има смола', т.е. 'место каде што има иглолисна шума, односно борова шума'. Апелативот *смола* < стел. *смола* е општословенска лексема, а води потекло од прасл. *смола и се доведува во врска со ие. корен *(s)mel- 'почна да гори, да тлее'. Во топонимијата на Охридско-преспанскиот регион се среќаваат повеќе топонимски единици во чијашто основа се наоѓа апелативот *смола*: *Смоло* – планинско место (Д. Дупени, Ресенско), *Смолојца* – планинска месност (Шурленци, Ресенско), *Смолејца* – ниви и бразда (Вевчани, Струшко), *Смоленик* – дол и голина (Вапила), а нејзиното присуство е регистрирано и во топонимијата на останатата македонска јазична територија, сп. *Смолевица* – шума (Бешишта, Прилепско), *Смолица* – ниви (Оризари, Кумановско), *Смолница* – село во Дебарско, *Смолница* – ниви (Рогачево, Тетовско), *Смолница* – ниви (Ранковци, Кривопаланечко). Во полската топонимија, на пример, лексемата *смола* се наоѓа во основата на топонимите *Smolna*, *Smolnica*, а во словенечката топоними-

¹⁹⁶ Ѓ. Заимов, *Заселване на българските славяни на Балканския полуостров*, София 1967, 170; В. Пјанка, *op cit.*, 89, 171.

ја е познат топонимот Smolnik¹⁹⁷.

Исто така, во основата на топонимот *Смолја може да се крие личното име *Смол* или *Смола*, а неговото значење може да се дефинира како 'село кое му припаѓа на Смол(а), односно каде што живее Смол(а)'. Потеклото на личните имиња *Смол* и *Смола*, обично, се доведува во врска со апелативот *смола*. Но, исто така, личното име *Смол* може да претставува и двочлено име кое е составено од префиксот *с-* од стсл. гъ 'со' и од морфемата *-мол* која потекнува од стсл. глагол *молити* < прасл. *modliti 'моли'. Морфемата *с-*, на пример, се содржи во составот на сложените имиња: чеш. *Sbor, Sl'ub, Smil, Smysl*, пол. *Smil, Smysł, Smysław*, а морфемата *-мол*, главно, се јавува како прва компонента во составот на сложени антропониими како што се, на пример: буг. *Молибор*, рус. *Молмора*, чеш. *Modliboh*¹⁹⁸. Во македонскиот антропономастикон се нотирани личните имиња *Смол, Смолан, Смоле, Смоло, Смолче*¹⁹⁹. Личното име *Смол(а)* се крие во основата на ојконимите *Смола* – село во Гевгелиско (Грција) и *Смолја* – село во околицата на Трикала (Грција), регистрирани од М. Фасмер со формите *Σμόλη* и *Σμόλια*²⁰⁰, кои се образувани со посесивните придавски суфикси *-ъ*, односно *-јъ*²⁰¹.

Соодветни лични имиња се засведочени и во антропонимскиот фонд на другите словенски јазици, сп. рус. *Смола, Смолка, Смоля, Смолько*, срп. *Смол, Смолан, Смолко, Смолца*, чеш. *Smol, Smolík, Smola, Smolek*, што се наоѓаат во то-

¹⁹⁷ J. Rieger, E. Wolnicz-Pawłowska, *Nazwy rzeczne w Dorzeczu Warty*, Wrocław - Warszawa - Gdańsk 1975, 146; F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, tretja knjiga, Ljubljana 1995, 273.

¹⁹⁸ J. Svoboda, op. cit., 100, 81; M. Malec, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1971, 92, 108; Ы. Заимов, *Български именник*, София 1988, 158; С. Б. Веселовский, *Ономастикон древнерусские иенма, прозвища и фамилии*, Москва 1974, 202.

¹⁹⁹ Љ. Станковска, *Речник на личниите имиња кај Македонциите*, Скопје 1992, 254.

²⁰⁰ M. Vasmer, op. cit., 212, 97.

²⁰¹ Љ. Станковска, *Суфиксиие -џ, џџ, -ъ во македонската топонимија*, Прилеп 2002, 365.

понимите Smolin, Smolina, Smolkov²⁰².

Тројани. Раселеното село *Тројани* било лоцирано во шумовитата месност на Вишовски Рид, источно од селото Оровник, каде што се наоѓа манастирот Св. Спас, која и денес се вика *Тројани*. По раселувањето на селото неговиот атар е поделен меѓу селата Горно Лакочереј, Оровник и Вапила. Дека селото *Тројани* било лоцирано во пределот меѓу селата Оровник и Горно Лакочереј, потврдуваат и топонимите *Тројанска Чука* – чука и шума, *Тројанско Поле* – поле, кои се вклучени во атарот на селото Оровник, *Тројанска Река*, која кај Оровник се состанува со реката Капеш и *Тројански Извори* – извори, кои му припаѓаат на атарот на селото Горно Лакочереј. Еден поголем локалитет, источно од селото Вапила, вели Ј. Трифуноски, се вика Манастириште, а како што раскажува народното предание „таму има остатоци од стара црква од манастирот Свети Спас, а по пропаста на стариот вапилски манастир изграден е друг манастир Свети Спас во соседното село Горно Лакочереј“²⁰³.

Во турскиот пописен дефтер за Охридската нахија од 1536-1539 година селото е регистрирано со името *Тројани*, а во него живееле 7 христијански семејства и 1 неженето лица²⁰⁴. Во турскиот опширен пописен дефтер за Охридската нахија од 1582-1583 година, исто така, е заведено селото *Тројани*, а во него имало само 5 христијански семејства²⁰⁵. Името на исчезнатото село *Тројани* е регистрирано и во записите од XVI-XVII век во Слеченскиот поменик каде што е напишано

²⁰² С. Б. Веселовский, *цпй. дело*, 293; М. Вуйтович, Древнерусские личные имена в граффити Софийских соборов Киева и Новгорода (XI-XIV вв.), *Onomastica*, p. XXVI, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1981, 212; М. Грковић, *Речник личник имена код Срба*, Београд 1977, 181-182; J. Svoboda, op. cit., 300; L. Hošák, R. Štárek, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*, II, Praha 1980, 467-468.

²⁰³ Ј. Ф. Трифуноски, *цпй. дело*, 121, 252.

²⁰⁴ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 225.

²⁰⁵ *Охрид и Охридско низ исџоријаџа*, книга втора, Скопје 1978, 30; А. Стојановски, *Турски документи за исџоријаџа на македонскиот народ, опширен џошисен дефџер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 165.

во обликот *Тројани*²⁰⁶.

Кај В. К'нчов името на селото е наведено како *Тројанъ Чифликъ*²⁰⁷, а на картата од А. М. Селишчев е напишано со формата *Тројан*²⁰⁸. Во 1900 година во селото *Тројани* имало 20 жители – Македонци.

Името на селото *Тројани* не е сосем јасно. Во неговата основа, како што забележува В. Пјанка, веројатно, се наоѓа личното име *Тројан*, коешто е варијанта на личното име *Трајан*²⁰⁹. Личното име *Тројан* и неговите деривати *Тројанко*, *Тројанчо* се засведочени во нашата антропонија, а името *Трајан*, коешто хронолошки е постаро име, е регистрирано уште во пишаните извори од XI век и кај нас се одликува со поголема фреквенција и дистрибуција. Личното име *Трајан* може да има словенско и несловенско потекло. Тоа може да претставува хипокористично име изведено со суфиксот *-ан* од личното име *Трајо*, изведено од кореното *īraј-* од стсл. глагол *трајати* 'трае', односно од првиот отворен слог *Тра-* во двочлените имиња *Траимир*, *Траислав*. Исто така, личното име *Трајан* може да потекнува од лат. *Traianus*, рамно на придавката изведена од името на римскиот град *Traia*.

Од семантичко-структурна гледна точка, ојконимот *Тројани* може да се третира како родовско, односно фамилијарно име. Тоа настанало со топонимизација на родовско-фамилијарното име **Тројани* кое е образувано од личното име *Тројан* со наставката за множина *-и* или, можеби поточно, со множинската форма *-и* од придавскиот суфикс *-ъ*, а означува 'место кое му припаѓа на родот, односно место каде што живее семејството **Тројани*'. Со исказаното мислење не ја исклучуваме можноста ојконимот *Тројани* да има врска со некој претсловенски топоним.

Хрид. Во турскиот пописен дефтер за Охридската нахија од 1536-1539 година е регистрирано исчезнатото село

²⁰⁶ А. М. Селищев, *Македонские кодексы XVI-XVIII веков*, София 1933, 68.

²⁰⁷ В. К'нчовъ, *цѣлѣ. дело*, 253.

²⁰⁸ А. М. Селищев, *Славянското население в Албания (Карта)*, София 1931, Карта 3d.

²⁰⁹ В. Пјанка, *op. cit.*, 218.

Хрид, чиешто име е запишано со формата *Хриѝ*, а во него се попишани 10 христијански семејства, 1 неженето лице и 1 вдовица²¹⁰. Во турскиот опширен пописен дефтер за истата нахија од 1582-1583 година селото, исто така, е наведено со името *Хриѝ* и броело само 4 семејства, а подолу во документ е запишано дека *Хриѝ* е летно пасиште кое припаѓа на казата Охрид, а е во владение на Мехмед, познат како Кочи-бег²¹¹. Потоа, се наведени неколку трла: трло *Завреѝ* (*Завраѝ*), трло *Михо(в) Кладенец*, трло *Сѝар*, т.е. *Ески Езрек*, трло *Заноѝа*, кое од Стојановски се идентификува со еден планински реон што се наоѓа северозападно од селото 'Ржаново. Во претходното издание на дефтерот од страна на неговиот приредувач името на ова село е наведено како „*Храѝ Захриѝ*“²¹².

Од споменатите топоними во турскиот документ засега можеме да го идентификуваме само топонимот *Михов Кладенец*, денес познат како *Миоф Клаенец* – месност со ниви и кладенец, што се наоѓа во атарот на селото Љубаништа²¹³. Останатите топоними засега не може да се идентификуваат на теренот. Што се однесува до топонимот *Заноѝа* сметаме дека нема доволно сигурни податоци за да се идентификува со месноста *Заноѝа* на планината Караорман, бидејќи со тоа име се именуваат и други месности во Охридско-преспанскиот регион. Ако се земе како точна идентификацијата на топонимот *Михов Кладенец*, тогаш, можеби, можеме да ја определиме и локацијата на исчезнатото село *Хриѝ*, а имено тоа, веројатно, се наоѓало во пределот на планината Галичица, и тоа во околината на селата Љубаништа и Трпејца.

Името на селото *Хрид* е метонимиско име, а е преземено од првобитното оронимиско име *Хрид. Оронимот *Хрид е создаден со топонимизација на географскиот апелатив *хрид*

²¹⁰ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, Скопје 2001, 235.

²¹¹ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 87, 263.

²¹² *Охрид и Охридско низ историјата*, книга втора, Скопје 1978, 29.

²¹³ В. Пјанка, *op. cit.*, 405.

‘каменливо, стеновито брдо, височина со голо било’.

Лексемата *рид* < стсл. *хридъ*, покрај тоа што се употребува во македонскиот јазик во обликот *рид*, којшто е добиен со губење на *х* во почетокот на зборот, е позната и во другите јужнословенски јазици: буг. *рид* ‘високо возвишение’, срп. *хрид* и *рид*, хрв. *hrid* и *rid* ‘стена’. Според најновите етимолошки истражувања се смета дека апелативот *рид* < стсл. *хридъ* потекнува од прасл. *хридъ ‘каменливо брдо, каменлив брег’ < *skridъ и е сродно со лат. *p̄irēs* ‘стена’²¹⁴. Порано се мислеше дека апелативот *рид* < стсл. *хридъ* е заемка од балканскиот супстрат, па така В. Георгиев овој апелатив го доведува во врска со дакиско-мизиското **hrid(a)*- или *hridi- < ие. *skrdo-s или **sk̄di-s* со замена на *sk-* > *h-* и на *ř* > *ri*, што се карактеристични за албанскиот јазик²¹⁵. Исто така, не може да се потврди ниту гледиштето на П. Скок дека лексемата *рид* има прединдоевропско потекло кое го доведува во врска со предроманското *gredius ‘прост’²¹⁶.

Денес оронимот *Рид* често се среќава во топонимјата, сп. *Рид* – место на западниот дел на Плаќенска Планина, јужно од селото Куратица (Охридско), *Рид* – место во атарот на селото Војшанци (Неготинско), *Рид* – место на планината Нице (Будимирци, Мариовско), *Рид* – тумба во атарот на селото Бело Поле (Прилепско) и други.

Црско. Исчезнатото село *Црско* е регистрирано во турскиот опширен пописен дефтер за Охридската нахија од 1582-1583 година, а во селото живееле 7 христијански семејства и 1 неженето лице²¹⁷. Во претходното издание на дефтерот од приредувачот името на селото се прдава со формите *Церско* и *Черско*²¹⁸. А. Стојановски локацијата на селото *Црско*

²¹⁴ Български етимологичен речник, т. VI, ред. М. Рачева, Т. Ат. Тодоров, София 2002, 249.

²¹⁵ В. Георгиев, *Въпроси на българската етимологија*, София 1958, 43-44.

²¹⁶ Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Загреб 1971, 687.

²¹⁷ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 70, 125.

²¹⁸ *Охрид и Охридско низ историјата*, книга втора, Скопје 1978, 29, 31.

со право ја сместува во месноста *Црска*, што се наоѓа на падините на планината Караорман, југозападно од Ботун во непосредна близина на селото Климештани, а му припаѓа на атарот на селото Корошишта. Од месното население оваа месност се вика *Црџка* и *Црџко*. Во атарот на селото Велестово, исто така, една месност со ниви се вика *Црско*. Идентично име претставува и ојконимот *Црско* (*Големо* и *Мало*) – села во Кичевско²¹⁹.

Основата на топонимот *Црско* В. Пјанка ја изведуваат од фитонимот *цер* ‘вид даб што расте на каменлив терен, *Quercus cerris*²²⁰.

На охридско-преспанскиот терен се среќаваат и други топоними изведени од фитонимиската база *цер*: *Цер* – шума и ниви (Трпејца, Охридско), *Церје* – место со церови (Бесвина, Леринско), *Церо* – ниви и церови (Д. Дупени, Ресенско), *Церон* – шума (Курбиново, Ресенско); *Високо Церје* – шума (Елшани, Охридско), *Горни Цер* – ниви, *Долни Цер* – ниви и *Мали Цер* – ниви (Врбјани, Охридско), *Церов Дел* – планинско место со ниви (Тапш Моруништа, Струшко), *Церо Ливада* – ливади (Јанкоец, Ресенско) и други. Анализата направена врз топонимите покажува дека вокалот *е* во основата на зборот, обично, не се губи како што се случило кај ојконимот *Црско*. Гласот *е* не ја менува својата позиција ниту во топонимите од другото дијалектно подрачје, сп. *Цер* – село во Кичевско, *Цера* – село во Кочанско, *Цери Пашина Планина* – планина, дел од Шар Планина (Лисец, Тетовско), *Церско Осое* – место (Нивичино, Струмичко). Ваквата позиција на вокалот *е*, всушност, укажува дека во основата на името на селото *Црско* се крие некоја друга лексема.

Тргувајќи од засведочената форма на името *Черско*, првобитниот негов лик може да се реконструира како *Червско, односно *Чрџвско, а со губење на *в* во групата *-вск-*, создадена по испаѓањето на редуцираниот вокал *ѝ*, се променило во *Чрско* и потоа во *Црско*. Консонантската група *чр* во почетокот на името, по вокализацијата на *рѝ/рѝ*, преминала

²¹⁹ Т. Стаматоски, М. Митков, *Јазикот на имињата*, Скопје 2000, 92-93.

²²⁰ В. Пјанка, *op. cit.*, 167.

во *чер-*, а подоцна се заменила со *цр*²²¹. Замената на гласот *ч* со *ц* во почетната група *чр* се јавува, на пример, во името на реката *Црна*, чијашто постара форма е *Чрна* < *Чърна, засведочена во историските пишани извори од XIV век.

Името на селото *Црско* < *Чръвско е елиптично име кое е добиено со супстантивизација на придавката од некогашната синтагматска формација *Чръвско (*Градишиѿе*) која е образувана со формата за среден род *-ско* < *-ско* од придавскиот суфикс *-скъ* (современата форма е *-ски*). Адјективната компонента *Чръвско може да е изведена од постариот топоним *Чрва < *Чръва. Во неговата основа се крие личното име *Чрв* < *Чръвъ кое потекнува од стсл. придавка *чръвънъ/чръмънъ* ‘црвен’ < прасл. *чърм-ънъ, а ова води потекло од *сѣгъ ‘црв’. Како потврда на нашето гледиште *ќ* е го посочиме топонимот *Чрвско Градишиѿе* (Поречко), кој е засведочен во Виргинската грамота на Константин Асен од околу 1258 година, со која се подаруваат имоти на манастирот Св. Георги-Горг во Скопје, каде што е запишано: на *чръвѣско градиѿе*, а во Милутиновата грамота од 1299-1300 година за истиот манастир стои: *надъ чръвѣско градиѿе*²²².

Во чешката антропонимија се засведочени личните имиња *Črv*, *Črva*, *Črvis*, а во бугарскиот јазик се среќаваат имињата *Червен*, *Червенко*, *Червенуш*²²³. Во македонскиот антропономастикон се наведени личните имиња: *Црве*, *Црвен*, *Црвил*, *Црвул*, деминутивното име *Чрвец* < *Чръвѣцъ е заложено во основата на ојконимот *Чрвчишиѿа* – село во Костурско, Грција²²⁴, а личното име *Чрвош* лежи во основата на името на селото *Чрвош*, регистрирано во пописниот дефтер

²²¹ Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1965, 82.

²²² В. Мошин, *Сѿоменици за средновековнаѿа и ѿоноваѿа истѿорија на Македонија*, т. II, Скопје 1975, 190, 227.

²²³ J. Svoboda, op. cit., 262; Ѐ. Заимов, *Български именник*, София 1988, 243.

²²⁴ Љ. Станковска, *Речник на личниѿе имиња кај Македонциѿе*, Скопје 1992, 296; Љ. Станковска, *Суфиксиѿе -јъ, -ъјъ, -ъ во македонскаѿа ѿоѿонимија*, Прилеп 2002, 427.

за нахијата Гора од 1583 година²²⁵.

Во структурно-семантички поглед топонимот *Чрва < *Чрџва е елиптично име со посесивно значење. Тој настанал со супстантивизација на адјективната морфема *Чрџва од постарото синтагматско име **Чрџва (Вџсь)*, чијшто адјектив е образуван со посесивниот придавски суфикс -џ во формата за женски род -а и означува 'село кое му припаѓа на Чрв, односно каде што живее Чрв'.

---

²²⁵ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, поширен војисен дефтер на Охридскиот санџак од 1583 година*, т. VIII, кн. 1, Скопје 2000, 314.

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“
МАКЕДОНИСТИКА 10/2009

ЛИЛЈАНА МАКАРИЈОСКА

**КОНТИНУИТЕТОТ НА
ТУРСКОТО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ
МАКЕДОНСКИОТ ЛЕКСИЧКИ
СИСТЕМ**

При проучувањето на секој јазик несомнено постои интерес за заемањето на туѓојазичните елементи (најчесто лексички) и за нивното адаптирање и интегрирање во јазичниот систем. Застапеноста на лексиката од турско потекло во македонскиот јазик е резултат на меѓујазичните контакти во минатото (почнувајќи од крајот на XIV век па сè до денес) исто како и во другите балкански јазици¹.

Предмет на интерес во овој труд е континуитетот на турското јазично влијание во македонскиот јазик од лексички аспект.

Заемањето на турската лексика² има континуитет и е со различен интензитет, во зависност од конкретните

---

¹ Влијанието на турскиот јазик врз македонскиот е предмет на поголем број трудови (в. Литература), а најсеопфатно тоа е обработено во монографијата *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик* на акад. О. Јашар-Настева (2001). Материјалот во монографијата е ексцерпиран главно од македонското народно творештво. Се дава општ преглед на турските заемки врз основа на нивното етимолошко потекло, се разгледуваат лексичките заемки според семантичките сфери, а се посветува внимание и на лексичките калки, на фразеолошките калки, како и на фонетската и на морфолошката адаптација на заемките во македонскиот јазик.

На турските елементи во ароманските говори во Македонија е посветен трудот на Х. Поленаковиќ *Турскиите елементи во ароманскиот* (2007). Турското влијание на ароманскиот датира некаде од XV век и е најизразено во лексиката (во областа на административната терминологија, на материјалната култура, флората и фауната) каде се забележува проширување на значењето и фигуративна употреба, како и во фразеологијата. (на пр. *сѝравоӣ ѓо чува лоз-јей̄о; шѝо ке ѝосадиш, ѝоа ке никне; шѝо ѝи е ѝишано, ке си дојде; рибай̄а смрди од ѓлавай̄а; две лубеници ѝод ист̄а мишка не се носат̄* и многу други се карактеристични и за ароманскиот и за македонскиот јазик).

² Под турцизми ги подразбираме зборовите преземени од турскиот јазик без оглед на нивното етимолошко потекло, и оние што се примени со посредство на турскиот јазик, но се со арапско или со персиско потекло.

нување садови за секојдневна употреба. Пр. во Трескавечкиот кодик **BOYUOYKZ** 'сад од дрво (големо ведро) за мерење жиџо' тур. *biçuk*: пис(а) и вџџкз пџен(ица), доста, стонџе ведро вино б1г; **KOYMZ** 'џум, голем и висок бакарен сад со дршка, за вода' тур. *güt*: азџ манши ерен траанџ ефимерна трескавеџки, саџаны мали и големи брџиџз ·рпџ· ... котли ·с·, тенџерина ·б· џџмови мали и големи ·с· 50v; **KAZANZ** 'коџел, казан' тур. *kazan*, **CAHANZ** 'саан, џоголем џлиџок бакарен сад' тур. *sahan*: штџкога се продадоџа саџаните и каџанотџ, пак станаџа: саџани ·рнџ·, котли ·т· ... џџмови мали големи ·т· ... и еденџ џџмџ и врџџџа џа масло, грнина бакрени ·б· котлина мали џа со крџ ·т· и ед(н)о амаџе џа масло б3v; **IBRIKZ** 'џлинен или бакарен сад за вода, сџеснеџ во џорниџи дел, наменеџ за миене' тур. *ibrik*: саџаны мали и големи брџиџз ·рпџ· и во џивлџкз башка синџи ·д· леены ·т· ивриџы ·с· котли ·с· 50v; ивриџы ·т· и еденџ џџмџ и врџџџа џа масло, грнина бакрени ·б· котлина мали џа со крџ ·т· и ед(н)о амаџе џа масло б3v; паки пис(а) насто ... иврикџ и леень 85v; **SINIJA** 'синџа, ниска џркалезна маса од бакар или сребро за џринесување џадење, ниска џркалезна дрвена џрџеза на коџа се џаде, голема чинџа' тур. *sini*: азџ манши ерен траанџ ефимерна трескавеџки, саџаны мали и големи брџиџз ·рпџ· и во џивлџкз башка синџи ·д· леены ·т· – ивриџы ·с· 50v.

Од XIV век се следи непосредно турско влиџание и каџ именувањето на мерките за тежина. Пр. во Трескавечкиот кодик **DRAMZ** 'мерка за џежина, 400-џи дел од окаџа, 3,2 џр.' тур. *dihrem*: пис(а) џаре .. ·д· грџне бакрџно драмџ ·т· 45v. **OKA**⁴ 'ока, мерка за џежина (1283 џ.)' тур. *okka*: ана пом(џнџ) џка масло 110г; пис(а) станоа пол ока масло 111v; пис(а) мино џка теле 136v; пис(а) митанџ џка сирене 46v; пис(а) стоџанџ каџанџа ... џка ·т· бакерџ 88v. пис(а) марко себе џа џ(дравне) полџ џка восокџ 105г; пис(а) иованџ ... и џка темџанџ 98v, во запис од 1548 год. од манастирот Слепче: полџ џка масло и полџ џка вино.. во запис од евангелие од 1741 год. од с. Дедино-Радовиџко: џка соль петџ пари џка вино ·д· пари ·ока ракиџа ·т· пари. **KILO** 'кило, џовар, обџчно околу 100 оки, мерка за жиџо' тур. *kile*, во запис од 1548 год. од манастирот Слепче: пџениџата помина килото два-

⁴ Според најстарите потврди се употребувала од почетокот на XV век, од крајот на XV и почетокот на XVI век била воведена како мерка и за цврсти и за течни продукти. Сп. и називи за садови од една ока: **оканик**, **оканица**.

нословенскиот. Тие носеле во тоа време „поголема информативна содржина“, отколку соодветните термини од црковнословенско или грчко потекло, па придонесувале за поголемо разбирање и полесна комуникација, а истовремено до читателите ја доближувале содржината на дамаскините, која тематски, од една страна била поврзана со средновековната литература, а од друга страна со секојдневниот живот.

На пр. во Крнинскиот дамаскин среќаваме **КАНИЧАРЪ** тур. *zenicegi*: пръзвы боевода царевъ иже глаголемь тоурскы каничарага, и други турцизми: **КОУЛА** тур. *kule* нгрч. *κοῦλα* и *κοῦλα* великѡ сътвори ради храненияе монастырское 242v17; **КЕСЕ** тур. *kese*: и прѣдаси его ради да прѣвбръщеша аспры нь ради неимѣнїа твоего и ты имаши кесе апкохтольское 81r9; нъ тзи пошаше кесе христово 72v12; **ТОУВЛА** 'циџла' тур. *tugla*: зазида ... мѣсто съ тоувлами и варом.

Во дамаскините се прави свесен напор за пронаоѓање словенски синоними кои би одговарале на одделни зборови и честопати се повторуваат едноподруго.

Турското влијание особено се поврзува со појавата на ракописните текстови на народен говор. Поконкретно ако во дамаскините од XVI, па и во оние од XVII век турцизмите се ретки, во зборниците пишувани во текот на XVIII век нивната употреба е мошне честа. Според Јашар-Настева (2001: 127) и калките од турскиот јазик, најчесто зборови со конкретно значење и тоа од различни области на материјалната култура, во македонската јазична средина најверојатно се јавуваат по заемките и најголемиот број од нив датираат од XVIII и особено од XIX век.

Притоа се употребуваат не само зборови од турската административна терминологија, туку и зборови од народната лексика, за кои во народните говори постојат словенски еквиваленти. Во прилог на ова има примери кога македонски зборови се дообјаснети со турски збор. Пр. во Зборникот на Г. Димович *левъ сиречъ* като *дръславъ*, што секако се показателни за силното турско влијание врз македонскиот народен јазик (сп. Поп-Атанасов, 1985: 61).

Турцизмите во зборниците пишувани во текот на XVIII век и во текстовите од XIX век се значително побројни и по-

ниши кърбан да коле; ијој се сиџорил курбан; **кердоса** 'добие, иосијиџне': вечна мука ке кердосаиџ; **куртул** 'сиас' тур. *kurtul*, **куртули** 'сиаси, ослободи' тур. *kurtulmak*: да ве куриџулисам ѿ душманиџиџе; ме кърџиџлиса ѿ џреховеџиџе мои; **куртулисач** 'сиасиџиџел': оџи сџ ви џ сиасиџиџелџ ваиџ, џ сџ ви кърџиџлисачоџиџ ваиџ; **ма(х)ана** 'недосиџаџиџок' тур. *maana*: коџ махана џо фа-нахиџе и џо разсиџнахиџе на крсиџџ; **мутлак** 'сиџурно, секако, вероџаџино, сиас' тур. *mutlak*: мџиџлакџ е ѿ лоџша мисла, безџ божне џџда; Ами мџиџлакџ си билџ неблаџодаренџ и дџаволџ и лџкавџ; **ра(х)ат** 'мир, сиџокоџсиџво' тур. *rahat*: да имаиџ слава и рахаџилокџ ѿкак ке џмреиџ; **се ра(х)атладиса** 'се усџокои': викахме, Госџоди, за џебе и не иџослџша и не кърџиџлиса да се рахаџиџладиса ме! **ра(х)атлак** 'мир, сиџокоџсиџво, мирен живоџиџ': сакаи да имаиџ слава и рахаџилокџ ѿкако ке џмреиџ; **саклет** 'мака, неџриџаџиносиџ, душевна болка' тур. *siklet*: џодемџ захмеџиџ има човекџ на самрџџиџни часџ и мноџџ сџклеџиџџ; **са(х)ат** 'час, време, часовник' тур. *saat*: Времеџо се џемни и сахаџиџоџиџ иџомина; **такса** 'веџи, се зарече': и онџ се џакса да и сврџиџи џаџрабоџиџа; **тафмакар** 'скрџавеџ, алчен' тур. *tamakar*: браџиџе хрисиџмани неџеџи боџџ џаџфамаџари и лакоми...; и ко е џаџфамаџар џо џрабиџиџџ чџџдо и сердџеџиџо не мџ се насиџиџџваџиџџ со мноџџ сиџока. **тефтер**⁷ 'џолема иџодврзана џеџиџраџиџка за џирџџовски смеџиџки и сл.' тур. *defter*: џеџфиџереџиџе ниџни да џираџаџиџџ, и џеџфиџереџиџе имџ иџиџо са иџисани џреховеџиџе ке се иџомираџаџиџ; **кеф** 'волџа, желба, задоволсиџво' тур. *keif*: џака му беше кеф Госџоду; **фаџде** 'корисџиџ, иџечалба' тур. *faida*: ако не се исџоведеџаџиџџ, немаџиџџ ниџо фаџиџа; немах асиџри, да да-вам сосџ фаџиџа; иџрилаџаџаџеџиџе ваџиџа на ваџиџа; џо фаџиџе имаџиџџ иџи Пилаџиџе, џо фаџиџе ке имаџиџџ дека ке биде закованџ џолџ на крсиџоџиџџџ; **ферман** 'указ, наредба од иџовисока власџиџ' тур. *ferman*: оџиџиде ферманџ и на иџоџи џраџиџџ; **фодулул** 'џордели-восџиџ' тур. *fodulluk*: сме иџравиле џрехови неџресџано со сноџи фодџлџџкџ, зависџ, блџиџџ; **чифут** 'Евреин' тур. *Sifut*: коџа се иџредаде на чифуџиџиџиџе се кладе на крсиџџџ; **џувап/џевап** 'од-џовор' тур. *sevab*: џо џџваџиџџ ке ни дадеџиџе; како џеџиџе џџваџиџџ Боџџ да дадеџиџе? .

⁷ сп. запише некого во црниот тефтер 'забележи како лош, сомниџиџелен, неџожелен човек'.

МААСЪЛЪ 'болесѣи шѣио се манифесѣира со ѣукање на кожѣиѣа' тур. *mayasil* дѣто пѣкатѣ на човека рацѣте или носѣте, **МАДЖУНЪ** 'лековѣиѣа смеса' тур. *tasip* за кѣветѣ маджунѣ какѣ да правишѣ.

Според Јашар-Настева (1981/82 :279) апстрактните именки од турско потекло се среќаваат почесто во преводи од грчки јазик како еквиваленти на бројните грцизми и црковнословенизми или пак, како дублети на образувања според грчки модели.

Присуството на турските зборови во црковните текстови зборува за интензитетот на турското влијание и за широка употреба на турцизмите во македонските народни говори, односно големата застапеност во писмениот јазик од XIX век се должи на фактот што тие елементи многу порано се употребувале во живата реч, па навлегуваат и во писмениот јазик.

Објаснувањето на заемките би можело да се поврзе со специфичноста на содржината и недостигот од адекватни термини во народниот јазик, а од друга страна може да се сфати како свесен стилистички пристап, стремеж за варирање, за изнаоѓање словенски синоними што би одговарале на одделни заемки. И сето тоа е во прилог на збогатувањето на јазикот со нови изразни средства од народниот јазик и будуњето на свеста дека треба да се пишува на јазик кој е разбирлив за народот.

Врз основа на анализата на јазикот на македонските ерминии (сликарски прирачници за зографи) од XIX век Петковска (2005 :40) укажува дека и покрај нивната сакрална природа, скромната мера на писменост и образование на преписувачите, обично зографи (кои ги преписувале за лични потреби), придонесувала тие да не бидат премногу зависни од традицијата, па покрај дијалектни форми воведуваат и заемки. Тоа се должи на силно изразената тенденција во XIX век за јасност, комуникативност, функционалност дури и кога се работи за текстови со црковно-религиозен карактер.

Угринова-Скаловска (1994: 131-135) осврнувајќи се на преведувачката постапка применета во евангелските текстови од XIX век на современ македонски јазик укажува дека

со цел да му ја направат поразбирлива и поблиска евангелската мисла на обичниот верник преведувачите наспроти употреба на еден збор се одлучувале за описно предавање на содржината, за замена со лексема со пошироко значење или пак за постегнат израз, односно за искажување на содржината со помалку зборови, за дополнително објаснување, адаптација или осовременување на евангелскиот текст во духот на современиот македонски јазик. Според Угринова-Скаловска „преведувачите пројавиле доволно слободен однос кон пренесувањето на текстот, ги користеле сите јазични можности да ја пренесат евангелската материја без да ги нарушат нејзините догматски односи, како и можностите за различно предавање на една иста содржина од јазикот на оригиналите на јазикот на преводните текстови“. Оваа слобода одела до таму што и познатата поговорка за протнувањето на камилата низ иглени уши (сп. оудовѣ естѣ вельбѣдоу сквозѣ оуши иглинѣ проити неже богатоу въ царствіе боѣжіе вънити Мт19,24) во Трлиското евангелие е заменета со повообичаена поговорка: *ѣоколај може да замине ѣимицијска хорѣома ѣрез иглено ухо ѣа не чјорбаѣа да флезе на небеснаѣа царѣиѣа*.

Турцизмите се употребуваат како јазични средства преку кои се реализира поголема, полесна и понепосредна комуникација со поширок круг луѓе, зашто верниците ги чувствувале како составна и неразделна компонента на лексиката на нивниот говор. Пр. турцизмот **лакардија** во Трлиското евангелие се употребува како синоним за *слово* и за *ѣриѣча*. *Рече Госѣод ѣези лакардиѣ ...* итн. Преведувачот ги употребува попознатите зборови **ракија**, **јузбашија**, **гемија**, **комшија**, **адет**, место *сикера*, *сиѣоѣник*, *кораб*, *ближнии*, *обѣчај* итн.

Во однос на инфилтрирањето на заемките во нашите писмени текстови од XIX век евидентни се определени разлики и инвентарот на туѓите лексички единици варира од автор до автор. Ке се осврнеме на состојбата во делата на Крчовски и Пејчиновиќ во кои најмногу се одразило влијанието на црковнословенската традиција, односно црковнорелигиозната литература.

Во јазикот на Крчовски турцизмите се значително побројни и поголемиот дел од нив се однесува на разговорна-

та лексика. Најчести се: **курбан** 'жртѿва' тур. *kurban*: *ѿој се сѿорил курбан* (ЈК :74), **кабает** 'зрев' тур. *kabahat*, **кабаетлија**: *Не е месјацо кабахаѿлија и себеб на дерѿо человетески, ами дјаволиѿе* (ЈК :210); **куртул** 'сѿас', **куртули** 'сѿаси' тур. *kurtul-tak*, **кеф** 'добра волја, радостѿ, уживање' тур. *keyif*: *ѿака му беше кеф Госѿоду* (ЈК :89), **ексик** 'нецелосен, неисѿравен' тур. *eksik*: *Да не сѿане ексик ако има иконом* (ЈК :158); и кој ексик давал и лошо мерил (ЈК :57); **фодулак** 'зорделивосѿ' тур. *fodulluk*, **фодулски** 'зорделив', **се фодули** 'се зордее': *ѿриидохме на баждарница дека се ширеха дјаволи фодулски и исѿиѿуваѿ за ѿше кои се сиромаси, а се фодулаѿ и се чинаѿ золеми, кои се дигаѿ* (ЈК :57); *Ох лошо и золемо зло фодулук* (ЈК :213); **измекар** 'слуга' тур. *hizmetkar*: *ѿа му исѿражуваѿ кои не ѿлашѿале на своѿше измекари хакоѿ и кој ексик давал* (ЈК :57); **лакрдѿа** 'ѿразни зборови, исмевање' тур. *lakırdı*: и ми ѿоказаха и сос кого сум се залазувала сос ѿраздни лакрдиѿи (ЈК :53); **марифет** 'вешѿина' тур. *marifet*: *Многу чудниѿи и дивниѿи марифетѿи чинеле* (ЈК :389).

Прибегнувајќи кон толкувањето на определени поими Крчовски употребува низа од исти или слични зборови според значењето, синонимни парови, кои стојат едноподруго или се одделени со сврзник или друга лексема. Голем е бројот на парови од зборови на црковнословенскиот лексички слој и зборови на народниот од турско потекло: *и да се кае, да се ѿшѿмани* (ЈК :59); *Тогава се раскаја Јуда, ѿѿшѿмани се* (ЈК :242); ги туриле у еден **кораб**, у **гемѿа** (ЈК :73); **знамение**, **нишан** хрисѿиансѿиво ѿоказуе (ЈК :280); *ѿѿи разбојник*, сиреч **хајдуко**, **харамѿаѿа**, *ѿѿо верова кога беше расѿјаѿи сос Хрисѿа* (ЈК :232); и у небесни **жѿѿниѿиѿи**, **хамбари** *ѿѿе да се ѿури ѿаја ѿшѿница* (ЈК :266); и голема **ѿолза**, сиреч **фајда** (ЈК :225); како некој **сад**, **фидан** *ѿѿо се каже* (ЈК :248); а се **фодулаѿ** и се чинаѿ золеми, кои **се дигаѿ** (ЈК :57); *Исаак казуе се образ Хрисѿов и јорнек* (ЈК :218).

Во текстовите на Крчовски (сп. и Миовски, 1980 :97) турцизмите служат пред сѿ за објаснување на црковнословенските лексеми, но и на грчки: *излезнал крин*, *ѿѿо се казуе з'мбак ѿректрасен благомиризлиѿ* (ЈК :128); *кошевешѿе биле ѿѿ ѿрачки финикови, ѿѿ фурма* (ЈК :265).

За јазикот на Крчовски од зборообразувачки аспект се карактеристични образувањата со турските суфикси **-лак** (-л'к, -лук) и **-џија**: **душманл'к** тур. *düsmän*, **шаитл'к** тур. *şahit*, **христианл'к**, **ме(х)анџија** тур. *mehane*, **ѓумрукџија**, **јабанџија** тур. *zabanci*, **капиџија**, **папуџија** тур. *pariç*. Крчовски употребува турски заемки со словенски суфикс -ин: **душманин** тур. *düsmän*, **телалин** тур. *telal*, **хекимин** тур. *hekim*, но и **хекимџија**. Оваа појава што ја следиме и во текстовите на Пејчиновиќ, а не е непозната и во народната поезија, кај Крчовски е најизразена.

Јазикот на Пејчиновиќ е „понароден“ од јазикот на Крчовски во тоа што текстови не наоѓаме замена на црквенословенските еквиваленти од најтесната црковна терминологија со лексеми од турско потекло.

Со оглед на тоа што *Огледало* и *Утешение грешним* се комбинација од разнородни текстови, преземени и оригинални, црквенословенскиот јазик се јавува како носител на библиските цитати, при парафразирање на библиски содржини, а народниот јазик на авторскиот текст, во морално-дидактички расправи и кажувања од секојдневниот живот.

Евидентен е стремежот на Пејчиновиќ да им ги доближи библиските содржини преку прераскажување и објаснување на религиозните поими и термини на народен јазик, а во случаите кога не можел да најде адекватни изрази се определува и за турски лексички елементи. Впечатлива е употребата на именките со апстрактна содржина: **гараз** 'злоба, зависџи, омраза' тур. *garaz*, **захмет**, **ниет**, **рахатлак**, **шаитлак** тур. *şahit*, придавките што означуваат разни духовни и морални особини: **кадар**, **каил** и др.

Сепак турцизмите се потврдени и во евангелски цитати и во молитви, пр. **курбан**, **аманет**, **берикет**: *ја шџо се сџорих курбан за вас, не ќе забораваџије* (Сл. :76) *џоџоџи ќе се џомоли Боѓу и ќе речеџи шџо му џиџеџи во молиџиваџа: Тебје аманеџи џи џо џракаме Госџоди, Боже наши, овои берикеџи, зере не смејахме да џо фрлиме* (Сл. :88).

Мошне илустративен пример за инфилтрирањето на турцизмите се синонимите за името на Богородица – **султана** и

зичникоӣ на Пулевски, Николовска (2006: 52) укажува на свесното настојување на авторот на Речникот да го прикаже македонскиот во сета негова чистота и посебност. Пулевски во својот *Четиријазичник*, односно *Речник од четири јазици*⁹ бележи турцизми кои се употребуваат и во современиот македонски јазик: **амбарь** покрај *жиџиница*, **бафча**, **бафчовань** покрај *градина*, *градинарь*, **бургия** покрај *сфърделлѝ*, **дирек** покрај *сиоллѝ*, **дуд** покрај *црница*, *муринка*, **зе тин** покрај *дрвено масло*, **одая** (голема) покрај *саллонѝ*, **пешкир** покрај *риза*, **пиринач** покрај *вариво*, *орисѝ*, **ренде** покрај *сирукѝ*, **саатчия** покрај *часовничарѝ*, **сертме** покрај *мрежа*, **терзия** покрај *шиячѝ*, **тестера** покрај *ишла*, **чорбаллок** покрај *ваганѝ* (Николовска, 2006: 164). Сп. и други турцизми: **убрелик** покрај *бунишиѝе*, **душеме** покрај *иодѝ*, **бош** покрај *иразно*, **ћумур** покрај *јоґленѝ*, **тазе** покрај *иресно*, **суцук** м. *к.л.басѝ*, **берићет** покрај *роиѝ*, *иллодѝ*, **чифт** покрај *ралло*, **џамџи** покрај *сиакларѝ*, **саглам** покрај *здрафѝ*, *иошиѝенѝ*, **зиян** покрај *шиѝеѝа*, **ортак** покрај *другарѝ*, **сиклетѝ**, **зорд** покрај *невоља*, **кабаат** покрај *кривица*, **терзия** покрај *шиячѝ*.

Во *Четиријазичникоӣ* на Пулевски се бележат следниве соодветници за турските заемки: *иосѝела*, *иросѝирка* за **душекѝ**, *шареница* за **ћилим**, *иерница*, *иодґлавница* за **ястькѝ**, *ложник* за **јорганѝ**, *иллчило* за **ћуски**, *иокклоѝѝ* за **капакѝ**, *печеница* за **ћебап**, *роиѝ*, *иллодѝ* за **берићетѝ**, *куѝувач* за **муштери**. Ги среќаваме и следниве паралели *риза* покрај **пешкирѝ**, *димник* покрај **оџак**, *ишла* покрај **еге**, *сирук* покрај **ренде** итн.

Конески (1996:73-83) споредувајќи го говорот на Прличев, одржан на годишниот акт на училиштето во Охрид во јуни 1866 год.¹⁰ (ракописен текст од заоставнината на Прличев), со објавената верзија по само два месеца во цариградскиот весник *Врѝмя* го потврдува Прличевото настојување

⁹ *Речник оѝ четири јазици I срѝско-албански II арбански-арнауѝски III ѝурски IV грчки*, Скорѝена и написана од – М. Пулѝвски архитекта у Галичник округје дибранско, 1875 год. И ва част, Београд 1873

¹⁰ Конески Б., *Еден ѝовор на Гриґор Прличев од 1866 ѝодина*, Македонски јазик, XVII, Скопје 1966, 206-215

за реславизација на нашиот писмен јазик во минатиот век, особено впечатливо на лексички план во печатената верзија. Сепак останале определен број турцизми, главно од основниот лексички фонд, во печатениот текст. Пр. **аман** тур. aman, **борч** тур. borç, **гајле** тур. gaule, **зајре** тур. zahire, **зиан** тур. ziyan, **катил** тур. katil, **резилок** тур. rezil, **салтанат** тур. saltanat, **таксират** тур. taksirat, **урнек** тур. *өрнек*, **шубе** тур. şuphe(li).

Секако поголем број турцизми од ракописниот текст се заменети во печатениот текст и тоа: **борчлиа** со *дълженъ*, **иктиза** со *нужда*, **иљач** со *лѣкъ*, **кабает** со *вина*, **кабаетлиа** со *виновайѣъ*, **кајл** со *съгласенъ*, **колај** со *лесно*, **кусур** со *недосѣайѣкъъ*, **милет** со *народ*, **рахатен** со *миренъ*, **нерахатен** со *немиренъ*, **нишани** со *знакове*, **саде** со *само*, **тертипи** со *начини*, **угурсус** со *развршиубелайѣен*, **харч** со *ѣрошокъ*, **хеким** со *лѣкаръ*, **чаре** со *избавление*, **чашитлок** со *шишонсѣво*, **чунки** со *ѣонеже*, **шаша** со *ѣлуйаво*, *занесено*.

Од зборообразувачки аспект во говорот на Прличев ги бележиме образувањата со турскиот суфикс **-лија**: **борчлиа** 'должник', **доветлиа** 'среќник, задоволник', **зианлиа** 'ошѣѣѣен', **таксиратлиа** 'несреќен', **ферклиа** 'вешѣи, сѣособен'; со **-лак/-лок**: **јордамлок** 'надменосѣи, ѣолемсѣво', **резилок** 'срамоѣѣа', **терзилок** 'шивачки занаетѣи', **ќотилок** 'зло', **фодулок** 'ѣорделивосѣи', **чашитлок** 'ориѣиналносѣи, особеносѣи'. Забележлива е и употребата на фразеолошките калки како на пр.: **кусур имат** 'има недосѣайѣок', **имат чаре** 'има решение, излез', **дајме сполај** 'заблаѣодариме', **дајт џуап** 'даде одѣговор' **падни на аман** 'бара милосѣи', *се моли*, **е кајл** 'се соѣласува', **на едно мертебе** 'на исѣо рамнишѣе' (сп. и Петковска, 1996а: 142).

Петковска (1996 :73) во однос на поретката употреба на турцизмите во јазикот на Партениј Зографски укажува дека тој со изразениот стремеж за афирмација и застапеност на словенизми во писмениот јазик со турскиот одомаќинет збор во народниот јазик го толкува словенскиот, помалку познат и подзаборавен збор, со цел да придонесе за негова реafirмација, па така со **дирек** се појаснува *сѣоли*, со **душманин** *враѣ*, со **урнек** *образец*, со турскиот збор **зулум** го толкува

разбојничесѝво итн¹¹.

Во народното творештво, особено во приказните има ликови од турската администрација, чиновништво и од други области на општественото живеење, како кадии, џандари, заптии, екими итн. дејствијата се одвиваат во турски објекти, односно анови, амами и сл., има и други имиња на предмети и поими од сите лексички сфери карактеристични за животот на Македонците во тоа време.

На пр.: **сурат** (суратот не може да му го види 'мошне мно̄у го мрази') во значење на: 'лице' тур. suret: *сӣѝе ѝердуи од кокошка̄ѝа беше му никнале ѝо сура̄ѝо и ѝо целай̄ѝа сна̄га* (МЦ, кн. 5, 1980, 297); 'изглед на лицето': *Едно вле̄зуање (сес-ѝра му на царо̄ѝ) во врай̄ѝа̄ѝа од одаја ѝри момче̄ѝо (ѝѝѝо се кажуаше од некој цар син) да му речи 'добре дошол' и веднаш блеснала како некое силно сонце во очий̄ѝе од момче̄ѝо и му се зел зрако од очий̄ѝе, ѝѝа не можел да је види лице̄ѝо ѝѝѝо **сура̄ѝѝ** има, али црна била, али бела* (МЦ, кн. 5, 1980, 134). Зборот **дереѝе** е архаизам и значи 'ѝоложба, сѝеѝен, ред, обично во не̄гаѝѝивна смисла' тур. derece: *Ејди синко, не ѝо̄годи змија водна, ами змија осојничава, заѝѝоа ѝѝе доѝѝера до ова **дереѝе** – му рекол со жалосѝен ѝлас* (МЦ, кн. 2, 1980, 224). Сп. денес исто така *Видеѝѝе го до кое дереѝе дошол.*

Народното творештво запишано во XIX век, како и книгите на Крчоски и Пејчиновиќ и јазикот на Миладиновци, Жинзифов, Прличев, Цепенков и други, обилуваат не само со турски зборови, туку и со турски изрази, пословици, калки.

Наизменичната употреба на истозначни зборови од кои едниот е од домашно, а другиот од турско потекло во народната поезија се користи често за внесување на посебна стилска разновидност, збогатувајќи ја не само синонимијата туку и целиот израз. Честопати при паралелна употреба на заемките, при објаснување на едниот синоним со другиот, среќаваме тавтолошки хибриди како **ареса, бендиса**, или **ѓул, трендафил**.

¹¹ И во српскиот јазик од XVIII-XIX век има тенденција за употреба на домашни еквиваленти за турцизмите, како на пр.: *двор, дворѝѝѝе* за **авлија**, *врѝѝ, ѝрадина* за **башта**, *зид* и *сѝѝена* за **дувар**, *водолеј* за **олук**, *димник* и *оѓњѝѝѝѝе* за **оѝак**, *сѝраѝѝ* за **таван** (сп. Ристиќ, 2006: 157-158)

Се случува да бидат прифатени и по неколку термини со исто или слично значење, како на пр. турцизмите: **чеиз** и **мираз**, **качамак** и **бакрдан**¹² итн.

Кон крајот на XIX век доаѓа до ограничување на употребата на турските заемки, за сметка на домашните зборови (сп. Конески, 1981: 219; Јашар-Настева, 2001: 230) како резултат на засиленото словенско влијание и на поголемата ориентираност кон словенските јазици во периодот на Преродбата. Голем број од турските заемки, најчесто оние со апстрактна содржина се заменуваат со словенизми, а непознатите словенски зборови (пр. од црковнословенскиот) се објаснуваат со попознатите турски зборови.

Кодификацијата на македонскиот литературен јазик има решавачка улога во ограничувањето на употребата на турцизмите. Голем дел од турцизмите е одживеан, некои отпаднале од употреба зашто изразуваат поими, предмети на кои им се додава ново значење, или пак по долгата употреба со иста содржина добиле потесно, специјализирано значење¹³, а покрај тоа некои од нив станале непродуктивни, неспособни за развивање нови значења и изведување нови зборови (сп. Јашар-Настева, 2001: 25).

Ограничувањето или стеснувањето на сферата на употребата на турцизмите во македонскиот стандарден јазик, според Б. Конески (1981: 144, 145), не се должи на „некаков организиран отпор спрема употребата на турцизмите“, туку на „фактот што тие припаѓаат со својата смисловна содржина кон една помината епоха, победена во развојниот пат на нашиот народ – кон турскиот феудализам“.

¹² **качамак** е од тур. *кац*, *амац* со балкански ареал, **бакрдан** од тур. *бакирдан*, а номинацијата се должи на садот во кој се готви качамакот.

¹³ Паралелната употреба на два или повеќе термини, што првобитно имаат исто значење може постепено да доведе до определена семантичка диференцијација, односно преку прецизирање на значењето некои од синонимите можат да почнат да се употребуваат со нови, честопати и не толку блиски значења дури и во иста говорна средина пр. **јастук/перница**: во Гостиварско **јастук** се полни со слама, а перница со волна; **вапца** (грч.)/**бојадиса**: во Кратовско **вапца** се употребува за волна, **бојадиса** за други случаи, **масти** за јајца, додека **фарба** за коса.

Континуитетот во употребата на лексиката од турскиот јазик се потврдува и со состојбата во авторските дела.

Проследувајќи ја употребата на турцизмите во делата на Ѓорѓи Абаџиев, Сена (2001: 183) укажува и на некои турцизми што не се среќаваат кај други автори како на пр. **разгеле, темане, џепане, силах** и др., но и на случаите кога Абаџиев употребува турцизми од типот **апсанија, аскерлија**, но објектот каде што работи **апсанџијата** го именува како *зайвор*, а не како **апсана**, а скоро редовно употребува *војска, час, грижа*, а не **аскер** тур. *asker*, **саат** тур. *saat*, **гајле** тур. *gayle*.

Сп. **силах** 'оружје' тур. *silh*, **чакмак** тур. *çakmak*: *извади од кожниот силах како совалка голем чакмак* (ГА :29); *му најрави длабоко џемане* (ГА :82); *Прошџевај айсанџио мој* (ГА :32); *Го познаваше сиот айсанџиски свеј* (ГА :63); *еден аскерлија со сџокојно лице* (ГА :45); *Тие беа џоседнајши еден до друџ џо миндериџе* (ГА :14); *Меанајша беше џолна со џазарџи од околниџе села* (ГА :15); *Скришино џаџување ... за луџеџио од својот сокак* (ГА :5); *Сред суријајша маалски деца се меркаше ликој на бујнојо босоноџо дејшиџиџе* (ГА :10); *Влезе еден зайџија* (ГА :11). *Скоро сиџе му се душмани на народот, какви џиџо се, џросиџеџе ми, и вашиот џаџко и кајмакамиот* (ГА :13).

Пр. во романите на Стале Попов во кои се слика селскиот бит од крајот на XIX век исто така се среќаваат голем број турцизми. Сп. **абер, арч, беља, џутуре, кандиса, муабет, пезевенк, пизми, раат, себап** тур. *seber* и др.¹⁴: *џраџи абер на џој џезевенк нека се смири* (СП :129); *сеџа се џрави арч за свадбајша, џа иако се џоарчи свекорој некоја и друџа џара џовеке* (СП :302); *арчој јас ќе си џо џрџам, само себај да се сџори, да не ми сџрадаат дечињајша* (СП :73); *си кандисал да си земеш беља на џлава* (СП :157); *мнозинајша џо кандисаа и дојдоа џред џорџајша; кандисуваеш ли џи со мене на крајот на свејот* (СП :280); *си џојравија важни муабейи* (СП :128); *еџе џо џизми и раај е оџи сеџа не е џука* (СП :123). Се изделуваат имиња на лица кои управувале со поголеми или помали административни области, муслимански верски лица и др.,

¹⁴ во романот *Крџен живот* од Стале Попов.

како на пр. *Се изненади мудрој, се изненадија кайшијои и мулазимој, башчаушој и чаушој* кога видоа жена-каурка да фаќа рака со Турчин (СП :127).

И за јазикот на Живко Чинго е евидентна застапеноста на турските лексички единици. Паунова (2002/2003: 62) укажува на паралелната употреба на македонски и турски синоними, што во зависност од контекстуалната ситуација придонесува за раздвижување, оживување на текстот и за зголемување на неговата пластичност.

Пр. ... *чесно и џошијено на демокрајски начин избран од народој, џо сиие обичаи и адеји ...; ојулејие се двејие чејири кога содиј човек на џурбеј ... од се џокусо од жив богајсјива, од бериќеј, од џечалба, од имање, од живојој ... како и на употребата на бројни фразеолошки изрази вообичаени во народниот говор: сјори абер; аир да види; айерој да не џо скрши; алал да е; не бери џајле; нов ден, нов касмеј; јазак да е; џо јаде јансаја; има мерак; џрави кеф; бара чаре* итн.

Употребата на турцизмите се забележува во уметничката литература со функционално стилски и естетски цели, т.е. актуелизирање на времето, на битот, индивидуалниот израз на ликовите итн. Сп. во текстовите на Коле Чашуле: *На едниој крај од квадрајој чаршиски се: Тенеќ ецијие, бакарцијие, клинчаријие ... наланцијие, коларијие, налбајијие. Среди се: шеќерцијие, џулбенцијие, абаџијие, јорѓанцијие, мујавцијие, ориомаријие, самарцијие, џајуцијие.* Во текстовите на Чашуле суфиксот **-лак** е најзастапен кај именките од турско потекло: **аџилак, кодошлак, фалбаџилак, џолемшијилак, улавшијилак, хијокондрилак** (Додевска-Михајловска, 2000: 28, 34).

Се izdelуваат постари турски заемки кои денес или се јавуваат како архаизми, или се среќаваат во широка употреба како народни називи и заемки со поширока употреба во секојдневниот говор одомаќинети во македонскиот јазик (дури и не се чувствува дека се работи за туѓи лексички елементи, па ги употребуваат и старите и младите) и заемки со ограничена употреба.

Тие се претежно од областа на материјалната култура, т.е. називи за храна¹⁵: **сомун** тур. *somun*, **симид** тур. *simit*, **бурек** тур. *börek*, **ѓеврек** тур. *gevrek*, **сарма** тур. *sarma*, **пастрма** тур. *pastırma*, **пача** тур. *paça*, **пифтија** тур. *pıhtı*, **јанија** тур. *yahni*, **ѓувеч** тур. *güveç*, **мусака** тур. *musaka*, **чорба** тур. *çorba*, **кајгана** тур. *kaygana*, **кајмак** тур. *kaymak*, **качамак** тур. *kaçamak*, **турли-тава** тур. *türlü-tava*, **чомлек** тур. *çömlək*, **кебап** тур. *kebab*, **ќофте** тур. *köfte*, **суцук** тур. *sucuk*, **мезе** тур. *meze*, **таратор** тур. *tarator*, **туршија** тур. *turşu*, **шеќер** тур. *şeker*, **баклава** тур. *baklava*, **кадаиф** тур. *kadayif*, **раванија** тур. *revani*, **алва** тур. *helva*, **тулумба** тур. *tulumba*, **шеќерпаре** тур. *şeker pare*, **локум** тур. *lokum*, **ратлук** тур. *rahat lokumu*, **сутлијаш** тур. *sütlaç*, **ошав** тур. *hosaf* итн. и пијалаци: **јогурт** тур. *yoğurt*, **боза** тур. *boza*, **кафе** тур. *kahve*, **шира** тур. *şıra*, **ракија** тур. *raki*, **салеп** тур. *salep*; овошје: **емиш** тур. *yemiş*, **бадем** тур. *badem*, **кајсија** тур. *kaysı*, **лимон** тур. *limon*, **мушмула** тур. *muşmula*, **дуд** тур. *dut*, **портокал** тур. *portakal* и **урма** тур. *hurma*; зеленчук: **зарзават** тур. *zarzavat*, **патлиџан** тур. *patlıcan*, **боранија** тур. *borani*, **керевиз** тур. *kereviz*, **магданос** тур. *maydanız*, **марула** тур. *marul*, **бамја** тур. *batya*, **бостан** тур. *bostan*, **цвеќе**: **зумбул** тур. *sümbül*, **јасмин** тур. *yasemin*, **јоргован** тур. *erguvan*, **лале** тур. *lâle* **каранфил** тур. *karanfil*, **ѓул** тур. *gül*, **шебој** тур. *şebboy*; облека¹⁶: **каиш** тур. *kayış*, **колан** тур. *kolan*, **јака** тур. *yaka*, **џеб** тур. *cep*, **копче** тур. *korça*, **чорап** тур. *çorap*, **марама** тур. *mahrama*, **чанта** тур. *çanta*, **кече** тур. *keçe* **чалма** тур. *çalma*, **кадифе** тур. *kadife*, **басма** тур. *basma*, **накит**: **срма**

¹⁵ Има заемки што означуваат разни видови готвени јадења, печива, слатки, овошја и зеленчуци, напитки и други прехранбени производи, без словенски еквивалент.

¹⁶ Турскиот јазик се јавува и како јазик посредник преку кој навлегле заемки од арапско потекло (на пр. **кадифе**, **марама**, **колан** и др.) и од персиско потекло (**памук**, **чорап**, **чоја**, **шал** итн.) од западноевропските јазици (**фanela**, **саја**, **палто**, **панталони**, **пантофли**, **џакет**). Некои турски заемки се зачувале до денес, како зборови од неутралната лексика, кои се адаптирале во основниот речнички фонд, други турцизми, со кои се означувале делови од облеката што не се повеќе во употреба, денес се архаизми или дијалектизми, а трети излегле од употреба затоа што добиле тесно специјализирано значење, на пр. називите кои означуваат делови на народната носија. Од денешен аспект, се забележуваат извесни разлики: од една страна, некои турцизми останале во жива употреба, но се ограничиле како посебно стилски обележани и од друга страна употребата на некои турцизми се ограничила само во рамките на разговорниот јазик.

тур. *sırta*, **килибар** тур. *kehlibar*, **менѓуши** тур. *mengüş*, обувки: **кондура** тур. *kundura*, **папучи** тур. *papuç*, **пантофли** тур. *pantufila*, **налани** тур. *nalın*, садови: **тенцере** тур. *tencere*, **тепсија** тур. *tebsi*, *tepsi*, **тава**¹⁷ тур. *tava*, **чорбалак** тур. *çorbalık*, **ѓезве** тур. *cezve*, **филџан** тур. *filcan*, **ибрик** тур. *ibrik*, **шише** тур. *şişe*, **бардак** тур. *bardak*, **синија**¹⁸ тур. *sini*, **казан** тур. *kazan*, **кофа** тур. *kova*, **кутија** тур. *kuti*, внатрешно уредување на домот, мебел: **долап** тур. *dolap*, **ќумбе** тур. *kümbet*, **ќунк** тур. *künk*, **орман** тур. *orman*, **долап** тур. *dolap*, **сандак** тур. *sandık*, **покуќнина**: **душек** тур. *döşek*, **јорган** тур. *yorgan*, **јастук** тур. *yastık*, **ќебе** тур. *kebe*, **черга** тур. *çerge*, **килим** тур. *kilim*, **чаршаф** тур. *çarşaf*, **перде** тур. *perde*, градежни објекти и материјали: **кула** тур. *kule*, **кале** тур. *kale*, **меана** тур. *mehane*, **дуќан** тур. *dukkân*, **кафеана** тур. *kahvehane*, **пазар** тур. *pazar* (**ат пазар**, **ајван пазар** и **бит пазар** според тур. *at pazarı*, *ayvan pazarı* и *bit pazarı*), **цаде** тур. *cadde*, **сарај** тур. *sarap*, **џамија** тур. *cami*, **зандана** тур. *zindan*, **бунар** тур. *bunar*, **пенцере** тур. *pencere*, **мермер** тур. *mermer*, **калдрма** тур. *kaldırım*, **сокак** тур. *sokak*, **ќор-сокак** тур. *körsokak* **ќерамида** тур. *keremid*, **темел** тур. *temel*, **чардак** тур. *çardak*, **конак** тур. *konak*, **џамија** тур. *cami*, **теќе** тур. *tekke*, **дирек** тур. *direk* **тараба** тур. *taraba*, **таван** тур. *tavan*, **одаја** тур. *oda*, **перваз** тур. *pervaz*, **капија** тур. *kapı*, **басамаци** тур. *basamak*, **олук** тур. *oluk*, алати **алат** тур. *alat*, **балтија** тур. *balta*, **бургија** тур. *burgu*, **дикел** тур. *dikel*, **казма** тур. *kazma*, **тезгере** тур. *tesgere*, музички инструменти: **кавал** тур. *kaval*, **гајда** тур. *kaide*, **тамбура** тур. *tambura*, **дудук** тур. *düdük*, **чалгија** тур. *çalgi*, *çalgici*, **дајре** тур. *dayre*, **зурла** тур. *zurna*, оружје: **барут** тур. *barut*, **сачма** тур. *saçma*, **кубура** тур. *kubura*, **топ** тур. *top* итн. роднински називи **сој**¹⁹ тур. *soy*, **баџанак балдаза**²⁰; **ерген** тур. *ergen*, делови од човечко тело:

¹⁷ заемките како **тава**, **ѓувеч** и **чомлек** означуваат и јадења што се готват во истоимените садови. пр. **ѓувеч** 'вид *шава*', **чомлек** 'земјено *пенцере* во кое се *ѓошви*'.

¹⁸ пр. во народна пословица: *Голи нозе ѝод синија, цело ѝрасе над синија не бидува*.

¹⁹ **сој** 'ѝошќло' пр. *И куче од сој се бара, а не човек*.

²⁰ пр. **баџанак** се затврднал како единствен на целата македонска јазична територија, **балдаза** ја проширил употребата за сметка на **свеска**, **бабалок-бабалќк** и **каи** се јавуваат само во ограничен број говори.

бубрег тур. *böbrek*, **цигер** тур. *çiğەر*, **бут** тур. *but*, **табан** тур. *taban*.

Во однос на прашањето за географската дистрибуција на заемките, односно на лексичките балканизми на македонското јазично подрачје се изделуваат општораспространети, дијалектни и локални периферни балканизми. Несомнено, турцизмите можат да се третираат како општораспространети. Меѓу локализираните би можеле да се вбројат турцизмите карактеристични за говорот на исламизираното население (пр. од областа на религијата), а дијалектно ограничените турцизми се карактеристични повеќе за источномакедонските говори.

Денес е жива употребата на наследените турцизми во современата јазична комуникација и тоа пред сè во разговорниот јазик, во новинарско-публицистичкиот и во уметничколитературниот стил, додека пак, научниот и административниот стил се сметаат за затворени за поширока употреба на турцизмите. Ќе направиме преглед на употребата на некои турцизми:

абер 'глас, весӣ, ѝорака' тур. haber: *Нека ѝраӣи абер ако доаѓа на свадба.*

адет 'обичај' тур. âdet: *Така било адеӣ. Колку за адеӣ, ќе се наӣијам.*

аир 'корисӣ, среќа' тур. haug: *Нема аир од ѝакви ѝари.*

ајдук 'крадец, разбојник' тур. haydud: *Тие се големи ајдуци, ја искрадоа фабрикаӣа. Голем ајдук е, кукаӣа му ја заиусӣи.*

аман се употребува како молба за милост, прошка, помош тур. aman: *Аман, ѝресӣани.*

аманет 'завеӣ' тур. amanet: *Му усѝави аманеӣ да се г̀рижи за неа.*

апла 'јасен' тур. ap̄la: *Аѝла работӣа.*

арам 'ѝроклеӣсѝиво, ѝроколнаӣ' тур. aram: *Арам да ѝи е!*

арамија 'крадец, разбојник' тур. harami, **арамилак** 'кражба, разбојниѝиво': *Ќе дојде ден ќе видиѝе кој е арами-*

јаџа, а кој чесниоџ. Се фалаџ, ќе џи заџвореле сиџе арамиџ. Живееџе од арамилак. Ќе сиџавеле крај на арамилакоџ.

арен, арно 'добар, добро' тур. aran: *Арна рабоџа си најде. Без неарен, ама сеџа сум арен. Арно си најравил. За арно џџи велам.*

арч 'џирошок' тур. harç: *Голем арч ми најрави, арчи 'џироши': Не зборува со луџе, не си џо арчи муабейоџ, се крева на џоломо. Сп. и: Се иџџо имал џоарчил. Мноџу се џоарчив за куќава.*

атер 'волја, џубов, џочии, сеќавање' тур. hatır: *Да му дадам малку од сендвичоџ, аџер да му најравам. Сакам да џџи речам, ама аџер да не џџи осџане.*

ачик 'оџворен јасен' тур. açik: *Ачик ме лаже. Еџџен ачик е женскава (слободно се однесува).*

аџамија 'неискусен млад, неразумен' тур. acami: *Баџали џо, со неџо не врџиџи рбоџа, аџамија е.*

ашлак 'неранимајко' тур. harçlik: *Ашлак еден...*

бадијала 'залудно, бесџлаџно' тур. badava: *За бадидјала ми беше викањеџо. Чекам цел ден за бадидјала. Бадидјала џџи џо давам. бадидјалџија 'џоџован, нерабоџник': Не ја бидува рабоџаџа, со бадидјалџиџи си се фадџил.*

бајат 'засџоен, сџар' тур. bayat: *Еџџен ви е бајатџ леб-ов. Само бајатџ леб му даваше и ниџџџо друџо. Бајатџа роба џродаваџџи.*

баксус, баксузлак 'несреќа, неволја' тур. bahtsız: **го тера баксус, го бие баксус:** *џо џџера баксус, џак не џоложи; Го џџераше баксус во живоџоџ. баксус 'несреќен' тур. bahtsız: Шџџо баксус сум. Баксуз жена имам.*

бакџиџ 'џодарок, дар, џаричен надомесџ' тур. bahşış: *куџџи бакџиџи за свадбаџа; бакџиџи му осџави; џо брои бакџиџоџ; без бакџиџи не џџи месџам рабоџа.*

батали 'расиџе, наруџи, најуџиџи' тур. battalmak < batal: *Ги баџалија лозјатџа, џа нема ни вино, ни ракија да се најџе човек. Сиџе џо баџалија, деца, роднини и си оџиде сџариоџ. батал 'расиџан, заџуџиџен, заџосџавен' тур. batal: Еџџен баџал човек е браџи му.*

башибозук 'нередовна, недисциплинирана војска прен. слободно, своеволно, бесно однесување' тур. başıbozuk: *Ова не личи на нишишо, ова е башибозук.*

башка 'одделно, посебно' тур. başka: *Тој живее башка од мене.*

белки 'можеби, веројатно' тур. belkim: *Белки еден ден ќе му дојде умои.*

беља 'зло, несреќа, неволја, нишетиња' тур. belâ: *Беља е човек да нема пари, беља е и да има. Бељатиња си ја зеде со неџо. Голема беља се сџори. Пари дадов, а бељатиња си ја зеде.*
бељаџија: *Како мал беше џодем бељаџија.*

берикет, берикетен тур. bereket: *Среќна и берикетина нека ви е годинава...* **берикетлија:** *Море земјатиња си е арна, берикетлија ни е, иџуку ни не можеме веќе, осџаревме*

бетер 'полошо' тур. beter: *Не се гледа себеси оџи и бетер. Има од бетер побетер.*

бекар 'неженет човек, момче' тур. bekâr: *Едниот бил женет, другиот бекар. Има двајца синови, двајцати сџари бекари.*

бош 'иразен' тур. boş: *Седиме и бош муабет иравиме. Бош работиња е оваа.*

вересија 'без надоместок, заем' тур. veresiye: *Кој дава вересија, сџрада од гловоболка. Вересија кој дава, не најредува.*

вилает 'роден крај' тур. vilayet: *Секој викенд си оди на вилаетот.*

гајрет 'помош, поддршка' тур. gayret: *Секогаш ми даваше гајрет. Си живееме многу, една на друга гајрет си даваме. Само гајрет, ако има век, ќе има и лек.*

далавера 'измама, лага, сџлеџка' тур. dalavere: *Прави далавери со ириџе. Само за иравење далавери го бидува.* **далаверџија** 'сџлеџкар, измамник, снаодлив човек': *Далаверџија е, не факај работиња со неџо. Беше далаверџија, се снаоѓаше во секоја работиња. Голем далаверџија е, нема вратиња низ која не може да влезе.*

дереџе 'сџеџен, сџоџба' тур. derece: *Еве до кое дер-*

еце не донесе газдаӣа.

дерман 'с̄иас, мир' тур. derman: *Немам дерман од ӣебе. Немал дерман ни дење ни ноќе.*

дуќан²¹ 'мала занаетчииска работилница ӣӣо служи и како ӣродавница, ӣродавница' тур. dukkân: *Има златарски дуќан во Охрид. Дуќанчӣӣе со ӣрѓовски дуќани ќе ӣроӣе-с̄ӣирале на одлука̄ӣа. Во неѓовио̄ӣ дуќан муш̄ӣерија̄ӣа е секоѓа̄и во ӣраво.*

душман 'неӣрија̄ӣел' тур. düşman: *Не сум имал искус̄ӣ-во да ме сака̄ӣ, ӣака да немам ӣораки до дуиманӣӣе, нека си живеа̄ӣ слободно.*

ѓурултија 'врева, караница' тур. gürültü: *Од нӣӣӣо ӣочна, ама с̄ӣана голема ѓурултија. Каде е ӣој, ӣама има ѓурултија.*

ексик 'нецелосен, неис̄равен' тур. eksik: *Ексик било, го раздале. Сп. и Ексик и ӣари и с̄е. Ексик да биде, коѓа е ӣака.*

ептен 'сосем, најолно' тур. hepten: *Еӣӣен се занесува. Еӣӣен имаше мерак за школо̄ӣо.*

ербар 'с̄ӣособен, вешӣ' тур. erbar: *Ерба̄ӣ деӣе беше, ӣоерб̄а̄ӣ од неѓо немаше во маало.*

есап 'сметка' тур. hesap: *Ќе ӣочека̄и, да ӣојдам дома, да си го наӣравам еса̄ӣо̄ӣ. Туѓи еса̄ӣ ӣрави.*

еснаф 'занаетчија, врник, друѓар' тур. esnaf: *Сӣӣе од златарскио̄ӣ еснаф се собрале во една улица во чаршија̄ӣа. Има реакција од медицинскио̄ӣ еснаф. Еснаф сме со неѓо.*

зајре 'живо̄ӣни ӣродукӣи, храна' тур. zahire: *Нема зијан од ӣовеќе зајре.*

зејтин 'масло' тур. zeytin: *Замина како ӣо̄арен со врел зејтин. пр. реклама во емисијата К-15: Маслово е зејтин.*

зијан 'ӣӣеӣа, заѓуба' тур. ziyan: *Нема зијан од ӣовеќ е зајре, ӣоубаво ќе биде. Намам ни к̄ар ни зијан. Каро̄ӣ и зијано̄ӣ се браќа. **зијани** 'ӣреӣрӣӣ ӣӣеӣа, заѓуби': Мноѓу ќе*

²¹ Покрај употребата на **продавница**, за именување на трговски објекти се употребуваа: **дуќан**, **самопослуга**, денес обично заемките **маркет**, **минимаркет**, **супермаркет**, **хипермаркет**, **дисконт** и др.

зијанам на зелкава, ама мора да ја ѓродадам.

зорле 'со сила, на сила' тур. zor-zorİle: Зорле го однесоа.

зорт 'мака, најор, сїрав' тур. zort: Со зорї се ѓечалени ѓариве. Голем зорї ѓреїрїевме ѓогаиш.

измет 'служење' тур. hizmet, **измекар** тур. hizmetkär: Зема двајца измекари да му ѓраваї измеї; прен. Како измекар им е на цело село. Измекар му е на газдаїа.

ифрит 'луї, лош, бесен' тур. ifrit: Ифрїи беше кога виде иїо се случува внаїре.

ифтирија 'клевета' тур. iftira: Мене ли најдовїе да ми вадиїе ифїирии. Тоа се само ифїирии. Му вади ифїирии, лаги.

ишарет 'знак, намигнување, движење' тур. işaret: Се разбраа со ишаретїи и заминаа.

иштав 'аїеїиї, желба' тур. istah: Има ишїав. Ишїав ми е да каснам благо.

јабана 'ѓуѓина' тур. uabana: Замина на јабана. Цел живої го чека да се враїи од јабана. **јабанција** 'ѓуѓинец': Тие се јабанциш, не се од овде. Свои сме, не сме јабанциш, ѓа дојди да се видиме.

јагма 'їлен, ѓљачка, грабеж' тур. uagma: Начека јагма, собра многу ѓари, ама аир цел век не виде.

јалнаш/јанлаш 'ѓоѓреино, неїочно': Јалнаш ме разбра. Јанлаш ли сум, иїо ли е, ама многу ѓерсене луѓе овде иш иеїааї околу кукаїа.

кабает 'грев, вина' тур. kabahat: Ако имааї кабаеї, нека лежаї во заївор, **кабаетлија** 'виновен': Кабаеї(лија) сум си ѓризнавам. Се најравив и ѓак на крајої јас кабаеїлија.

кавга 'караница, расїравија' тур. kavga: Само кавга фака, не се ѓрїи. Каде е ѓој, ѓаму има кавга, голем кавгација е. На кавгаїа згора, се вмешаа и комишїе.

кадар, кадарен 'сїособен, мокен' тур. kadır: Не е кадар да се бори. Слаб е, не е кадарен да се бори.

калабалак 'многу народ, ѓолиа' тур. kalabalık: Пред

кукаџа беше калабалак. Не сме калабалак, ќе ѝоминеме некако.

кесе 'ѝаричник' тур. kese: Не може да бидеш здрав, кога ѝи е ѝразно кесеѝо. Сиѝе башка кесе си имаме, демократиѝја ала Петировски.

кодош 'клевеѝник, ѝоѝкажувач' тур. kodoş: Ние секогаш од кодоши сме сиѝрадале. Од кодоши не можеме да кре-неме глава. **кодоши** 'клевеѝи, ѝоѝкажува': Тој ги кодошеше кај уѝравникоѝи.

колај 'згодено, лесно' тур. kolay: За ѝоа, колај рабоѝа.

комшија 'сосед' тур. komşu: Дојде комшијаѝа од мое маало. Се собраа сиѝе комшии, сиѝана голема кавга. **комшилак**: Тоа ѝи се вика врвен ѝресиѝж низ комшилакоѝи.

крнтија 'сиѝар, оѝфрлен, неуѝоѝреблив' тур. kirinty. Сп. Има една крнтиѝја, југо.

куртул 'сиѝас': Нема курѝул од макиѝе. **куртули** 'сиѝаси, најде сиѝас' тур. kurtul: Се курѝули од макиѝе. Од едно курѝули, друго го снајде. Кодошиѝе ѝак ќе курѝулаѝи.

кусур 'осѝаѝоок од ѝари иѝо се враќаѝи ѝри ѝлаќање', тур. kusur: Ми најлаѝи сиѝо и кусур евра, но и 'мана недосѝаѝоок', сп. **фаќа кусур** некому наоѓа мана, дава забелешка. **курсуриѝа** тур. kusurcu за 'лице иѝо замерува, иѝо фаќа кусур'.

лакрдија 'ѝразни зборови, шега, разгвор, исмевање' тур. lakırdı: Вам ви дошло до лакрдиѝи, ама мене не. Горд е како ѝаун, кажува некои сиѝрански лакрдиѝи.

лезет 'задоволсиѝво, уживање, сласѝи' тур. lezzet: Се си ѝрави со лезеѝи/лезеѝиски. Го јадев без лезеѝи. Беше лезеѝи јадење.

маало 'дел од град или село' тур. mahala: А неѓо го знае цело маало. Дојде комшијаѝа од кај мене у маало.

мајтап 'шега, ѝоѝисмев, ѝодбив' тур. maytap: Баѝи заѝиѝо е добар, сиѝе си иѓраѝи мајѝаѝи со неѓо. Тој си ѝрави мајѝаѝи со нас. Многу народ има гласано за неѓо на мајѝаѝи. **се мајтапи** 'се шеѓува, се ѝоѝисмева': Не се мајѝаѝи со мене, ѝосѝара сум. **мајтапчиѝа**: Дедо му е мајѝаѝичиѝа, си го ѝомина живоѝоѝи со мајѝаѝи.

марифет 'вештина, снаодливосӣ, лукавсīво' тур. marifet: *Знае īој некој марифеӣ. Со марифеӣ му усīеа да ја избегне казнаӣа.*

мерак 'силна желба, коӣнеж, сīрасӣ' тур. merak: *Има мерак īо мобилни. Еӣӣем ми е мерак за īакви īаӣӣки. Сп. и Рабоīаӣа за мерак, малку врабоīени, īолесно се дише. мер-аклија* тур. meraklı: *Мераклија си е и на винце и на ракија.*

мираз 'наследсīво' тур. miras, но и 'моминска сīрема': *Голем мираз им има дадено на кīркиӣе, миразцика* 'богатӣа девојка, девојка со голем мираз': *Знае īој иӣо бара, миразцика да е.*

муабет 'разгoвор, īријателски разгoвор' тур. muhabet: *Зборува īака, колку на муабетӣ да се најде. Ако не е īајна, иӣо ви е муабетӣоӣ? Сакав само да си наīравам муабетӣ со нив. Ај, нека дојде на кафе-муабетӣ.*

ниет 'намера, īодгoйвеносӣ' тур. niyet: *Имам ниетӣ рабоīава да ја завршам до īеӣок. Бев со ниетӣ да дојдам кај īебе, ама беше доцна.*

ортак 'другoр во рабоīаӣа, соучесник' тур. ortak: *Ор-ӣаци беа, а дуќаноӣ многу добро ми рабоīееше. Ор-ӣаци беа, до вчера ор-ӣачки рабоīеа, ама влегол гoволоӣ, се скараа. ортаклак* 'īаринерсīво': *Нашиоӣ ор-ӣаклак е одамна, ор-ӣаци сме од īелени.*

паралија 'кој има многу īари, голем имоӣ и сл.' тур. paralı: *Таа жена е īаралија. Паралија е оној дебелион од дру-гиоӣ влез.*

пембе, пембелија тур. pembe: *Не знам зоӣӣо, ама īем-бе ми е омилена боја.*

перде 'завеса, īрeвез' тур. perde: *Пердиња да има во сīаноӣ, īоа īи било īросӣа рабоīа. Нӣиу срам, нӣиу īерде нема.*

пишман 'ӣӣо се кае, жали' тур. pişman: *Пишман ќе бидеш ако не го земеш.*

раат 'одмор, īишнина, мир' тур. rahat: *Куќава на село е īашалак, īоследноӣо раатӣ месīо. Осīави ме на раатӣ да си рабоīам.*

раја 'народ, сиромашна маса, низок сѝалеж' тур. *pasa*: Они ќе уживаат, рајатта нека учи.

саат 'час' тур. *saat*: Работи како саат (бесѝрекорно работи). Се врати во сѝини саати (доцна ѝо ѝолнок); Виде колку е саатот (сфати). Чека со саати (долго). **саатчија** 'часовничар' тур. *saatci*.

сабајле 'уѝро, науѝро, изуѝрина' тур. *sabahleyin*: А сабајле ѝој се враќа. Се виде уѝие од сабајле каков ќе ми биде деноѝ.

саглам 'здрав, добар, сиѝурен чесен' тур. *saglam*: Саглам човек ми ѝреба за во дуќанов, со овие ѝројаднав. Тој саглам работи.

сакат 'инвалид без рака или нога, со недосѝаѝок' тур. *sakat*: Како сакаѝ да е, не го бидува за никаква работта.

саклет тур. *siklet*: разг. Саклеѝ го фаќа; **се саклетисува**; **Шѝо се саклетисуваат**.

санки 'божем' тур. *sanki*: Санки само ѝој има работта. Се ѝаркира ѝама, санки на ѝаѝко му е месѝово.

себап 'добро дело, услуга' тур. *sevar*: Наѝрави еден себап. **себаплија** 'добродетел': Работатта блаѝородна, месѝо за себаплија.

севда 'голема ѝубов; сакан/сакана' тур. *sevda*: Широко Сокак ... ѝака се вика главноѝа улица, односно ѝака уѝие ја викаат бѝѝолчани, ѝо навика или од некоја сѝара севда, иако улицата сега носи друго име; **севдалија** 'вљубен човек' тур. *sevdali*.

сербез 'слободен, смел, безѝрижен, самосѝоен' тур. *serbes*: Сербез човек е; **сербезлак** 'смелосѝ, безѝрижностѝ'.

серт 'луѝ, осѝар, сѝрог, избувлив' тур. *sert*: Серт жена е. Посерт од него немам видено.

сокак 'улица' тур. *sokak*: Не работи, цел животи го ѝомина со шеѝање ѝо сокаци. **кор-сокак** слеѝа улица. Сп. и **Се најде во кор-сокак** 'се најде во безизлезна сосѝојба'.

табиет 'каракѝер' тур. *tabiat*. Има лош ѝабиет. Сп. и **табиетлија човек**.

тазе 'свеж' тур. *taze*: Треба да се јаде ѝазе храна. Се

ирудам секој ден ӣазе роба да носам.

такса во дијалектна употреба го бележиме со значење 'вешти': *Му ӣакса бакишии/иодарок.*

таксират 'мака, несреќа, неволја' тур. taksirat. *За ӣаксиратӣ ос̄иана сам и таксиратлија 'несреќник'.*

тапија 'судски заверен документӣ за соис̄ивеностӣ на имо̄и' тур. tapı: *Имал ӣој ӣаӣија за имо̄ио̄и, се надева дека на суд ќе добие.*

тафра 'гордос̄и' тур. tafra, па **се тафри**: *Бӣиолчанкӣӣе се ӣафраӣ.*

терезија 'вага' тур. terazı: *Ракаӣа не е ӣерезија, може да г̄реши. Каде ӣӣо нема ӣерезија, и со бра̄и има кавга.*

терсене 'насӣран, нао̄иаку' тур. tersuna: *Зас̄иана некако ӣерсене. Сум седнал некако ӣерсене, ќе се ӣремесӣам онаму. Терсене луѓе се собраа, нема аир.*

тефтер тур. defter: *Свр̄ӣе неколку лис̄а од ӣефӣи-еро̄и. Ќе го земам ӣефӣиеро̄и, ӣа ќе видиш колку долгиш. Тефӣиеро̄и му е ӣолн со бележки.*

ќар 'добивка, корис̄и' тур. kar: *Нема ќар од рабо̄ӣава. Ќаро̄и и зијано̄и се браќа. Не е важно само да рабо̄иши, ӣпреба и некој ќар да извадиш. Сп. и ќарџија 'ӣре̄иродавач'.*

ќелепур 'она до ӣӣо се доаѓа на лесен начин' тур. kelepür: *Секој сака ќелепур, ама нема. Ќелепурџија 'го̄ӣован, муфӣиџија'.*

ќеф 'задоволс̄иво' тур. keyif: сп. *Си ӣера ќеф. Со ќеф си раба̄ӣам. Гледај си го ќефо̄и. ќефлија 'убаво рас̄иоложен, прен. ӣоднаӣиен'.*

ујдиса 'сӣогоди, на̄ӣокми' тур. uytak: *Јас и ӣи ќе се ујдисаме. Се ујдисале двајца̄ӣа, никој нишӣо не им може.*

ујдурма 'ӣодме̄ӣнување' тур. uydurma: *Пак некои ујдурми на̄ӣравиле.*

уќумат 'држава, ӣолиција' тур. hükümet: *Абе, овој се фали, рабо̄ишел во уќума̄ӣо̄и.*

фајде 'корис̄и' тур. fayda: *Нема фајде од рабо̄ӣава.*

ферман 'указ, наредба од ӣовисока влас̄и' тур. ferman:

Цел ферман му исїраїши.

чалам 'фалење, фалба', **се чалами** 'се фали', како и **продава/крева чалам**: Сп. *Почна да ми ıродава чалами. Не кревај чалами!* **чаламџија** се јавува како синоним на **фалбација**.

чаре 'решение, излез, сїас' тур. çare: *Барај чаре на друг начин. Нема друго чаре, мора да се ıлаїши. Поарно нека бара чаре во сїрансїво.*

чешит 'вид' тур. çeşit: *Прави разни чешиїи, чешиїи човек.*

цабе 'бесїлаїно, залудно, бескорисно' тур. çaba. Сп. *Цабе ıи го даваме. И да знаеш, цабе се мачиши. А ıробал со неа, и со арно и со лошо, ама цабе.* Сп. и **цабалак** 'ефїшино'.

цаде 'ıаїи' тур. cadde: *Кое цаде да фаїам, мора да ја среїнам.* **Факај цаде** *Оди си! Ајде, факај цаде да не ıе видам веќе.*

цандар 'ıолицаец' тур. sandar: *Некој цандар го ıушиїил да влезе.*

цумбуш 'веселба, забава, врева, викоїница' тур. çımbuş. Сп. *Голем цумбуш ıраваа.*

шашардиса 'збуни' тур. şaşırmak, **шашардисан** 'збуней, конфузен': *Изгледаше како оїеїана, како шашардисана.*

шкембе 'желудник, сїомак, мев, човек со голем мев' тур. işkembe: *Ако ıродолжиши вака, ќе ıи се ıрошири шкембеїо. Седи и јади, ıа се чудиши од каде ıи е шкембеїо.*

шубелија 'сомничав, кој се сомнева' тур. şüpheli *Ти си многу шубелија.*

шукур 'за среќа, фала богу' тур. şükür: *Шукур, нишиїо не му сїори. Шукур, сум ıоложил, се сїасив.*

Јазикот на младата генерација исто така е потврда за живата употреба на турџизмите, особено евидентно во разговорниот стил, па на интернет преку младински форуми²² и преку т.н. блогови на најразлични теми. Според Паунова, Павлеска (2008: 225-230) карактеристично за некои од овие

²² Пр. интернет-страници: www.zazabava.com; www.idividi.com; www.kadevecet.com; www.onnet.mk.

турцизми е тоа што се употребуваат со изменето значење, различно од она што го имаат во турскиот јазик.

Пр. **абер** 'весѝ' тур. haber е употребено со значење 'знаење, информација': *абе абер немаше на исѝиѝоѝи; абер нема за ѝиѝо се ѝрави овде муабейѝ.*

адет 'обичај, ѝраво, закон, ѝрадиѝија' тур. hadet денес кај младите се употребува доста често, во најразлични контексти: *ми се јаде една убава ѝалачинка со сѝие адеѝи.*

дубара 'клевеѝа, измама, сѝлеѝка' тур. dubara: *Ова ѝреба да е некоја дубара. Многу ѝадни дубари ѝраѝи, ѝлеѝие ѝиѝо ѝоѝиѝиуваѝе.*

мана тур. mahane 'недосѝаѝоѝок, ѝелесен или умсѝвен': *нема човек без мана; денес се употребува и за недостаток кај материјалните предмети: На шкодиѝе карбураѝороѝи им е фабричка маана.*

муабет 'ѝријаѝелски разѝовор' тур. muhabet: *Седиме и бош муабейѝ ѝравиме.* Покрај со ова значење пр. *Нема крај муабейѝов,* често се употребува во калкирана конструкција со глагол: **прави муабет, води муабет** 'ѝреѝовара', **пири муабет, се слушаат муабети** итн., а се употребува и глаголот **муабети** 'разѝовара'; **муабетисува**: *Дедо ми цел ден муабейѝисува, со коѝо ќе сѝиѝне.*

сеир 'ѝосмаѝрање, ѝледање; разонодувачка ѝлеѝка' тур. seyir денес се поврзува со некој привлечен, забавен настан, *ѝој не дружеше ѝо ѝоѝинѝ ѝуриѝе само за да ѝледа сеир.* **сеирѝиски**: *Сѝоред нив се рабоѝи за еден сеирѝиски закон...* Вообичаена е калкирана конструкција од глагол и именка (**гледа + сеир** 'се забавува'). Пр. *Имавме ѝонекоѝаи и еден друѝар, досѝа ѝомлад од нас, кој не дружеше ѝо ѝоѝинѝ ѝуриѝе само за да ѝледа сеир.*

Ќе ги споменеме **гајле** 'ѝрижа, мака, неѝријаѝино чувсѝиво' тур. gayle: *ѝа ѝи немаш гајле;* и фразеолопките изрази: **Не бери гајле, Биди без гајле** со значење 'не се ѝрижи', **касмет** 'среќа, радосѝ, задоволсѝиво' тур. kismet. *Имала к'смей, си кари два (ѝарфема)! мерак* 'желба, сѝирасѝи' тур. merak и **мераклија** тур. meraklı порано се употребувало во врска со луѓе и со некои духовни вредности, денес кај младите повеќе за

материјални добра, па така младите имаат 'мерак' кон автомобили, мотори, облека, јадења итн.: ... *Ејџен имаше мерак за школошо. Колку е убаво, мерици...; Шшо повеќе ви прави мерак, Мераклија човек; раат 'одмор, лесношija, удобност, ишишина, мир, смиреност'* тур. rahat: *не ми го ресијувај раашоо. Јас низ продавници, сама, на рааши си разгледувам. Осшави ме на рааши да работам. Сиешие рааши. резил 'срамотиа, брука'* тур. rezil: *Сиана за резил често во глаголски конструкции прави резил 'се иосрамоти'*. Се среќава и именката **резилак**: *Визни резилаци* (за целодневно чекање грчка виза, барање безброј документи и сл.), **кеиф, кеф** 'радоси, задоволство, волја' тур. keyif и во состав со глаголите 'ирави', 'чини', 'тера': *нека си шера кеф. Тераме кеф ами мора да имаи шари, кола и слично, за да шераи кејф* (со значење 'расшологи, развесели'), **бакшиш** 'шодарок, дар' тур. bahşış, **бовчалак** 'шодарок, дар' тур. bahşış: *Море, браши, ми личи кај шебе ке има свадба, ша бакшиши, бовчалаци, сафра 'несвесшца'* тур. safra се употребува и со значење 'здодевност' пр. *Сафра го фаши. Преишшаваша е жива сафра. зорт 'мака, нашор, шшрав'* тур. zort го бележиме во контекстот: *Речи му на ди-шејош нека иушши малку зорш со значење да пушти шосилна музика.*

Се употребуваат и голем број погрдни зборови и изрази: **будала** тур. budala, **дибек** прен. 'незнајко' тур. dibek, **дембел** 'мрзлив' тур. tembel, **зевзек** тур. zevzek, **кодош** 'шредавник' тур. kodoş, **копук** 'сиромав, бездомник' тур. kopuk, **муфлуз** тур. müflis, **намкор** тур. namkör, **пезевенк** тур. pezevenk, **тезгере** тур. teskere, **келепур** тур. kelepür. За поголем дел од овие заемки во турскиот јазик не е карактеристично пејоративното значење (Јашар-Настева, 2001: 108).

Турцизмите мошне често се среќаваат во колумните²³ што последниве години се објавуваат во дневните, седмичните или месечни весници. Пр. **муабет** (кафе-муабет, лаф-муабет); **маало, маалски, мајтап, резил, аршин** тур. arşin, **есап, дереце, котек, кеиф, дерт, чурук, јабана, есапи, демек, гурултија, ептен, ич** итн.: *шврди дека зборува и во сон и дека е шросшо роден за муабеш; муабешош со него одеше многу лесно;*

²³ Маалски шриказни од Синиша Станковиќ во месечното списание *Семеен магазин*; Маалски речник од Братислав Димитров во неделникот *ТЕА*.

уџиринској кафе со весници и џладневниој кафе-муабей се рџиуал; за да бидеме џлавни во џимназија и во **маало**; како се снајде во Флорида и околниџе **маала**; џо џрименуваџе **маалскиој** амандман „џеџај се сам“; може да се исџие и џо џроа **ракија** во **маалскиџе** кафеани и да се џцујаџи џолиџиџариџе и нивнаџа вечна **некадарносџ**; џројца од маалскиџе со кои **еџџен** си џи знаевме и оџачиниџе; си џерам **маџџаџ** со балканскиџе мачомени; само за да не ни се случи **резил**; роковџе за џраджа никој не џи **есаџи**; до кое **дереџе** не долносаа; со друџариџе, оние со кои сџоделуваџе и деџски **кеџфови**, **коџек** и солзи, **маалски** усџеси и **резили** ..; сум ја наследил џаа **кефлиска** жичка за **дерџ**; џи изџазија од **коџек**; џи бележев џодаџоџиџе за **чурук-џериодоџ** кој никако да заврџи; џо местџам џоа камерџеџо за да им бидам џааму во **џабанаџа** – џроа џоличен; се **џреесаџуваџе** дали ќе можеме да сџиџнеме до Умаџ; мери со различен **арџин**; со нај-мачо џоџлед, **демек**, џорделив ама и блаџо најџажен; ние, **демек**, урбаниџе **коџиљаџи**; од лекароџ да набавам аџџиџа, аџиџбиоџиџи, масџи за изџорениџи, завои, фласиџери и разни друџи **џурулџиџи**; ај да не бидам **еџџен** мрсулко; **еџџен** наоџам заеднички јазик; ама за нив **ич** не ми е **џајле**; како се влечкам од **џазар**, најџоварен со **кеси** џолни со **емиџи** и **зарзаваџ**; народниџе џоџоворки се како народни **џљачи**; џо сџекнува џравоџо да сџане класик, **баџка** секое **сокаџе** ќе џо носи неџовоџо име; уџџе џо џрваџа чаџка се најравивме **резил** и **бербаџ** џо сџџе основи; нејзиниџе креациџи џи **бендисуваа** само Пикасо, Дали и „сџа-ро куџуџем“. Сп. и во новинарски прилози²⁴: Не велџме дека џреба слеџо да веруваџе на **муабейџиџе**, но добро би било да џи имаџе џредвид; ви џо џроџаџи времеџо со некои неваџни **муабейџи**; ...бесџолезни **муабейџења**; секоџаџи коџа за време на рабоџниџе моменџи ќе се заџџеџеџе како **муабейџиџе** ...; ... осџананиџоџи дел од времеџо се чувсџивуваџе како **кабаеџиља**; до џред џеџири џодини **абер** немала како се џодџоџивува; сакаџи да бидаџи џрофесионални ... меџуџоа **немаџи** **абер** од водење сосџанок; сџџе живи суџџесџџа имаџи свои доблесџи и **маани**; а **мааниџе** (џиџо мора да џи има) не ни џрџаџи мноџу ..; ако не бидаџи забележани од минувачиџе **џабе** цел џрудо; нема ама **баџи** никакво значење џо свейсџкоџи џоредок;

²⁴ на пр. месечно списание *Life-маџазин* (год III, бр. 24-26, март-мај 2008 год.)

целата ѝаа машинерија во ѝрка ѝо ѝрофиѝ не е **баи** селек-
ѝивна; се даваѝ ѝодароци, ѝаричен **бакиши**; ѝодадена рака
на најблискиѝе, **комишиѝе** ...

Некои турцизми се маркирани т.е. карактеристични
за говорот на одделни социјални средини, својствени за по-
старата или помладата генерација, или на говорители од
различно интелектуално ниво.

Турцизмите го наоѓаат своето место и во јазикот на
политичката комуникација: **изин** 'дозвола, согласноѝ' тур.
izin: *Нема изим за ѝоа; се чекал уиѝе „изим“ од Бранко*
(претседателот на државата, употребено иронично); **бујрум**
'ѝовелеѝе' тур. buyrumak: *Бујрум, нека излезе Груевски* (прет-
седателот на Владата на РМ) *ѝред народоѝ, нека каже; мег-*
дан 'соочување, дуел' тур. meudan: *Нека излезѝ на мегдан*
ѝарѝискиѝе лидери да ѝи видиме, дереѝе 'сѝеѝен, сосѝојба'
тур. derece: *До кое дереѝе ѝи доѝера. абер* 'глас, вестѝ, ѝорака'
тур. haber: *Уиѝе нема абер од Брисел. есап* 'смеѝка' тур. he-
sar; **пишмани** тур. pişman: *Владинаѝа коалиѝија се ѝишмани,*
наѝрави нов есап. есапи: *Минисѝерсѝвоѝо не ѝи есапи наѝру-*
ѝаниѝе долгови. батали 'наѝуѝиѝи' тур. battalmak: *Баѝалеѝе*
ѝи ѝиѝе ѝланови, никој веќе не верува. урнек 'образец' тур.
örnek: *Демокраѝиѝија ѝо ѝуѓ урнек. куртули* 'сѝаси': *Најголем-*
иѝе должници ѝак ќе курѝулаѝи.

Истражувањата ја потврдуваат употребата на тур-
цизмите и во јазикот на иселениците. Сп. *Немаѝе мода ко*
сеѓа, ѝердиња да има, но *ѝросѝа рабоѝа, ѝака, ѝенѝери*
ѓоли. враѝи ѝоли. И ѝи бадијала си дошол; *нема да леѓне*
ич; *друѓи ручек, вечераѝа баѝка; ѝиѝом е баѝка кесе,* *нема*
доверие, нема милосѝи. Коѓа ѝо земав ресѝораноѝ бев бекар;
ѓорна маала, долна маала, средна маала; авлија ѝолема има-
вме ние. Селоѝо е оздола, да ѝи е мерак да ѝо гледаѝ. *Тие*
ѝиѝо беа од карѝи, ѝо ранија. Тој имал ѝодем кабаеѝ сѝо-
рен. **Чеѝиѝ** беше. *Или не било к'смеѝ, кузнај ѝиѝо им беше.*
Друѓи, деѝс ол, манѝа со ориз, манѝа со кромид, манѝа со
кариѝофи. Си живеѝа баѝка, ѝо чеѝири, ѝеѝи синови и баѝка
се. Ами неѝиѝо ќе му се бендиса.

Од аспект на припадноста на турцизмите кон одделни
зборовни групи ќе ги споменеме глаголите со турска основа

образувани со суфиксите **-и, -иса, -оса, -диса**: **арчи** 'ӣроши' тур. haç, **батали** 'зайусӣи' тур. batal, **борчи** 'должи' тур. borç; *Борчи ӣари на ӣоловина маало, а ич га̄јле си нема*; **се будали** 'се ӣрави будала' тур. budala: *Не бидали се. Се ӣрешил ракија, ӣа се будали*; **есапи** 'смей̄а, ӣресмей̄ува, зема ӣредвид' тур. hesap: *Ние еса̄име дека нема да ја биде ӣродажбава. Таа не го еса̄и за човек, зӣјани* 'загуби, наӣрави ӣӣе̄ӣа некому': тур. ziyan: *Ќе добиеш или ќе зӣјаниш, се ӣнаети* 'ӣера ӣнае̄ӣ, се однесува ӣврдоглаво' тур. inat: *Се ӣнае̄ӣи, не сака да ӣоуӣӣи ни за жива глава. Се ӣнае̄ӣи како ма̄гаре на мос̄и*; **се пазари** тур. pazar, **се резили** 'срамо̄ӣи' тур. rezil; **аздиса** 'се возгорде, се ӣрави важен ӣоради бла̄госос̄ӣо̄јба̄ӣа' тур. azdirmek: *Има̄ӣ ӣа аздисале, не зна̄ӣ ӣӣо да ӣрав̄ӣи*; **битиса** 'завриш, ӣро̄ӣадне' тур. bitmek: *Рабо̄ӣа̄ӣа бӣӣиса*; **(се) далдиса** 'се занесе, се внесе во не̄ӣӣо'; **заптиса** 'зайлени, ӣрен. с̄ӣе̄не не̄ӣӣо во г̄радӣӣе, во г̄рло̄ӣо и сл.': *Ме зай̄ӣиса не̄ӣӣо во г̄рло̄ӣо*²⁵; **кандиса** 'се согласи' тур. kandirmek: *Одвај го кандисале да дојде. Знаев дека лесно ќе го кандиса̄ӣи...*; **се раатиса** 'се ослободи од г̄рижи, се ус̄окои' тур. rahatlanmak, **се ујдиса** 'се ӣогоди, се согласи, се сложи' тур. uydurmak: *Се ујдиса рабо̄ӣа̄ӣа. Се ујдисале два̄ӣа̄ӣа, никој не може да ги раздели*; **бајалдиса** 'снеможе' тур. bayılmak; **сакалдиса** 'загрижи, вознемири, изнервира, налӯӣи' тур. sıkılmak; **сардиса** 'о̄иколи, окружи, ог̄ради' тур. sarmak: *Од с̄ӣӣе с̄ӣрани сардисани*; **шашардиса** 'збуну' тур. şaşırmak: *Собрани цело маало, го шашардисаа човеко̄ӣ.*

Меѓу неменливите зборови со својата честа употреба се одликуваат прилозите или зборовите со прилошка функција: **апансас** 'ненадејно' тур. aransız: *Аӣансас влезе. Треба да се најавиш, не вака аӣансас доа̄аиш*; **баја, баеги** 'ӣрилично, дос̄ӣа' тур. bayagi, **барабар** 'заедно': *Таа сака барабар со нас да биде*, **баш** 'навис̄ӣина': *Баш ми е мило ӣӣо се сре̄ӣнавме*, **башка** 'одделно, ӣособно' тур. başka: *Секој од нас башка ќе си ӣла̄ӣи. С̄ӣӣе башка ќе се си имаме, демократӣӣја ала Пе̄ӣровски*. **белки** 'веројатӣно, можеби' тур. belkim: *Белки ќе си најде среќа*, **гоа** 'божем, како да' тур. göya, **ептен** 'сосем, на̄ӣолно' тур. hepten, **ич** 'нӣӣӣо, никако, во̄ӣӣӣо' тур. hiç, **карши** 'с̄иро-

²⁵ ТРМЈ (том ИИ: 126)

ӣи, нас̄иро̄ӣи’ тур. karşı, **карши-карши** ‘одно с̄иро̄ӣи дрӯго’ тур. karşı-karşıya: *Кариши-кариши седеа*; **сабајле** ‘наӯиро’ тур. sabahleyin, **саде** ‘само, единс̄ивено’ тур. sade, **сефте** ‘о̄ӣирвин’ тур. sefte, **тамам** ‘ӣочно, ӣо мерка’ тур. tamam: *Фармеркиве ми се ӣамам*, **тек-тук** ‘одвреме-навреме’ тур. tek-tuk, **терсене** ‘нао̄иаку, чудно’ тур. tersine, **фазла** ‘ӣовеке’ тур. fazla, **чат-пат** тур. çat pat, сврзниците: **ем** ‘и’ тур. hem: *Ем бело, ем црвено. Ем з̄ол, ем зол. Ем шӯӣо, ем боде*, **санки** ‘божем, како да’: *Санки ӣрв̄иа̄ӣ ке му биде да не излаже..*, **барем** ‘само, макар’ тур. barım, **де** тур. de: *Е ӣӣо де, ӣӣо е ӣолку лошо, Де едно, де дрӯго, с̄е неӣӣо му фали*. **ич** ‘никако’ тур. hiç, **баш** ‘ӣокму’ тур. baş, **јок** ‘не’ тур. yok: *јок, не з̄о видов*. Со својата употреба се истакнуваат и **сал** и **саде** тур. ‘само, единс̄ивено’, **анџак** ‘само, единс̄ивено’ тур. ancak: *Сал ӣага̄ӣа ни ос̄иана*; **демек** ‘значи, с̄ирема ӣоа’ тур. demek: *Демек ӣака се случи*.

Во современиот македонски јазик се среќаваат голем број калкирани турски конструкции од именка, односно придавка и глагол. Калкирањето обично се состои во задржување на именката (останува непроменета) и преведување на глаголот, при што местото на глаголот односно на именката не е строго определено (Јашар-Настева, 2001: 151).

На пр. **стори мукает** ‘обрнува внимание, води сметка се ин̄ӣересира’ тур. mucauet olmak; **стори ниет** ‘се решава, намислува, има намера’: *С̄ӣорил ниет̄и, да се жени*; тур. niyet etmek; **пишман се стори** ‘се кае’ тур. pişman olmak; **резил се стори** ‘се ӣосрамо̄ӣи’ тур. rezil olmak: *Резил се с̄ӣори ӣред лӯеӣо*; **чини гајрет** ‘се ӣруди, се мачи, издржува’ тур. gayret etmek; **прави муабет** ‘разговара, зборува’ тур. muhabbet etmek; **прави/чини сеир** ‘зледа, ӣосма̄ӣра, се забавува’ тур. seyretmek; **прави арч** ‘ӣроши, рас̄ӣура’ тур. harç etmek: *Да си ручаме овде, арч без ӣо̄ӣреба да не ӣравиме*. **прави кеф** ‘рас̄ӣоложи, развесели’ тур. keyfetmek: *Ке ӣи ја зай̄еам ӣеснава, кеф да ӣи на̄иравам*; **прави цумбуш** ‘се забавува, се весели’ тур. cümbüş yarmak; **фака инат** ‘се заина̄ӣува, се налӯӣува’ тур. inadı tutmak: *Го ф̄а̄ӣи ина̄ӣи и сега не оди никаде со нив*; **фака кусур** ‘се лӯӣи тур. kusur tutmak: *За нӣӣӣо кусур не ф̄а̄ка̄ӣе*; **бере гајле** ‘се з̄рижи, се нервира тур. gaile çekmek: *Ич не бери з̄а̄јле*; **игра мајтап** ‘се ше̄ува, се ӣодбива’ тур. maytar oynamak: *Си ӣгра̄а̄ӣи*

мајџај со неџо; гледа кеиф 'не се џрижи' тур. keyifi bakmak: *Си џо џледа кеифој.* **продава чалам** 'се џрави важен, се крева на џолемо тур. çalım satmak: *Нека не ни џродава чалам, џо знаеме кој е.* **изедува пари** 'џоџроши/краде, заџаи' тур. para yemek: *Им џи изеде џариџе на луџеџо; удира боја* 'бојосува' тур. boya nırmak: *Удри и една боја на колава, ке биде како нова.* **дојде абер** 'џрисџџгне весџ, извесџи тур. haber gelmek, **пушти абер** 'извесџи, јави, исџраџи весџ тур. haber köyvermek, **крши атер** 'навредува, не оди џо волја тур. hatrını kırmak, **има мерак** 'сака мноџу, има џолема желба тур. merakı olmak, **фрли мерак** 'се вљуби, засака тур. merak atmak, **бара чаре** 'бара џомош, се мачи' тур. çare aramak, **му излегува име** тур. adı çıkmak: *Не е џаков, ама како велаџ, да не му излезе имеџо на човека, со денеска со утре* 'малку џо малку, џоџолека' тур. bugün yarın: *Со денеска со уџре си ја наџрави куќичкаџа, се здоми.*

Од зборообразувачки аспект, уште во средновековните текстови се потврдени и именки образувани со суфикс -џиџа, -џиџа од словенски или почесто од туџи основи: **кираџиџа** 'сџанар, закуџец' тур. kirası, **коџџомџиџа** 'куџунџиџа, изработџувач на филиџран од злаџо и сребро' тур. kuyucı: **папоџџиџа** 'џаџуџиџа', **џанџиџа** 'џосџилничар, соџсџивеник на ан' тур. hancı, **џабанџиџа** 'џуџинец' тур. yabancı.

Продуктивниот суфикс од турско потекло -џи/-џи (-сі, -си, -сџ односно, -џі, -џі, -џи, -џі), во својата адаптирана форма -џиџа/-џиџа²⁶, во турскиот јазик се додава на зборови што означуваат орудије, занает, место, цел и образува именки за означување лице што изработува, произведува, продава или се занимава со нешто. Сп. **фурнаџиџа**, **малтерџиџа**, **ќерамидџиџа** тур. keramidci, **џамџиџа** тур. samci, **кафеџиџа**, **бостанџиџа**, **пазарџиџа**, а поретко означува и лице со некоја карактерна црта (Јашар-Настева, 2001: 220, 221), односно лице со одредена склоност кон нешто што произлегува од одредена активност (Радиќ, 2001: 19), пр. **кавџаџиџа** 'кој се кара, се расџрава' тур. kavgası, **ќелепурџиџа** 'џоџован', **муфтеџиџа** 'кој живее на џуџа смеџка' тур. müftesi < müft.

Иновациските образувања со суфиксот -џиџа, освен ква-

²⁶ Суфиксот -џиџа/-џиџа во македонскиот јазик, освен на именски, се додава и на глаголски основи, а поретко и на придавски и на прилошки основи.

лификативноста како признак, имаат пејоративно-иронична и хумористично-иронична компонента во современите балкански словенски јазици. Пр. и во српскиот, македонскиот и др. **бокалција** 'ишјаница': *Си го уништи живојот, ама со маж бокалција како да не пројадне човек, макаронција* 'Италијанец', **буздованција** 'глушак', **големција** 'горд, надуен човек': *Е, големција е, веќе со него не се зборува, инаетчија* 'ишврдоглав човек': *По голем инаетчија од него нема. И двете деца му се погодија инаетчи.*

Така, во јазикот на младите често ги слушаме именките: **бадијалција** 'лице ишшо се моша без работа' тур. be-davacı; **гагација** 'гошован' тур. gaga: *Нема фајде, другаров е гагација*, како и **муфтеција** 'гошован, кој живее на туѓа сметка' тур. müftesi: *Сише се муфтеши, кавгација* 'лице ишшо се кара, предизвикува кавга, се преишра' тур. kavgacı: *Не иравам муабеш со кавгаци; кирација* 'иошшанар, лице ишшо илака кирија' тур. kiracı; **сеирција** 'човек ишшо се насладува на туѓише неирјашносши, ишшо ужива во глејката': *А од вас сеирши... не се дише. Тоа било проследено со аилауз на околните сеирши. меанција* 'сошшивеник на рестиоран, меана'; **мајтапчија** тур. maytarçı; **муабетчија** тур. muhabet: *Голем муабетчија е, само муабеш; компјутерција* 'лице со високи познавања од компјутерската технологија' кај младите 'сишуденш по информатика': *Компјутершише лесно наоѓаш работа, љубовција*: *Таков си е, љубовција, секоја вечер во друго друштво ќе го видиш како и шегација* 'подбивач', **маткација** 'измамник', **моторција** 'лице чие хоби е возење мошор: Мошорција е комшијаша од кај мене у маало, скарација, технација, тупација, филмација, форумција 'ишшо учешшвува на форум (во разговор)'. Сп. и **скапчија** 'лице ишшо иродава или услужува многу скашо', **трошација** 'лице ишшо многу ироши', **чаламција** тур. çalamcı, како и **големција** 'лице ишшо многу се фали', **сметкација** 'лице ишшо не ирави нишшо без сметка', **врскација** 'лице ишшо сè добива со туѓа помош, со иријашелшво ишшо донесува иолза': *Сè иоложи, ама голем врскација е. викендција* 'сошшивеник на викендичка', **кланција** 'иришадник на клан' **костумција** 'бирокраш' итн.

Честа е употребата на именките **дуканција** тур. dukkân-si, **комшија/комшивка** тур. komşu, **муштерија** тур. müşteri и сл.,

коишто имаат свои еквиваленти во македонскиот јазик (продавач, сосед/сосетка, купувач), но слободно може да кажеме дека многу почесто, речиси редовно, се слушаат турските.

Притоа, поголемиот дел од овие именки не го содржат значењето коешто вообичаено го внесува суфиксот **-џија/ -чија** (вршител на некаква дејност), туку претежно означуваат склоност кон нешто или некаква карактерна особина: *А од вас сеирџии ... не се дише.*

Во македонскиот јазик се среќава голем број именки од ж. род на **-џика: наводџика, кавгаџика, филмаџика, кафеџика, големџика, белџика, фалбаџика**. Она што е забележливо е неговото припојување кон основи од словенско и особено кон основи од интернационално потекло, карактеристични за секојдневниот живот.

Суфиксот **-лак** во современиот македонски јазик е архаизиран, но сепак има случаи кога се пренесува на народни и интернационални основи со негативна емоционална нијанса во значењето. Меѓу почестите образувања со **-лак** ќе ги споменеме **безобразлак: Нависџина, безобразлак е .. домаќинлак: Никој не и е рамен во домаќинлакој;** *Тоа ли се вели домаќинлак;* **арамиллак, ѓаволштилак: Дејџево е џолно со ѓаволџиџилаџи;** **човештилак: Си џо џокажа човешџилакој џред сџиџе;** **лошотилак: Од неџовиџи лошџиџилак џи изџуби џриџиџелиџиџе,** **простотилак: Да не џи раскажувам, џросџиџиџилак е, ортаклак, џабалак** итн.

Македонскиот јазик покажува активен однос во проширувањето на својата лексика, и успева (со минимални отстапки) да ги адаптира и да ги интегрира новите лексеми – турцизмите во својот морфолошки / граматички систем, во акцентскиот систем²⁷, кои пак по извесно време се чувствуваат како составен дел на домашната лексика (сп. Јашар-Настева, 2001: 175-212; Паунова, Павлеска, 2008).

²⁷ Зборовите од турскиот јазик што доаѓале преку него и во народниот јазик т.е. во соодветните говори, обично се акцентски асимилирани и имаат акцент на третиот слог, додека истите тие зборови во турскиот јазик имаат акцент на последниот слог. Единствено исклучок се турските именки на *-ана (ајсана, меана, џиџана)* со акцент на вториот слог.

Именките се приспособуваат на македонскиот морфолошки систем и тоа: именките што завршуваат на согласка како именки од м. род: *бакишии, чирак*, во мн. *бакишии, чираци*, и некои на **-а**: *аџа, кадија, валија*, од ж. род се најголем број од именките на **-а**: *софра, шулумба*, а од ср. род оние на **-е**: *йерде, дајре*.

Морфолошка адаптација се врши и со додавање на суфиксите **-ин, -ар, -ец** и др. за м. род *душманин, ајдуџин, џуџунар, черџар, маалец, -ица, -ница, -ка* за ж. род: *берберица, џашица, чорбаџица, берберница, бозаџилница, к ебаџилница, комшивка, амалка*.

Турските именки често добиваат деминутивни и аугментативни, односно пејоративни наставки: *бардаче, чешиче, јорџанче, ламбиче, џорбуле, чорбичка, ајдучишије, џазаршишије* Сп. и др. со домашни наставки: **бајатост** тур. *bayat*: *Ми здодеа надменосџа и бајаџосџа на нашишије џознаџи лица; будалетинка*,

Дел од придавките останале неизменети: **бајат, баксуз, бетер, пишман, пембе, серт**, а други се образувани со суфиксот **-лија** (од турски или др. основи): **гајретлија, мераклија** тур. *merakli*: *Мераклија си е, мукаетлија* тур. *mukaууet*, **карлија, кефлија** тур. *keifli*, **инаетлија/инаетчија, есапчија/есапчија** лице *иџио џрави смеџки*. **берикетлија, борчлија** 'должник': *Борчлија е до џуша, мустаклија, паралија, пубертетлија, табиеглија, карлија* 'кој е во добивка, заработил': *Излезе к арлија од џаа работџа, сертлија, шербетлија, шубелија* тур. *şurheli*. со домашни наставки: **амалски, дуканџиски, касапски, будалски, мераклиски**.

Кај придавките доаѓа до израз и категоријата степен со **по-** и **нај**: *џомераклија, џобудала, џоербай, најчурук, најсаџлам, најбаксуз*.

Чести се и глаголските образувања со словенски префикс и турска именска или придавска основа: **изарчи/поарчи, изнапазари/испазари, избербати, изрезили/испорезили, испокасапи, накодоси, замуабети/помуабети, заборчи, заинаети, заортачи, попишмани, преесапи**. Сп. *Да се заорџачиме и да сџечалиме џара, а вака ке џо испоарчиме и џоа иџио џо имаме*.

Карактеристично е и прифаќањето на определен број зборови во улога на прекари според видот на професијата, што подоцна добиле функција на презимиња. Чести се македонските презимиња со турски апелатив во основата што означува некој занает.

Пр. **Абаџиев/Абаџиоски** тур. *abacı* 'изработувач на *ѓрубо* *ѓлајино*, *аба*', **Алачки** тур. *hallaç* 'дрндар, развласувач на *ѓамук*', **Алваџиев** тур. *helvacı* 'кој *ѓродава алва*', **Амбарџиев** тур. *ambarcı* 'кој изработува амбари', **Арабаџиев** тур. *arabacı* 'колар'. Интересни се семантичките парови од словенски и турски основи кај македонските презимиња како на пр. **Арабаџиев** и **Коларов**, **Асирџиев** и **Рогозинов**, **Алачев** и **Дрндаров**. Се изделуваат и презимињата со турски апелатив што означува особина на личноста **Абрашев** тур. *abraş* 'шапен, *ѓѓав*, *свејлоок*', **Алтипармаков** тур. *altıparmak* 'човек со *шест ѓрсѓа*'. Впечатливо е тоа што 90 % од овие презимиња се со вообичаените македонски презименски наставки *-ов/-ев* или *-ски/-овски/-евски*. (сп. Коробар-Белчева, 1993: 132).

Можеме да заклучиме дека периодот од XIV-XIX век е период на интензивни контакти во сите области на материјалната и духовната култура меѓу етнички и лингвистички хетерогеното балканско население што придонесува за инфилтрација на заемките, нивна адаптација и интеграција во јазикот.

Турското влијание се поврзува со појавата на ракописните текстови на народен говор, при што додека во дамаскините од XVI век, а во поголема мера и во оние од XVII век, турцизмите се ретки, во зборниците пишувани во текот на XVIII век, а особено во оние од XIX век употребата на турцизмите е мошне честа, се употребуваат и зборови за кои во македонските народни говори постојат соодветни словенски еквиваленти.

Денес некои турцизми поради промената на општествениот систем се архаизираат (пр. *ѓфендија*, *валија*, *кадија*, *аскер* и др.), преминуваат во пасивниот лексички фонд, одделна група турцизми се однесува како составен дел на наутралната лексика, на пр. од областа на храната, облека-

та, покуќнината и др.: (чорба, сарма, кајмак, баклава, жоџурӣ, кафе, колан, јака, чора̄и, марама, чанӣа, душек, кебе, килим, шенцере, шейсија, шава), некои се карактеристични за разговорниот стил (мерак, раа̄и), други се задржуваат во употреба носејќи во себе повисок степен на експресивно-емоционална содржина (на пр. марифе̄и, шабие̄и и др.).

Последниве години извесен број турцизми се јавуваат во печатот, во средствата за јавно информирање како резултат на неговата демократизација, што се поврзува и со слободата во јазичниот израз (пр.: еснаф, еса̄и, урнек). Од аспект на стилската употреба, особено за разговорниот стил е карактеристична употребата на турцизми (стилски обележани), за кои постојат соодветни лексеми во стандардниот јазик: мерак, севда, кеф и сл.

И денес, во современиот македонски јазик се следи влијанието на турскиот јазик преку големиот број заемки, преку затврдувањето на определени турски суфикси со словенски или други основи (пр. **-џија**: меанџија, дуканџија, далаверџија, кусурџија, јабанџија, мајџӣајчија, муабейџија, ловџија, **-лија**: берикейлија, борчлија, мераклија, мустаклија, џаралија, џуберџе̄ӣлија, шабие̄ӣлија, карлија, кефлија, серџӣлија, факулџе̄ӣлија, шербе̄ӣлија, шубелија, суфикс **-лак**: безобразлак, лошоџилак, џросџо̄џилак, преку образувањата од турска основа и домашна наставка (пр. баксузен < баксуз, бербатен < бербай̄, ербапен < ербай̄), преку фразеолошките состави образувани според турски образец: *џледа сеур, шири муабей̄, има мерак, бере џајле, иџра мајџӣај, џродава чалам, криши аџер, џушџӣа абер, бара чаре, фака кусур*, преку изразување на две или повеќе зборовни групи со иста лексема (пр. лексеми со функција на придавка и прилог) итн.

Некои турцизми се маркирани т.е. карактеристични за говорот на одделни социјални средини, својствени за постарата или помладата генерација, или на говорители од различно интелектуално ниво. Наизменична употреба на истозначни зборови од кои едниот е од домашно, а другиот од туѓо потекло се користи за внесување на посебна стилска разновидност, ја збогатува не само синонимијата туку и целиот израз.

За степенот на адаптацијата и интеграцијата на турцизмите во македонскиот јазик зборува фактот дека тие не се изолирани туку служат како основа за изведување нови лексички единици.

ЛИТЕРАТУРА

Абаџиев Ѓ. 1961, 1972: *Пусѣина*, Скопје 1961, *Раскази*, Скопје 1972

Аго А., 2006: *Турскиѣ јазични елементи во јазикот на Марко Цејенков*, Логос-А, Скопје 2006

Додевска-Михајловска О., 2000: *Зборообразувачки особености во романиѣ на Коле Чашуле*, Македонистика 7, Скопје 2000, 5-103

Јашар-Настева О., 1962/1963: *Македонски калки од турскиот јазик*, Македонски јазик, XIII-XIV, кн. 1-2, Скопје 1962/63, 109-172

Јашар-Настева О., 1963: *Турско-македонски лексички вкрсувања и мешања*, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, кн. 15, Скопје 1963

Јашар-Настева О., 1966: *За некои аспекти на збогајувањето на лексиката на современиот македонски јазик*, Македонски јазик, XVII, Скопје 1966, 5-29.

Јашар-Настева О., 1970: *Турцизмиѣ кај К. Пејчиновиќ со оглед на религиозната терминологија*, Симпозиум 1100 годишнина од смртта на Кирил Солунски 2, Скопје 1970, 257-267

Јашар-Настева О., 1973: *Од лексиката на Кирил Пејчиновиќ*, Кирил Пејчиновиќ и неговото време, Тетово 1973, 93-103

Јашар-Настева О., 1981/1982: *Поважни карактеристики на лексичкиѣ турцизми во македонскиѣ писмени споменици од XV до XVIII век*, МЈ XXXII/XXXIII, Скопје 1981/82

Јашар-Настева О., 1985: *Развојот на македонската лексика во балкански контекст и нејзиното збогајување со синоними од грчко и турско пошекло*, Прилози X, 2, Скопје 1985

Јашар-Настева О., 2001: *Турскиите лексички елементи во македонскиот јазик*, ИМЈ, Посебни изданија кн. 31, Скопје 2001

Јованова-Грујовска Е., 2002: *Валоризација на колоквијализмиите во македонската јазична средина*, Јазикот наш денешен, кн. 7, Скопје 2002

Конески Б., 1963: *Крчовски-Пејчиновиќ, Избрани текстови*, прир. Блаже Конески, Скопје 1963

Конески Б., 1968: *Кирил Пејчиновиќ, Слово за празнициите (Од „Огледало“)*, предг. Бл Конески, Скопје 1968

Конески Б., 1981: *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1981

Конески Б., Јашар-Настева О., 1984: *Балкански јазични паралели во речниците на Ѓорѓи Пулевски*, МАНУ, Прилози, IX-2, Скопје 1984

Конески Б., 1996: *Односот на Григор Прличев спрема локалноот говор и писмениот јазик*, Македонскиот јазик во XIX век, по повод стогодишнината од смртта на Г. Прличев, Скопје 1996, 73-83

Коробар-Белчева М., 1993: *Турцизмиите во основата кај некои македонски презимиња*, XIX научна дискусија на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура Скопје 1993, 129-135

Коробар-Белчева М., 1999: *Значенското поле на конкурентните лексеми час и саат*, XXV научна дискусија на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје 1999, 71-76

Крчовски Ј., *Собрани текстови*, Македонска книга, Скопје 1974

Марков Б., 1988: *Турцизмиите кај тридаквиите во македонскиот јазик* Македонистика 5, Скопје 1988, 137-147

Миовски М., 1980: *Лексиката во текстовите на Јоаким Крчовски*, Скопје 1980

Николовска В., 2006: *Лексиката во делата на Ѓ. Пулевски*,

докторска дисертација (ракопис), Скопје 2006

Паунова М., 2002/2003: *Туризмиџиџе во Бабаџан од Живко Чинџо*, Годишен зборник на Филолошкиот факултет Блаже Конески, кн. 28-29, Скопје 2002/2003, 57-64

Паунова М., Павлеска Б., 2008: *Турската лексика во македонскиот јазик*, Македонски јазик LVIII-LIX (2007-2008), Скопје 2008, 217-231

Петковска Б., 1996: *Јазичниџе џоџледи на Парџениј Зоџрафски и јазикот на неџовиџе џексџови*, Скопје 1996

Петковска Б., 1996а: *Лексичка анализа на џоворот на Гриџор Прличев од 1866 џодина*, Македонскиот јазик во XIX век, по повод стогодишнината од смртта на Г. Прличев, Скопје 1996, 139-144

Петковска Б., 2005: *Македонски ермини*, Скопје 2005

Поленаковиќ Х., 2007: *Турскиџе елементи во ароманскиот*, МАНУ, Скопје 2007

Поп-Атанасов Ѓ., 1985: *Ракописни џексџови на македонски народен џовор*, Скопје 1985

Попов С., *Крџен живот*, Мисла, Скопје 1980

Радиќ П., 2001: *Турски суфикси у српском језику са осврџом на сџање у македонском и буџарском*, Институт за српски језик САНУ, Библиотека јужнословенског филолога, кн. 17, Београд 2001

Ристиќ С., 2006: *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Београд 2006

РМЈ – *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски џолкувања*, ред. Конески Бл., I-III (A-III), Скопје 1986

Сена А., 2001: *Туризмиџе во делата на Ѓорџи Абаџиев*, Зб. Ѓорџи Абаџиев живот и дело, 90 год. од раѓањето, Скопје 2001

ТРМЈ – *Толковен речник на македонскиот јазик*, ред. К. Конески, С. Велковска, Ж. Цветковски, том I Скопје 2003, том II Скопје 2005, том III Скопје 2006

Угринова-Скаловска Р., 1994: *Околу џреведувачката џосџ-*

аика применета во еванџелскиот текстови ишиувани со грчко исмо, Македонските дијалекти во Егејска Македонија, Скопје 1994, 127-135

Хаџи-Василева К., 1997: *Поглед врз турцизмиите во македонската кулинарска лексика*, Прв научен собир на млади македонисти, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје 1997, 399-409

Цепенков М., *Народни приказни. Приказни за живојни, волшебни приказни*. ред. Кирил Пенушлиски. Соработник: Блаже Петровски. Книга втора. Македонска книга, Институт за фолклор, Скопје 1980

Цепенков М., *Народни приказни. Реалистични приказни*. Книга петта. ред.: Кирил Пенушлиски. Македонска книга, Институт за фолклор, Скопје 1980

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“

МАКЕДОНИСТИКА 10/2009

**БИБЛИОГРАФИЈА НА
СП. МАКЕДОНИСТИКА 1-10**

МАКЕДОНИСТИКА, БР. 1, 1977

Вангелица Десподова, *Лексикаѿа на Добромировојѿо еванѿелие*, стр. 5-96;

Пеев Коста, *Од земјоделскајѿа ѿерминологија во македонскиѿе народни ѿовори (Називи на деловиѿе на воденицајѿа)*, стр. 97-115;

Мито Миовски, *Белешки за ѿоѿонимијајѿа од Косѿурско*, стр. 117- 134;

Георги Георгиевски, *Поѿлед врз морфологијајѿа на Крајѿовскојѿо еванѿелие (деклинација)*, стр. 135- 147;

Мирјана Гилова, *Црковнословенскајѿа лексика во македонскиѿе народни ѿриказни*, стр. 149-179.

МАКЕДОНИСТИКА, БР. 2, 1979

Коста Пеев, *Дојранскиојѿ ѿовор*, стр. 3-191;

Тодор Димитровски, *Уѿоѿребајѿа на збирниѿе множински форми на -је во современајѿа народна ѿоезија*, стр. 195-245;

Јелица Андоновска, *Женски лични имиња во македонскиѿе народни ѿесни*, стр. 247-274.

МАКЕДОНИСТИКА, БР. 3, 1983

Вангелија Десподова, *Македонски ѿисмени сѿоменици во ленинѿградскиѿе библиотеки*, стр. 5-61;

И. Филиповски , И. Китановски, *Шлеѿовскиојѿ ѿаен (форнички) ѿовор*, стр. 65-135;

Тодор Димитровски, *Писменио̄ӣ јазик на Сѣрашо Пинѣур (1915 - 1942)*, стр. 139-170;

Георги Георгиевски, *Микро̄ӣонимија̄ӣа на с. Кронцелево (Воденско)*, стр. 173-186;

Ѓорѓи Поп-Атанасов, *Аѣокрифнио̄ӣ зборник на Георгѣи Димович*, стр. 189-206;

Васил Дрвошанов, *Дијалекѣен маѣеријал од с. Ранѣи (Кајларско)*, стр. 211-255;

Методија Соколовски, *Личниѣе имиња и називиѣе на населениѣе месѣа и друѓиѣе месносѣи во ѣрилејскаѣиа нахија во виѣоратиа ѣоловина од XVI век*, стр. 229-292.

МАКЕДОНИСТИКА, БР. 4, 1985

Вангелија Десподова, Зденка Рибарова, *Меѣодиѣе за обрабоѣка на лексичкаѣиа ѣраѣа*, стр. 1-20;

М. Аргировски, К. Биѣевска, Г. Георгиевски, В. Десподова (ред.), З. Рибарова (ред.), *Индекс кон Речнико̄ӣ на македонскиѣе библиски ракоѣиси*, стр. 21-460;

Увод, стр. 23-27;

Краѣенки на библискиѣе месѣа, стр. 28-29;

Индекс, стр. 31-383;

Ономасѣички дел на Индексо̄ӣ, стр. 385-460;

Прилози:

Вангелија Десподова, *Синоѣӣички ѣреѓлед на еванѓелскиѣе чеѣива во чеѣвороеванѓелија̄ӣа*, стр. 461-467;

Вангелија Десподова, *Синоѣӣички ѣреѓлед во еванѓелскиѣе чеѣива во аѣракосиѣе*, стр. 468-485;

Зденка Рибарова, *Синоѣӣички ѣреѓлед на библискиѣе чеѣива во аѣосѣолиѣе*, стр. 486-551;

Зденка Рибарова, *Синоѣӣички ѣреѓлед на содржинатиа на ѣсалиѣириѣе (ѣсалиѣе, канѣикаѣиа и комениѣаро̄ӣ)*, стр.

552-581;

Зденка Рибарова, *Синонѝмички ѝре҃лед на библискиѝе чеѝива во ѝаремејнициѝе*, стр. 582-599;

Забелешки кон содржинаѝа на ракоѝисиѝе, стр. 600.

МАКЕДОНИСТИКА, БР. 5, 1988

Гоце Гуржанов, *Безличниѝе реченици во македонскиоѝ јазик во сѝоредба со рускиоѝ*, стр. 3-69;

Мито Аргировски, *Словенски лексеми во ново҃рчкиоѝ јазик*, стр. 71-134;

Борис Марков, *Турцизмиѝе кај ѝридавкиѝе во македонскиоѝ јазик*, стр. 135-147;

Зденка Рибарова, *Видениеѝо на аѝосѝолоѝ Павли од ѝик-вешкиоѝ зборник и не҃овиоѝ однос кон сродниѝе ѝексѝови од оѝширнаѝа редакција*, стр. 149-161;

Владимир Цветковски, *Лин҃висѝички особеносѝи на композиѝиѝе со редуѝликација во ан҃глискиоѝ и македонскиоѝ јазик*, стр. 163-167;

Димка Митева, *Суфиксоѝ -ка во ѝоѝионимијаѝа на Радовишко-сѝрумичкиоѝ ре҃ион*, стр. 169-178;

Михајло Георгиевски, *Оѝис на би҃орски ѝисмовник од 1841 ҃одина на македонски (црковнословенски) јазик*, стр. 179-184;

Стојка Бојковска, *Тексѝови од ме҃ленско (фонолошки за ѝис)*, стр. 185-207;

Георги Георгиевски, *Навраќање кон микроѝоѝионимијаѝа на с. Кронцелово (Воденско)*, стр. 209-212;

Димка Митева, *Библио҃рафија на ѝрудовиѝе на сорабоѝнициѝе на Одделениеѝо за лексиколо҃ија и лексико҃рафија во Инсѝиѝуѝоѝ за македонски јазик „Крсѝе Мисирковс во Скопје*, стр. 213-239;

МАКЕДОНИСТИКА БР. 6, 2000

Димитар Пандев, *Тиквешкиот зборник - лингвистичка анализа*, стр. 3-90;

Кита Бицевска, *Употреба на носовките во ракописите од северна Македонија*, стр. 91-143.

МАКЕДОНИСТИКА БР. 7, 2000

Олгица Додевска-Михајловска, *Зборообразувачки особености во романиите на Коле Чашуле*, стр. 3-103;

Петре Ристујчин, *Нереи и неговитиот говор*, стр. 105-165.

МАКЕДОНИСТИКА БР. 8, 2002

Живко Ризовски, *Стилската функција на ономастичката лексика во македонската поезија*, стр. 3-82;

Максим Каранфиловски, *Еницевардарскиот говор - текстови*, стр. 83-140;

Кирил Конески, *Основно упатство за изработување на Толковниот речник на македонскиот јазик*, стр. 141-175.

МАКЕДОНИСТИКА БР. 9, 2004

Александра Попвасилева, *Одбрани зборови од Косиурскиот дијалект*, стр. 3-73;

Снежана Велковска, *За работата на проектот Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи*, стр. 75-111;

Снежана Веновска-Антевска, *Стируктурно семантичка анализа на примерите со **но** во публицистичкиот функционален стил (печат, радио, телевизја)*, стр. 113-149;

Снежана Петрова-Џамбазова, *Збороредот во рамките на ИГ во расказите на Иван Точко*, стр. 151-207.

МАКЕДОНИСТИКА БР. 10, 2009

Билјана Младеновска-Маленко, *Искажување на минајноста во народната проза (Марко Цепенков)*, стр.3;

Љубица Станковска, *Етимологијата на имињата на раселените села од Охридско*, стр.119;

Лилјана Макаријоска, *Континуитетот на турското влијание врз македонскиот лексички систем*, стр.189.

СОДРЖИНА

Билјана Младеновска-Маленко	
Искажување на минатост во народната проза (Марко Цепенков).....	3
Љубица Станковска	
Етимологијата на имињата на раселените села од Охридско.....	119
Лилјана Макаријоска	
Континуитетот на турското влијание врз македонскиот лексички систем.....	189